

Tallinna Pedagoogikaülikool

Sotsiaalteaduskond

Sotsiaaltöö osakond

ANU LEHTLA

**HOOLDUSVANEMATE ETTEPANEKUD LAPSE
PEREKONNAS HOOLDAMISE EDENDAMISEKS**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dots. Anu Leppiman

Konsultant: Kaasi Almers

Tallinn 2001

RESÜMEE

Anu Lehtla (2001). Hooldusvanemate ettepanekud lapse perekonnas hooldamise edendamiseks. Bakalaureusetöö. TPÜ. Käsikiri. Tallinn, 86 lk.

Paljud vanemad ei taha, ei saa või ei oska oma lapse eest hoolt kanda. Paljude vanemliku hoolitsuseta jäänud laste jaoks on parimaks võimaluseks perekonnas hooldamisele paigutamine. Lastel, kes vajavad perekonnas hooldamist, on sageli palju negatiivseid elamusi, nad on pahatihti kogunud nii füüsilist kui psühholoogilist vägivalda. Taoliste kogemustega lapse kasvatamiseks ei ole hooldusvanemad sageli valmis, sest neil puuduvad kasulapse hooldamiseks vajaminevad eriteadmised. Kasulapse kasvatamisel ilmnevate raskuste ületamiseks vajavad hoolduspered nõu ja tuge. Kui hooldusperesid ei toetata, suureneb perekonnas hooldamise katkemise oht. Kahjuks ei ole Eestis hooldusperede toetamine, nagu ka kogu perekonnas hooldamise teenuse korraldamine, veel lõplikult välja kujunenud. Sellest lähtuvalt seadsin käesoleva töö eesmärgiks välja selgitada, milliseid ettepanekuid teevad hooldusvanemad lapse perekonnas hooldamise edendamiseks. Tulenevalt eesmärgist soovin uurimistöö käigus leida vastused küsimustele, milliseid muutusi tuleks hooldusvanemate arvates perekonnas hooldamise korraldamisel sisse viia ning kuidas tuleks hooldusvanemaid toetada.

Uurimuse teostamiseks viisin läbi teemaintervjuu kümne Läänemaa ja Tallinna hooldusvanemaga. Uurimistöö analüüs põhineb kvalitatiivsel meetodil.

Uurimistöö tulemustest selgus, et lapse perekonnas hooldamise edendamisel peavad hooldusvanemad oluliseks psühholoogilise nõustamise võimalust, hooldusvanemate kokkusaamiste korraldamist, perekonnas hooldamise hoolikamat ja põhjalikumat ettevalmistust, ametnike ja hooldusvanemate koostöö parandamist.

Võtmesõnad: hooldusvanemad, kasulaps, perekonnas hooldamine, sotsiaaltöötaja, toetamine, seadusandlus.

ABSTRACT

Anu Lehtla (2001). Foster parents' propositions for promoting foster care. Bachelor's paper. TPÜ. Manuscript. Tallinn. 86 pages

There are many parents who do not want or cannot take care of their children. The placement to foster care is the best option for many children who have been deprived of parental care. Children who need foster care have a lot of negative experience, they have often been abused emotionally and physically. Foster parents are not ready to take care of children with such experience because of the lack of special knowledge that is needed for bringing up a foster child. To overcome the problems that arise in taking care of the foster child foster parents need advice and support. The lack of support jeopardizes the maintaining of the placement. The supporting of foster parents and also the general provision of foster care has not been worked out yet in Estonia. The aim of the present research is to find out which propositions foster parents make to promote foster care. With this research I wish to find answers to the following questions:

- which changes have to be made in foster care provision;
- what kind of support foster parents need.

To realize the research I interviewed ten foster parents in Läänemaa and in Tallinn. The analysis is based on the qualitative method.

The results of the research showed that in promoting the foster care it is necessary to enable foster parents to get psychological consultation, to organize meetings of foster parents, to prepare foster care more carefully and thoroughly, to improve the co-operation between foster parents and social workers.

Key words: foster parents, foster child, foster care, social worker, support and legislation.

SISUKORD

RESÜMEE.....	2
ABSTRACT.....	3
JOONISTE LOETELU.....	5
1. SISSEJUHATUS.....	6
2. LAPSE HOOLDAMINE PEREKONNAS.....	
2.1. Mõisted.....	8
2.2. Kasupere erinevad vormid.....	8
2.2.1. Lapsendamine.....	9
2.2.2. Eestkoste.....	9
2.2.3. Perekonnas hooldamine.....	10
2.2.4. Tugipere.....	10
2.3. Perekonnas hooldamise korraldamisest Eestis....	10
3. HOOLDUSPEREDE TOETAMISE VAJALIKKUSEST.....	19
3.1. Sotsiaaltöötajate ja hooldusvanemate koostöö....	20
3.2. Miks vajavad hooldusvanemad eriteadmisi.....	21
4. PEREKONNAS HOOLDAMISEST EUROOPAS.....	25
4.1. Euroopa Liidu Nõukogu põhimõtted perekonnas hooldamise kohta.....	27
5. UURIMISPROBLEEMI ASETUS JA METOODIKA.....	30
6. UURIMISTULEMUSTE ANALÜÜS JA ARUTELU.....	33
6.1. Uurimistulemuste analüüs.....	33
6.2. Arutelu.....	49
7. KOKKUVÕTE JA ETTEPANEKUD.....	56
KASUTATUD KIRJANDUS.....	59
LISAD	
1. Teemaintervjuu.....	63
2. Hooldusvanemate intervjuud.....	64
3. Uurimistulemuste kokkuvõte.....	84

JOONISTE LOETELU

Joonis 1. Uurimisprobleemi asetus.....	31
--	----

1. SISSEJUHATUS

Iga laps vajab hoolitsust, sooja kodu, armastavaid vanemaid. Kahjuks on vanemaid, kes ei suuda oma poegadele ja tütardele hoolt ja kaitset pakkuda. See ei pruugi tähenda, et ema-isa oma last ei armasta. Võimetus oma järeltulija eest hoolitseda võib tuleneda ajutisest kriisist. Tänapäeval peitub probleemide põhjus sageli majanduslikus toimetulematuses. Inimene jääb töetuks, langeb masendusse, tal on lapse ees häbi, et tal raha pole, otsitakse abi alkoholist- see on üks võimalikest stsenaariumitest, mis võib kaasa tuua lapse paigutamise lastekodusse.

Lastekodu ei ole lapse jaoks normaalne paik lapsepõlve möödasaatmiseks. Kõige parem arengukeskkond on lapse jaoks perekond, sest seal saavad võimalikuks normaalsed inimsuhted, mis on aluseks lapse edasisele arengule (Kaldre 1996, 18). Kui bioloogilised vanemad oma poja-tütrel eest hoolitseda ei suuda, tuleb leida perekond, kes on valmis pakkuma lapsele kaitset ja turvalisust. "Tähtsaim lapse jaoks on see, et tema elus on vähemalt üks täiskasvanu, kellele ta võib alati kindel olla, kes teda ei reeda ja, piltlikult öeldes, kelle selja tagant ta julgeks maailmale keeltki näidata" (Jakobson 1999). Kuna probleemses perekonnas ei ole pahatihti lastel kiindumussuhet, siis oleks hea, kui laps leiaks hoolduspere liikmete hulgast täiskasvanu, keda usaldada. Samas tuleb ära märkida, et lihastel vanematel on lapse südames siiski eriline koht. Ütleb ju vanasõnagi, et veri on paksem kui vesi. Seepärast tuleb ajal, mil laps viibib perekonnas hooldamisel, intensiivselt tegeleda bioloogilise ema ja isaga, neil tuleb aidata kriisist üle saada. Võimaluse korral tuleb luua tingimused lapse tagasipöördumiseks koju.

Eestis on lapse perekonnas hooldamise teooria ja praktika alles algstaadiumis. Teooriaga tutvumiseks olen uurinud perehooldust puudutavat seadusandlust. Samuti olen lugenud teemakohast kirjandust, sealhulgas varem tudengite poolt läbiviidud uurimistöid. Perehoolduse praktikast sain ülevaate 2000. aastal Läänemaa

hooldusvanemate anketeerimisel (Lehtla 2000). Küsitlusest selgus, et perehoolduse korraldamisel on palju puudujääke, riigilt oodatakse suuremat abi. Seetõttu pööran käesolevas uurimistöös tähelepanu hooldusperede toetamise vajalikkusele. Kuna hoolduspered ise teavad oma olukorda ning vajadusi kõige paremini, uurisin käesoleva töö raames hooldusvanematelt, milliseid muutusi nende arvates perehoolduse korraldamisel teha tuleks.

Perekonna tähtsust lapse elus on hakatud ka Eestis teadvustama. Nagu öeldud, on meie riigis perehooldus siiski veel algstaadiumis. Seepärast uurisin, kuidas on lapse hooldamine perekonnas korraldatud teistes Euroopa riikides.

2. LAPSE HOOLDAMINE PEREKONNAS

2.1. Mõisted

Meie riigis tekitavad mõisted, nende ebamäärasus, mitmes valdkonnas suurt segadust. Üheks selliseks teemaks on ka kasupered. Vältimaks väärnimõistmisi toon siinkohal ära selgituse, kuidas mina oma töös allolevaid mõisteid kasutan.

- Perekonnas hooldamine- sotsiaalteenus, mille puhul laps paigutatakse lepingu alusel ettemääratud perioodiks perekonda, kelle liikmete hulka laps ei kuulu (Kaplan 1999).
- Perehooldus- vt. perekonnas hooldamine.
- Hoolduspere- perekond, kes kirjaliku lepingu alusel võtab hooldada hooldust vajava isiku (Perekonnas hooldamise juhend, RTL 1995, 55, 1878).
- Hooldusvanem- isik, kes on lepingu alusel kasulapse hooldaja.
- Kasulaps- perekonnas hooldamisele paigutatud laps.
- Sotsiaalteenus- isiku või perekonna toimetulekut soodustav mitterahaline toetus (Sotsiaalhoolekande seadus, RT 1995, 21, 323, 723)

2.2. Kasupere erinevad vormid

Kasuhoolduse all mõeldakse sageli vaid ühte kasupere vormi- perekonnas hooldamist. Tegelikult on mõiste "kasupere" tähendus hoopis laiem. Järgnevalt toon ära kasuhoolduse erinevate vormide lühikese kirjelduse. Püüan seadusandlusest lähtudes

selgitada, mida toovad kasupere erinevad vormid kaasa lapsele ja perekonnale. Aluseks olen võtnud ajakirjas "Sotsiaaltöö" ilmunud artikli (Kaplan 1999) ning Eesti Vabariigi seadused.

Esmalt sellest, millised lapsed kasuhooldust üldse vajavad. Nende laste kohta kasutatakse lastekaitstes väljendit "vanemlikust hoolitsusest ilma jäänud lapsed". Perekonnaseaduse (RT1, 1994, 75, 1326, 2130) kohaselt on need lapsed, kelle vanemad on surnud, teadmata kadunuks või teovõimetuks tunnistatud, kelle vanematelt on vanemlikud õigused ära võetud. Lapse kasvatamine väljaspool tema enda perekonda on võimalik ka ilma vanemlike õiguste äravõtmiseta. Sel juhul peavad vanemad andma nõusoleku oma poja-tütrega hooldusele andmise kohta.

2.2.1. Lapsendamine

Lapsendamine toob endaga kaasa lapsendaja ja lapsendatu vahel vanema ja lapse õigused ja kohustused. Lapsendajad kantakse lapse sünniakti vanematena, soovi korral antakse lapsele lapsendaja perekonnanimi. Lapsendamisega tekivad lapsendatu ja tema alanejate sugulaste ning lapsendajate ja nende sugulaste vahel võrdsed isiklikud ja varalised õigused-kohustused.

Last võib lapsendada vanemate kirjaliku nõusoleku korral. Viimast ei ole vaja juhul, kui vanemlikud õigused on ära võetud või kui vanemad on tunnistatud teovõimetuks või teadmata kadunuks. Otsuse lapsendamise kohta langetab kohus. Lapsendamine on tähtjatu. Kohus võib lapsendamise kehtetuks tunnistada vaid siis, kui selgub, et on rikutud lapsendamist puudutavaid seaduse paragrahve.

2.2.2. Eestkoste

Eestkoste seatakse lapse kasvatamiseks, tema isiklike ja varaliste õiguste ning huvide

kaitseks. Eestkostja on kohustatud hoolitsema lapse kasvatamise ja ülalpidamise eest. Eestkostja on lapse seaduslik esindaja ning oma kohustusi peab ta täitma kuni lapse täisealiseks saamiseni. Eestkoste ei tekita õiguslikus tähenduses vanema ja lapse suhet. Samuti ei kaasne eestkoste seadmisega ei isiklike ega varalisi õigusi-kohustusi eestkostetava ja eestkostja ning tema sugulaste vahel. Eestkoste seadmise otsustab kohus. Eestkostja kohustustest on kohtu kaudu võimalik vabaneda.

2.2.3. Perekonnas hooldamine

Perekonnas hooldamise korral osutab perekond alternatiivset sotsiaalteenust (vt. ptk. 2.1.) lapsele, kes vastasel juhul paigutataks lastekodusse (Kaplan 1999). Perekonnas hooldamine erineb lapsendamisest ja eestkostest selle poolest, et kõik õigused ja kohustused, mis lapse, hooldaja ja teiste osapoolte (lapsevanem, omavalitsus) vahel tekivad, sätestatakse lepinguga, mis sõlmitakse pere ja kohaliku omavalitsuse vahel. Perekonnas hooldaja ei ole lapse seaduslik esindaja.

2.2.4. Tugipere

Tugipereks on isikud, kes toetavad last või last kasvatavat perekonda. Tugipere eesmärgiks ei ole lapse kasvatamine väljaspool tema kodu, vaid lapse või tema pere toetamine probleemide tekkimisel, et võimaldada lapsel kasvada ja elada oma kodus. Tugipere korral vastastikuseid õigusi ja kohustusi ei teki. Küll aga on lastekaitse seaduses kirjas, et sotsiaaltalitus sõlmib tugiperekonnaga lepingu. Täpsemalt ei ole aga tugiperede tegevus seadustega reguleeritud.

2.3. Perekonnas hooldamise korraldamisest Eestis

Perekonnas hooldamisele (vt. ptk. 2.1.) on Eestis seadusandluses väga vähe tähelepanu pööratud, enam käsitletakse eestkostet (vt. ptk. 2.2.2.) ja lapsendamist (vt.

ptk. 2.2.1.). Ometi on väga palju lapsi, kelle jaoks oleks parimaks asendushoolduse vormiks just perehooldus. Adopteeritakse ju meelsamini lapsi, kellel ei ole vanemaid. Enamike asendushooldust vajavate laste puhul ei ole aga probleem selles, et nad orvud on, vaid selles, et nad tulevad probleemsest perekonnast (Colton, Hellinckx 1994, 563). Loomulikult ei ole kõigil hooletusse jäätud lastel, kelle vanemad elavad, võimalik koju tagasi pöörduda. Kindlasti on neid, kelle jaoks on adopteerimine parim lahendus. Samas on aga peresid, kellega tegeledes oleks võimalik luua tingimused lapse reintegreerumiseks koju. Sellises olukorras tuleks rakendada perehooldust (vt. ptk. 2.1.). Kuna perekonnas hooldamine on vajalik paljudele lastele, oleks antud teenuse pakkumist vaja laiendada ja arendada. Praegu aga raskendab perekonnas hooldamise edendamist asjaolu, et seadustes antud teenuse vajalikkus ei kajastu. Kahjuks käsitletakse Eesti seadusandluses perekonnas hooldamist väga vähe ning pealiskaudselt. Näiteks perekonnaseaduses ei ole otseselt lapse hooldamisest perekonnas sõnagi.

Juhiseid lapse perekonnas hooldamise korraldamise kohta võib leida järgmistest seadustest:

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus (RT 1992, 28, 370, 787-796)

Perekonnaseadus (RT 1, 1994, 75, 1326, 2111-2139)

Sotsiaalhoolekande seadus (RT 1995, 21, 323, 723-736)

Riiklike peretoetuste seadus (RT 1, 1997, 42, 676, 1331- 1334)

Lapse perekonnas hooldamise korraldamisel on aluseks ka sotsiaalministri määrused Pereonnas hooldamise juhend (RTL 1995, 55, 1878-1882) ning Laste riiklikuks hoolekandeks määratud rahaliste vahendite kasutamine (RTL 2001, 10, 134, 331-339). Pereonnas hooldamise juhend käsitleb nii lapse, vanuri kui puudega isiku paigutamist perehooldusele.

Järgnevalt kirjeldan lapse perekonnas hooldamise korraldamist eelpool nimetatud

seadustest ja määrustest lähtuvalt. Perekonnas hooldamise definitsioon on kirjas sotsiaalhoolekande seaduses (RT 1995, 21, 323, 728): "Hooldamine perekonnas on isiku hooldamine sobivas perekonnas, kelle liikmete hulka ta ei kuulu".

Perekonnas hooldamisele paigutamine toob endaga kaasa lapse lühema- või pikemaajalise lahutamise bioloogilisest perest. Eesti seaduste kohaselt ei tohi lapsi ja nende vanemaid vastu nende tahtmist eraldada, välja arvatud juhul, kui see on lapse huvides (Eesti Vabariigi Lastekaitse seadus, RT 1992, 28, 370, 790). Lapse perekonnas hooldamisele paigutamiseks peab olema lapsevanema ja üle kümneaastase lapse nõusolek (Perekonnas hooldamise juhend, RTL 1995, 55, 1879). Lapse arvamuse selgitamine on kohaliku omavalitsuse ülesanne (Eesti Vabariigi Lastekaitse seadus, 1992, 28, 370, 790). Vanemate nõusolekut ei arvestata juhul, kui laps on hädaohus, kodused tingimused ohustavad tema elu ning tervist ja kui on olemas eestkostetasutuse nõue või kohtuotsus vanema õiguste äravõtmiseks (Perekonnas hooldamise juhend, RTL 1995, 55, 1879). Kui lapse jätmine vanemate juurde ohustab lapse tervist või elu, võib eestkostetasutus lapse emalt-isalt ka enne kohtuotsust ära võtta. Sellisel juhul tuleb kümne päeva jooksul esitada nõue lapse äravõtmise kohta (Perekonnaseadus, RT1, 1994, 75, 1326, 2122).

Praktikas on väga keeruline määratleda piiri, millal laps bioloogilistest vanematest lahutada. Seaduses on küll kirjas, et laps tuleb vanematest eraldada, kui ema-isa juurde jäämine ohustab lapse elu või tervist. Loomulikult on seaduses kenasti kirjas ka see, et alati tuleb järgida lapse huve. Lugesdes teooriat, teadmata praktikat, tundub, et kõik on selge, seadused annavad head ja mõistlikud juhised. Nagu selgus vestlusest Taebila valla sotsiaaltöötajaga, on tegelikkuses lapse perekonnast eraldamisega palju segadust. Kus on see piir, mil olukord lapse tervist ohustab? Kui ka sotsiaaltöötaja otsustab, et nüüd on viimane aeg laps vanemate juurest ära võtta, ei ole sellega asi veel lõppenud. Sotsiaaltöötaja peab olema võimeline oma otsuse õigsust tõestama. See on aga keeruline kasvõi seetõttu, et koostöö sotsiaaltöötaja ja muude instantside

(kool, politsei, haigla) vahel on üsna nõrgal tasemel. Ka erinevate piirkondade sotsiaaltöötajad ei oska või ei taha koostööd teha.

Nii hooldusvanemad (vt. ptk. 2.1.) kui ka hooldusel viibiv laps on väga ebakindlas situatsioonis, nad ei tea kunagi, mis homne päev toob. Kui laps on vanematest eraldatud kohtuotsusega, siis toimub ka lapse koju tagasi minek kohtu kaudu. Laps on aga võimalik hooldusele paigutada ka ainult vanema nõusoleku alusel. Sellisel juhul on hoolduspere (vt. ptk. 2.1.) tõesti ebakindlas olukorras. Hoolimata sellest, et hooldusperel on leping lapse hooldamise kohta ning bioloogilised vanemad on andnud nõusoleku oma järeltulija hooldusele paigutamiseks, on emal-isal igal ajal õigus laps tagasi nõuda. Selleks, et nii hoolduspere kui kasulaps (vt. ptk. 2.1.) end kindlamini võiksid tunda, peaks lepingus kindlaks määrama kuupäeva või sündmuse, mille korral laps tagasi koju läheb (Clark 1977, 472).

Isik, kes soovib hoolitseda oma perekonda mittekuuluva lapse eest, peab esitama avalduse kohalikele omavalitsusele (Perekonnas hooldamise juhend, RTL 1995, 55, 1879). Avaldus esitatakse omavalitsusele, kelle halduspiirkonnas hooldust vajav laps elab. Kohaliku omavalitsuse ülesandeks on korraldada perekonna isikute sobivuse, elamistingimuste ja pereliikmete nõusoleku väljaselgitamine. Seega tuleb enne lapse hooldusperre paigutamist viia läbi pereuuring. Kahjuks jääb praktikas see etapp sageli vahele. Enamasti käib lapse hooldusperre paigutamine nii kiiresti, et mainitud ülesannete täitmiseks ei jää aega. Küll aga teostatakse pereuuring hooldusperele, kellega tegelevad projekti "Lapsele oma kodu" töötajad. Kannike Vahopski ("Lapsele oma kodu") sõnul viiakse inimestega, kes soovivad oma perre võtta kasulapse, läbi põhjalik vestlus. Projekti raames on hooldusvanematel ka peale lapse paigutamist võimalus saada tasuta nõustamist.

.

Hooldamine perekonnas toimub kirjaliku lepingu alusel, mis sõlmitakse üheks aastaks. Mõeldav on ka lapse paigutamine hooldusperre lühemaks ajaks (näitaks mõneks nädalaks). Sellisel juhul oleks aga vaja niinimetatud ooteperekondasid, kelle

elurütmi ei häiriks teadmine, et iga hetk võib tekkida vajadus vastu võtta abivajav laps (Rääk, Allev 1999, 44). Eesti pered on aga enamasti motiveeritud lapse pikemaajaliseks hooldamiseks.

Hooldusperele koolituse ja nõustamise korraldamine kuulub kohaliku omavalitsuse kohustuste hulka. Peale lapse paigutamise toimumist peab sotsiaaltöötaja nõustamiseks ja abistamiseks külastama hooldusperekonda vähemalt kord kvartalis. Spetsiaalset koolitust peavad hooldusvanemad vajalikuks, kuid kättesaadav on see vaid vähestele (Lehtla 2000, 50). Hooldusvanemate koolitust peaks korraldama kohalik omavalitsus, kuid selle ülesande täitmine on keeruline. Eestis ei ole hetkel veel kedagi, kes pakuks hooldusvanematele pidevalt koolitust. Hooldusperede koolitamise kord vajab täpsustamist ning ühtlustamist. Kõigile hooldusperedele tuleb anda võrdsed võimalused ettevalmistuse ja nõustamise saamisel (Tonts 1999).

Perekonnas hooldamise juhendi (RTL, 1995, 55, 1880) kohaselt võimaldatakse soovi korral puhkust raske puudega või vanurit pidevalt hooldavale perekonnale. Kasulapse hooldajatele ei ole kahjuks vabu päevi ette nähtud. Minu arvates oleks hooldusvanemtele, eriti neile, kelle peres on probleemse käitumisega kasulaps, hädasti vaja võimalust vahel lõõgastuda. See annaks inimesele uut jõudu, tahtmist edasi võidelda. Soomes on vabale ajale õigus ka kasulapse hooldajatel (vt. ptk. 4).

Perekonnas hooldamise juhendi (RTL 1995, 55, 1880) kohaselt makstakse hooldusvanematele hooldustasu, mis sisaldab ülalpidamiskulusid (kommunaalmaksud, ravikulud, harrastus- ja õppimiskulud, taskuraha). Makstav summa ei tohi olla väiksem kui lastetoetusmäär (ibid.). Eelmisel aastal oli hooldusperele lapse ülalpidamiskuludeks ette nähtud 1700 krooni, mille perekond sai omavalitsusega sõlmitud lepingu alusel (Riisalo 2000). 01.01.2001. jõustunud määruse (Laste riiklikuks hoolekandeks määratud rahaliste vahendite kasutamine, RTL, 2001, 10, 134, 331) kohaselt on lapse ülalpidamiskuludeks hooldusperekonnas ette nähtud mitte rohkem kui 15 000 krooni aastas.

Hooldusvanem saab riiklike peretoetuste seaduse (RT1, 1997, 42, 676, 1333) alusel igakuiselt eestkostetava või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetust 300 krooni (lapsetoetuse kahekordne määr). Loomulikult saab perekonnas hooldusel viibiv laps igakuist lapsetoetust 150 krooni (Riiklike peretoetuste seadus, RT1, 1997, 42, 676, 1332). Need summad makstakse hooldusperele läbi pensioniameti. Vahe, mis jääb toetuste liitmisel hooldusel viibiva lapse ülalpidamiskulude katmiseks ette nähtud summaga, makstakse välja lisatoetusena sotsiaalosakonna kaudu.

Riigieelarve vahenditest on lubatud katta mõlema vanema hoolitsusest ilma jäänud laste ülalpidamiskulud (Laste riiklikuks hoolekandeks määratud rahaliste vahendite kasutamine, RTL 2001, 10, 134, 331) ainult juhul, kui:

- 1) vanem on surnud, tunnistatud teadmata kadunuks, teovõimetuks või piiratud teovõimega isikuks;
- 2) vanemalt on ära võetud vanema õigused või laps on kohtu otsusega vanemalt ära võetud vanema õiguste äravõtmiseta;
- 3) vanem kannab karistust kinnipidamisasutuses;
- 4) laps on paigutatud hoolekandeesutusse enne 01.01.1995 .

Varasemas kasulapse ülalpidamiskulude katmist reguleerinud määruses (Laste riiklikuks hoolekandeks määratud rahaliste vahendite kasutamine, RTL 2000, 13, 147, 552) oli sees punkt, mille alusel kaeti riigieelarve vahenditest ka nende laste ülalpidamiskulud, kes olid vanemlikust hoolitusest ilma jäänud muudel põhjustel. Seega maksti toetust nendelegi hooldusvanematele, kelle kasulaps oli hooldusele paigutatud bioloogilise vanema nõusolekul, ilma kohtu sekkumiseta. Käesoleval hetkel kehtiva määruse kohaselt katab aga riik kasulapse ülalpidamiskulud ainult juhul, kui laps on bioloogilisest perest eraldatud kohtuotsusega.

Varem kehtinud ülalpidamiskulude katmist puudutavas määruses olnud "muude

põhjuste" alla käis ka näiteks selline variant, kus ühe lapsevanema asukoht oli teadmata. Nüüd tuleb aga selleks, et kasulapse ülalpidamiskulud kaetaks, laps kohtu otsusega ära võtta mõlemalt vanemalt. Seega peab olema kontakt nii vanemliku hoolitsuseta jäänud lapse ema kui isaga. Mõnel juhul saab see suureks takistuseks, sest ühte vanematest lihtsalt ei suudeta leida. Läänemaa lastekaitse peaspetsialist leiab aga, et uuel ülalpidamiskulude katmise korral on ka häid külgi. Nimelt sunnib see sotsiaaltöötajaid lapse perekonnaga põhjalikumalt tegelema: tuleb ju leida lapse mõlemad vanemad. Nii võib kujuneda olukord, kus isa või ema, kes on lapse kasvatamisest eemal olnud, otsustab poja-tütrel enda juurde võtta. Samuti sunnib uus kord langetama konkreetsemat otsust, mis vähendab vanemliku hoolitsuseta jäänud lapse jaoks tema olukorra ebakindlust.

Lapse suhtes ülalpidamiskohustust omavate inimestega ei ole lubatud hooldusperelepingu sõlmida. Selline keeld toetub sotsiaalhoolekande seadusele, kus on öeldud, et hooldamine perekonnas tähendab isiku hooldamist perekonnas, kelle liikmete hulka ta ei kuulu (RT 1995, 21, 323, 728). Samas ei ole Eesti seadusandluses, isegi mitte perekonnaseaduses, antud perekonna definitsiooni. Niisiis tekib küsimus, kas lapsed ja vanavanemad, kes elavad oma poja-tütrel perekonnast eraldi, kuuluvad ühte perekonda. Mis puudutab perehooldust, siis loetakse vanavanemat ja lapselast üheks perekonnaks. Nagu eespool mainitud, takistab hooldusperelepingu sõlmimist ülalpidamiskohustus, mis on vanavanemal lapselapse suhtes perekonnaseaduse alusel (RT1, 1994, 75, 1326, 2125). Tähelepanuta jäetakse aga asjaolu, et seaduse järgi on lapselast kohustus ülal pidada vanavanemal, kelle varaline seisund seda võimaldab. Tavaliselt on aga vanavanemateks pensionärid, kellel on omalgi raske ots otsaga kokku tulla. Toetuse saamiseks tuleks vanavanematel end lapselapse eestkostjaks vormistada. Antud toiming käib aga kohtu kaudu ning paljud vanaisad-vanaemad ei julge seda sammu teha. Nii astuvadki sotsiaaltöötajad vahel keelust üle ning sõlmivad vanavanematega siiski hooldusperelepingu. Nii saavad lapselast hooldavad vanavanemad vähemalt riiklike peretoetuste seaduse (RT1, 1997, 42, 676, 1333)

alusel makstavat eestkostetava või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetust. Hooldusperedele mõeldud lisatoetust vanavanematele siiski ei maksta. Eestkoste või perehoolduse vormistamist on vanavanematel vaja ka selleks, et saada igakuist lapsetoetust.

Mujal maailmas pööratakse erilist tähelepanu bioloogilisele perele. Eesti seadustes on bioloogilise perega tegelemisele pühendatud vaid paragrahvi üks lõige. Sotsiaalhoolekande seaduses (RT 1995, 21, 323, 732) on märgitud, et valla- või linnavalitsus osutab vajadusel abi perekonnale, kellelt laps on ära võetud, et aidata luua eeldusi lapse tagasipöördumiseks perekonda.

Ka praktikas on töö lapse lihaste vanematega üsna nõrgal tasemel. Vanematega püütakse kontakti otsida, nendega vestelda. Sellega asi tihtipeale piirdubki. Sisulise ja efektiivse töö tegemist takistab paljuski asjaolu, et sotsiaaltöötajaid on vähe ning neil on liiga palju tööd. Nii ei jää kasulapse bioloogiliste vanematega sisulise töö tegemiseks aega.

Seoses bioloogiliste vanematega võib välja tuua kahe erineva koolkonna arvamused, mida on käsitletud Panttila ja Korimako (1990; ref. Siplane 1999, 9). Tarvetele orienteeritud koolkond rõhutab psühholoogilist vanemlikkust. Psühholoogiliste vanematena nähakse isikuid, kes saavad igapäevaselt rahuldada lapse vajadusi. Kui bioloogilised vanemad ei suuda täita lapse vajadusi, peetakse õigeks vanemate vahetamist. Lapsele püütakse leida normaalse arengu tagav psühholoogiline pere. Tarvetele suunatud koolkonna seisukoht on, et lapse suunamise järel uude perre on tema jaoks kõige parem jäädagi sinna. Ümberpaigutamist nähakse protsessi lõpp-punktina, lapse ja bioloogilise pere suhteid ei üritata säilitada. Selline seisukoht põhineb arusaamal, et lapse kohtumine bioloogiliste vanematega häiriks psühholoogilise vanemlikkuse sündi ja püsivust.

Suhetele orienteeritud koolkonna arvates on väga olulised suhted bioloogiliste

vanematega. Selle koolkonna arvates tuleks püüda hooldusele paigutamist vältida. Kui laps tuleb siiski bioloogilistest vanematest eraldada, nähakse ümberpaigutamist töö alguse, mitte lõpp-punktina. Hooldusele paigutatud lapse ja tema bioloogiliste vanemate suhted säilitatakse, ükskõik kui raskeks see praktikas ka ei osutuks.

Eesti Vabariigi lastekaitse (RT 1992, 28, 370, 790) seaduse kohaselt on lapsel, kes on oma perest lahutatud, õigus säilitada suhted ja kontakt lähedaste sugulaste ja vanematega. Niisiis peavad sotsiaaltalitus ja hoolduspere kontaktide teket ja püsimist igati soodustama. Piirangud seatakse juhul, kui lapse suhtlemine vanemate ja sugulastega on ohtlik lapsele endale või kui see seab ohtu hoolduspere liikmete turvalisuse.

"Lastekaitsetöö käsiraamatus" on kirjas, et suhte hoidmine lapse ja tema vanemate vahel on soovitatav ja vajalik (Rääk, Allev 1999, 46). Samas aga rõhutatakse, et lastekaitsetöötaja ei tohi suhte loomiseks ja alalhoidmiseks survet avaldada. Lapse suhetest bioloogiliste vanematega oleneb see, kui kauaks laps hooldusele paigutatakse. "Kui on võimalik lapse tagasimineku koju, ei tohi planeerida pikaajalist paigutust, sest laps harjub uues keskkonnas kiiresti"(ibd.). Kui kontakt lapse ja tema bioloogiliste vanemate vahel hävib, kaob lootus lapse naasmiseks koju. Kriitiline aeg on kaks aastat: kui selle aja jooksul ei toimu suhtlemist lapse ja bioloogilise ema-isa vahel, siis on neid suhteid väga keeruline taastada.

Teatavasti tekitab üksjagu muret küsimus, kas ja kuidas rääkida lapsele vanematest, keda ta ei tunne ega tea. Selle kohta ütleb Eesti Vabariigi lastekaitse seadus (RT 1992, 28, 370, 790), et lapsel on õigus saada teavet puuduva vanema kohta, kui see ei kahjusta lapse heaolu ja arengut. Hooldusele paigutatud lapsel on õigus saada teavet oma päritolu, eraldamise põhjuste ja tema tulevikku puudutavate küsimuste kohta (Sotsiaalhoolekande seadus, RT 1995, 21, 323, 732).

Ka hooldusvanematel on õigus teatud informatsioonile. "Lastekaitsetöö käsiraamatus"

(Rääk, Allev 1999, 46) on kirjas asjaolud, mida on perel, kuhu laps hooldusele paigutatakse, õigus teada saada:

- milline on lapse hooldusperesse paigutamise põhjus;
- kas ja millised on olnud eelnevad paigutused;
- milline on lapse juriidiline staatus;
- millised on tulevikuväljavaated lapse jaoks;
- kuidas mõistab laps ümberasumise põhjust;
- milline on bioloogilise pere olukord;
- millised on lapse võimalused suhelda bioloogiliste vanematega;
- kas lapsel on õdesid-vendi, kus nad elavad ning kas sidemeid nendega on võimalik taastada;
- milline on lapse tervislik seisund;
- kas laps on kannatanud vägivalda all;
- kas ja millise religiooniga laps seotud on;
- millisest kultuurikeskkonnast laps pärit on;
- milline on lapse haridustase ja suhted kooliga;
- millised harjumused, huvialad on lapsel;
- millised on lastekaitsetöötaja, lapse sugulaste ootused hoolduspere suhtes;
- kelle poole ja millal pöörduda abi saamiseks.

3. HOOLDUSPEREDE TOETAMISE VAJALIKKUSEST

Eestis püütakse välja arendada hooldusperede koolitussüsteemi. Loomulikult oleks hea, kui kõik hooldusvanemad läbiksid spetsiaalsed kursused. Samas on aga ka selge, et ükski koolitus, mis toimub enne kasulapse perre tulemist, ei suuda hooldusvanemaid täielikult reaalsuseks ette valmistada (Douglas 1996, 13). Kui kasulaps tuleb hooldusperre, võivad ilmned probleemid, mida hooldusvanemad pole osanud oodata, millest kursustel ei räägitud. Sageli ei osata probleeme ette näha. See kehtib eriti inimeste kohta, kes enne pole hooldusvanemaks olnud, kes ootavad oma perre esimest kasulast. Need inimesed on täis entusiasmi, lootust, tahtmist. Nad on kindlad, et suudavad kasulapse elu muuta. Sageli ei ole nendel nii-öelda algajatel hooldusvanematel mingit huvi koolituse vastu. Mitmed vanemad toovad põhjuseks selle, et nad on ju oma lapsed edukalt üles kasvatanud. Miks nad siis kasulapsega hakkama ei peaks saama? Elu on aga näidanud, et üksnes vanemate isiklikest kogemustest ei piisa, tarvis läheb eriteadmisi (Jakobson 1999). Sellest saavad hooldusvanemad ka ise aru, kuid alles siis, kui kasulaps nende perekonda tuleb. Olles silmitsi keeruliste olukordade ja raskete otsustega, mõistavad vanemad, et kasvatusmeetodid, mida nad kasutasid oma poegade-tütarde puhul, osutuvad kasulapse juures ebaefektiivseks (Morrissette 1994, 238). Selline olukord tekitab hirmu, kahtlusi, viha. Sageli hakatakse kahtlema oma võimes kasulast kasvatada. See viib kasulapsest loobumise mõtteni. Just sellises olukorras on hooldusvanemate toetamine, positiivne tagasiside äärmiselt oluline. Vanemad vajavad, et neid ära kuulataks, et neid usutaks, julgustataks tegema vajalikke otsuseid. Hooldusvanematel on vaja teada, et nad ei ole üksi, et on teatud inimesed, kes tahavad ja suudavad neid aidata (Archer 1996, 57). Kui aga sel perioodil hooldusvanematega keegi ei tegele, kui neil ei ole võimalust nõu ja tuge saada, on suur risk, et lapse paigutamine hooldusperre osutub ebaõnnestunuks. Macaskilli (1991; Nixon 1997, 914) väite kohaselt määrab selle, kas perehooldus õnnestub või mitte, suuresti sotsiaalsüsteemi poolne hooldusvanemate toetamine. Ka Rowe (1991; Nixon 1997, 914) väidab, et perehoolduse katkemise suure protsendi põhjuseks on puudulik toetamine. Niisiis mõjutab toetamine perehoolduse kvaliteeti.

Hooldusperede toetamise vajalikkuses aitab veenduda ka lõik USA- s tehtud

videofilmist, kus kasulaps ütleb: "Mulle tähendaks see palju, kui te hoolitseksite hästi minu kasupere eest. Hoolitsege, et oleks olemas keegi, kes vastaks nende küsimustele ja julgustaks neid, aitaks neil mind paremini mõista" (Jakobson 1999).

3.1. Sotsiaaltöötajate ja hooldusvanemate koostöö

Eestis on hooldusperede ettevalmistamine ja hilisem toetamine lõplikult lahendamata (Kaplan 1999). Probleemi tekkimisel küsitakse sageli esmalt nõu sotsiaaltöötaja käest, kuid tihtipeale ei ole ka temal piisavalt oskusi, et hooldusvanemaid aidata. Andres Siplase poolt läbi viidud uurimus näitas, et paljud hooldusvanemad, kes sotsiaaltöötaja poole pöördusid, viimastelt abi ei saanud (Siplane 1999, 48). Suurbritannias läbiviidud uurimusest selgus, et sotsiaaltöötajad tunnevad, et nad ei suuda hooldusperedele adekvaatset abi pakkuda (Nixon 1997, 926). Sotsiaaltöötajad tunnistasid, et sageli nad ei märka, millal ja millist abi hooldusvanemad vajavad. Uurimus näitas, et abi, mida sotsiaalsüsteem pakub ja abi, mida hooldusvanemad tegelikult vajavad, ei ole vastavuses. Selle üheks põhjuseks võib olla vähene koostöö hooldusperede ja sotsiaaltöötajate vahel. Eestis on selline koostöö väga nõrgal tasemel. Sotsiaaltöötajad peaksid suhtuma hooldusvanematesse kui partneritesse (Jakobson 1999). Ka Euroopa Nõukogu näeb ette, et kasulapsi puudutavate otsuste tegemisel tuleks hooldusvanematele anda võimalus oma arvamust avaldada (vt. ptk. 4). Hetkel koostöö hooldusvanemate ja sotsiaaltöötajate vahel ei toimi.

Loomulikult on ka neid sotsiaaltöötajaid, kes hooldusvanematega arvestavad, nendega koostööd teevad, vajadusel aitavad. Tihtipeale aga ei taha või ei julge hooldusvanemad abi saamiseks sotsiaaltöötajate poole pöörduda. Kardetakse, et abi vajamist võetakse kui hooldusvanemana läbikukkumist. Abi küsides kardetakse kriitikat, hooldusvanemtel on hirm et neid peetakse ebakompetentseteks. Hooldusvanematele tuleks selgitada, et raskuste tekkimine kasulapse kasvatamisel ei ole vanemate viga. Hooldusvanematel on vaja teada, et abi otsimine raskuste ületamiseks ei pane sotsiaaltöötajat nende võimetes kahtlema. Paljud inimesed ei otsi abi, sest nad on harjunud, et nad peavad ise hakkama saama. Oluline on hooldusvanemaid julgustada sotsiaaltöötajaga koostööd tegema, abi küsima, sest need hooldusvanemad, kes on valmis vajadusel abi küsima, suudavad oma rolli edukamalt täita (Hart de Ruyter 1968; Colton, Hellinckx 1993, 173).

Hooldusvanemate ja sotsiaaltöötaja koostöö peaks algama juba enne lapse hooldusele paigutamist. Kahjuks on spetsiaalne hooldusperekoolitus kättesaadav vaid vähestele. Seda suurem vastutus on sotsiaaltöötajatel, kes peaks hooldusvanemaid kasulapse perre tulekuks ettevalmistama. Ka kasulapsega tuleb tegeleda, teda hooldusperre minekuks ettevalmistada (Thoburn 1994, 15). Tolfree (1995, 202) arvates peaks kasulapsi isegi perehoolduse ebaõnnestumiseks ette valmistama. Perehoolduse ennetähtaegse lõppemise tõenäosus on suurem juhul, kui lapse ja hooldusvanemate ettevalmistusele liialt vähe tähelepanu pööratakse (Colton, Hellinckx 1993, 174). Reaalses elus on aga paljud hoolduspered ilma igasuguse ettevalmistuseta. Selle põhjuseks on asjaolu, et lapsi, kes asendushooldust vajaksid, on palju rohkem kui hooldusperesid. Piltlikult öeldes vajaksid paljud lapsed hooldusperre juba eile (Pelzer 1997, 309). Tihtipeale toimub lapse paigutamine hooldusperre nii kiiresti ja ootamatult, et mingiks ettevalmistamiseks ei jää aega.

Hooldusperede ettevalmistuses on oluline osa ka taustinformatsioonil. Enne lapse paigutamist on oluline, et hooldusvanematele jagataks kasulapse kohta piisavalt teavet (Whytte 1996, 79). Puudulik teave võib hiljem palju probleeme tekitada. Kui hooldusvanematel on kasulapse kohta piisav taustinformatsioon, saavad nad end võimalikeks raskusteks ettevalmistada. Ka abi saamise võimalustest tuleks hooldusvanemaid juba enne kasulapse perre tulekut informeerida. Teadmine, kust vajadusel abi küsida, annab inimesele kindlustunde.

Erinevad uurimused näitavad, et parema meelega küsitakse nõu sõpradelt ja teistelt hooldusvanematelt (Thoburn 1994, 121). Hooldusvanemate kokkusaamisi võib pidada toetussüsteemi võtmekomponendiks (Nixon 1997, 927). Sellistel kokkusaamistel arenevad püsivad, lähedased ja usaldusväärsed suhted. Igal hooldusvanemal on oma kogemused, mured, rõõmud, mida nad saavad jagada inimestega, kes neid mõistavad, vajadusel oma kogemuste põhjal nõu annavad.

3.2. Miks vajavad hooldusvanemad eriteadmisi

Eelnevalt oli juttu sellest, et kasulapse kasvatamiseks on vaja eriteadmisi. Nagu öeldud, ei saa paljud entusiastlikud hooldusvanemad sellest aru. Enne kasulapse perre tulekut arvatakse, et kasulaps on lõpmata tänulik ja õnnelik, et tal on võimalus hooldusperre elama asuda. Mõni aeg pärast kasulapse saabumist tekib aga küsimus, miks väljendab kasulaps tänulikkuse asemel viha, hirmu, kurbust? Põhjus on selles, et lapsed, kes vajavad hooldusperre, on saanud elult karmi õppetunni (Paddock 2000a). Kui laps juba asendusperre vajab, siis on ta arvatavasti kogenud vägivalda, vanemate hoolimatust. Lisaks sellele on ta veel pidanud üle elama lahutamise bioloogilisest perekonnast. Kõrvaltvaatajale võib tunduda, et vanemliku hoolitsuseta jäänud laps peaks õnnelik olema, kui ema-isa juurest pääseb. Tegelikult aga elab laps ühtviisi rängalt üle nii halva kui hea kodu kaotust (Jakobson 1999). Lapsele on olulised ka halvad vanemad. Kasulapsed elavad läbi kaotusevalu, mida tihtipeale süvendab lapse arvamus, et tema on juhtunud süüdi. Vanematest eraldatud lapsed võivad mõelda, et kui nad oleksid midagi teistmoodi teinud, ei oleks teda ema-isa juurest ära võetud (Paddock 2000b). Mõned lapsed võivad olla vihased, et ema-isa ta hooletusse jätsid, hooldusperre andsid. Tihtipeale kantakse see raev üle hooldusperre liikmetele (Itzkowitz 1989, 399). Sageli on kasulapse probleemse käitumise põhjuseks asjaolu, et ta ei saa oma emotsioonidest aru, ta ei oska oma tunnetega toime tulla. Näiteks püüavad mõned kasulapsed hooldusvanemad omavahel riidu ajada. Kui see on õnnestunud, on kasulaps rahul, sest ta on oma negatiivsed tunded, millega ta toime ei oska tulla, justkui endalt ära andnud ja asetanud need olukorda, kus need tema eest lahendatakse (Paddock 2000c.).

Selleks, et hooldusvanemaid toetada ja aidata neil kasulaste käitumisprobleemidega toime tulla, on vaja teada, milliseid raskusi üldse ette võib tulla. Järgnevalt toon välja mõned näited, kuidas kasulapsed oma tundeid võivad väljendada ning mis sellist käitumist põhjustada võib.

Valetamine

Valetamise abil saab kasulaps kontrolli enda käes hoida. Valetades on trumbid tema käes, tema otsustab, mis on tõde mis vale. Ta ei räägi enda kohta tõtt, sest kui ta seda teeks, avaks ta end ning muutuks haavatavaks.

Varastamine

Kasulaps usub, et mitte keegi teine ei tea, mida ta vajab. Hooldusvanematelt küsimine nõuab usaldamist, enda avamist. Selle vältimiseks kasulaps lihtsalt võtab, mida vaja. Varastamine on käitumine, mis nagu valetaminegi, rahuldab lapse vajadust teiste üle kontrolli omada (ibd.).

Varumine

Kasulapsed, keda on varem paigutatud lastekodusse või hooldusperre, mäletavad, kuidas nad jäid kõigist oma asjadest ilma. See mälestus sunnib neil asju koguma ja neid hoidma. Varumine on ka võimalus saavutada kontrolli, võimu: peidetud kommikott on midagi, mida maailm ei saa ära võtta (Paddock 200a).

Silmkontakti vältimine

Silmkontakti vältimise põhjus võib peituda ebakindluses, madalas enesehinnangus. Hooldusvanemad ei peaks silmkontakti puudumise pärast muretsema. Kasulaps vajab aega, et inimesi usaldama hakata. See, kui laps hooldusvanemale otsa ei vaata, kuid seisab siiski tema lähedal, on võib-olla suurim emotsionaalne lähedus, mida laps sel hetkel taluda suudab (Paddock 2000a). Vaadakem asja positiivsest küljest: laps on hooldusvanemaga siiski ühes toas.

Kiindumuse vältimine

Mõni kasulaps võib väljendada nii-öelda valimatut kiindumust. Ta võib postiljonile vastu joosta ja teda kõvasti-kõvasti kallistada. Laps tahab ju kogeda lähedust, puudutust. Samas kardab ta aga kallistada oma hooldusvanemaid, see oleks liiga riskantne. Kui nemad lapsest välja ei tee ja kallistusele ei vasta, siis tunneb kasulaps end taaskord hüljatuna. Nii on kasulapsel kergem suhelda postiljoniga, kes ei peagi teda armastama ja kallistusele samaga vastama. Valimatut kiindumust võib vaadata kui protsessi, mille käigus kasulaps liigub vähem tähtsate inimeste juurest hoolduspere liikmete poole (Paddock 2000a). Selles protsessis on mitmeid uusi alguseid, tagasilööke ja pettumusi iga osaleja jaoks. Tähelepanuta ei tohi jätta ka hooldusvanema enda tundeid, peaks ju kiindumus olema kahepoolne. Hooldusvanem ei pea kasulast automaatselt armastama hakkama, see ei olegi võimalik. Oleks hea oma tundeid lapsega jagada, mõista anda, et ka vanemal võtab harjumine aega (Paddock 2000d). Nii kasulaps kui hooldusvanem peaks mõtlema sellele, et kiindumus ja usaldus ei tekigi hetkega. See, et vahel tekib tahtmine veidi tagasi tõmbuda, on normaalne. Kiindumus kasulapse ja hooldusvanema vahel kasvab aeglaselt, kuid pidevalt. Olles järjekindel ja mõistev, ehitab hooldusvanem

emotsionaalse silla kasulapseni, andes ikka ja jälle mõista: "Sa võid täna veidi lähemale tulla, see on ohutu." (Paddock 2000d). Soov kiindumussuhte teket takistada on tugevam nende kasulaste puhul, kes on elanud mitmes hooldusperes, erinevates institutsioonides. Dave Pelzer, kes oli lapsena sunnitud kolima ühest hooldusperest teise, kirjutab oma raamatus "Kadunud poiss" ("*The Lost Boy*") (1997), et ühel hetkel ta lihtsalt lülitas oma tunded välja. Ta tegi seda, et elus püsida, sest ta ei suutnud taluda pidevat kiindumussuhete purunemist. Pelzer teab oma kogemustest öelda, et kasulapse üheks tähtsaimaks reegliks on mitte kellesegi mitte kiinduda.

Viha ja agressiivsus

Kasulaste agressivse käitumise põhjuseks võib olla tahtmine hooldusvanematega distantsi hoida. Kasulaps võib mõelda: "Ma ei lase juhtuda sama, mis toimus ema-isaga. Niikuinii jätate ka teie mu maha, teete mulle haiget, nii et ma teen teile parema haiget. Seekord kontrollin mina olukorda ja ma ei lase teid enda lähedale" (Paddock 2000a). Niisiis on lapse strateegiaks inimesed endast eemal hoida. Paljud kasulapsed on vihased ka seepärast, et neid üldse hooldusperre paigutati. Mõned võivad olla pahased oma bioloogiliste vanemate peale, et need ei suutnud tema eest hoolitseda. Viha võib tekitada ka tahtmine olla nagu teised lapsed. Kui viimased küsivad: "Kus su päris ema on? Miks sa tema juures ei ela? Kas ta ei taha sind?", tunneb kasulaps end taas hüljatuna, kõrvalejäätna. Paljud kasulapsed eelistavad aga väljendada pigem viha, kui abitust, masendust (Paddock 2000a).

Hüperaktiivsus

Hüperaktiivsust võib põhjustada see, et kasulaps ei taha oma tunnetega tegeleda, see oleks liiga valu. Pidev tegutsemises ja liikumises olemine aitab vältida vaikseid hetki, mil tunded esile tuleksid, momente, mil meie mõistus ja süda suhtlevad (Paddock 2000a).

Tihti peale nähakse ainult lapse probleemset käitumist, süvenemata sellise käitumise põhjustesse. Olles silmitsi kasulapse käitumisprobleemidega oleks hea meeles pidada Joel Steimeli ütlust: "Valu, mida laps oma käitumisega tekitab, ei ole kunagi suurem valu, mida ta ise on kogunud" (Jakobson 1997, 4).

4. PEREKONNAS HOOLDAMISEST EUROOPAS

Euroopas rakendatakse erinevaid perehoolduse vorme. Tavalistes hooldusperedes (*common foster family*) viibib laps ajutiselt, kuid periood ei ole kindlaks määratud (Colton, Hellinckx 1993, 167). Mõnede hooldusperede ülesandeks on nii-öelda esmaabi andmine (*crisis-reception family*). Sellisesse hooldusperre paigutatakse laps, keda on vaja kriisiperest kiiresti eraldada. Need hoolduspered pakuvad lühiajalist teenust. Nii-nimetatud nädalalõpu või puhkuse hooldusperedes (*weekend, holiday foster family*) viibivad kasulapsed mingil kindlal perioodil, näiteks nädalalõppudel või koolivaheaegadel. Pansionitüüpi hoolduspered (*boarding foster family*) on mõeldud suurematele lastele, kes vajavad vähem intensiivset hoolitsust.

Mõnedes Euroopa maades (Taanis, Saksamaal, Itaalias, Hollandis, Suurbritannias) on hakatud edendama uut asendushoolduse vormi, mida nimetatakse terapeutiliseks või elukutseliseks perehoolduseks (Colton, Hellinckx 1994, 569). Eesmärgiks on aidata lapsi, keda senini peeti perehoolduse jaoks sobimatuteks. Need on lapsed, kellel on mitmeid emotsionaalseid ja käitumuslikke probleeme või kellel on puue. Elukutselised hooldusvanemad saavad töötasu, mis on suurem, kui tavaliste hooldusperesde toetussumma. Samuti korraldatakse terapeutilistele hooldusvanematele intensiivsemat väljaõpet ja toetust. Elukutseliste hooldusvanemate eesmärk ei ole kasvatada kasulast kui oma poega-tütart, vaid pakkuda professionaalset hooldusteenust.

Itaalias rakendatakse asendushoolduse vormi, mida nimetatakse rehabiliteerivaks perehoolduseks (Colton & Hellinckx 1993, 167). See on mõeldud käitumisprobleemidega ja seadust rikkuvatele noorukitele, kelle puhul on vajalik sotsiaaltalituse ja kohtu sekkumine. Rehabiliteeriva perehoolduse eesmärgiks on pakkuda noorukitele võimalus kogeda toetavat pereskkonda koos täiskasvanutega, kes on teismeliste vajaduste rahuldamiseks ette valmistatud.

Viimastel aastatel on Euroopas vähenenud laste hooldamine institutsioonides, sagedamini paigutatakse lapsed perekonnas hooldamisele. Sellise trendi üheks põhjuseks on see, et ühiskond on muutunud normist kõrvale kalduva käitumise suhtes sallivamaks. Lastele, keda varem peeti perehoolduse jaoks sobimatuteks, on nüüd leitud asenduspered. Viimastel aastatel on perehooldus hakanud haarama inimgrupe, kes varem selle teenuse raamidest välja jäid. Tänapäeval kasvavad hooldusperedes ka puudega lapsed, immigrantide ja pagulaste pojad-tütred.

Asjaolu, et perehooldusel viibivate laste arv on suur, aitavad seletada uuringute tulemused, mis näitavad, et vähemalt Ida-Euroopas on ainult 2-3 % lastekodus elavatest lastest vanemateta (Wiman 1994, 7). Ülejäänud lapsed on nii-öelda "sotsiaalsed orvud", kelle vanemad elavad, kuid on oma pojad-tütred hüljanud. Uuringud näitavad, et hooldusel viibivad lapsed ei ole mitte ilma perekonnata, vaid nad on probleemsetest perekondadest (Colton & Hellinckx 1994, 563).

Euroopa Liidu maades teadvustatakse üha enam tõsiasja, et lapsi on võimatu aidata pööramata tähelepanu nende päritolule ja perekonnale (Colton, Hellinckx 1994, 565). Enam ei püüta last "päästa" katkestades sidemed ema-isaga (Colton, Williams 1997, 45). Lastega tegelemisel peetakse oluliseks, et kogu perekond oleks selles protsessis osaline. Taanis koostatakse iga perekonnast eraldatud lapse jaoks hooldusplaan (ibid.). See sisaldab muuhulgas kava lapse hooldusel viibimise ajal bioloogiliste vanematega tehtava töö kohta. Oluliseks peetakse lapse ja tema vanemate vahelise sideme säilitamist, isegi juhul, kui lapse koju tagasi pöördumine on vähe tõenäoline.

Niisiis pööratakse Euroopas ühe enam tähelepanu bioloogilisele perele. Samas aga ei unustata perekonda, kes on oma hoole alla võtnud võõra lapse. Hooldusperele püütakse pakkuda mitmekülgset toetust, mis sisaldab põhiliselt psühholoogi ja psühhiaatri teenuseid, perenõustamist. Lisaks sellele võimaldatakse hooldusvanemale

vajadusel lühikest puhkust. Eriti oluline on hooldusvanemale võimaldada hinge tõmmata siis, kui ilmnevad märgid, mis viitavad perehoolduse katkemise ohule (Thoburn 1994, 122). Enne, kui lapse paigutamine lõplikult ebaõnnestunuks arvatakse, pakutakse hooldusvanematele ja kasulapsele lühikest lahusoleku võimalust.

Soomes annab perehoolduse korraldamist reguleeriv seadus direktiivid hoolduspere vaba aja kohta (Jarkko, Mikkola 1994, 225). Hooldusvanemal, kes on neliteist ööpäeva järjest lepingukohast tööd teinud, on õigus vabale päevale. Puhkepäeva saamine on eriti oluline juhul, kui hooldusel on raskete probleemidega laps. Eestis võimaldatakse perekonnas hooldamise juhendi järgi puhkust vaid raske puudega isiku või vanuri hooldajale (vt. ptk. 2.3.).

Enamikes Euroopa maades toetatakse hoolduspereid ka majanduslikult. Siinkohal tahan ära märkida ühe huvitava aspekti Poola seadusandlusest. Poolas makstakse sellisele hooldusperele, kellel on hooldatava lapsega seoses ülalpidamiskohustused (näiteks vanavanemad), suuremat toetust, kui hooldusvanematele, kellel antud lapse ees mingeid kohustusi ei ole (Kurorski 1984, 229). Eestis ei tohigi lapse suhtes ülalpidamiskohustust omava inimesega hoolduslepingut sõlmida (vt. ptk. 2.3.).

4.1. Euroopa Liidu Nõukogu põhimõtted perehoolduse kohta

Eestis tehakse jõupingutusi, et Euroopa Liidu liikmeks astuda. Seepärast on oluline teada ja järgida Ministrite Nõukogu poolt antud soovitusi perekonnas hooldamise korraldamiseks. Alljärgnevad soovitused ja põhimõtted on ära toodud kirjutises, mis kannab pealkirja "Hoolduspered" ("*Foster Families*") (1987).

Euroopa Liidu Nõukogu ehk Ministrite Nõukogu on Euroopa Liidu peamine seadusandlik organ, mis koosneb Euroopa Liidu liikmesriikide ministritest. Ministrite Nõukogu poolt perekonnas hooldamise kohta tehtud soovitude eesmärgiks on

seaduste parandamine ning ühtlustamine. Legaalne süsteem peaks soodustama lapse isiksuse arengut, kaitsma tema isikut, tema moraalseid ja materiaalseid huve. Seadus peab kaitsma lapse heaolu- see on Euroopa Liidu Nõukogu kõige üldisem printsiip, millest kõik ülejäänud lähtuvad. Perehoolduse korraldamisel ja vastavate seaduste koostamisel soovib Ministrite Nõukogu arvestada järgnevaid põhimõtteid.

- Riigid peaksid hooldusperede jaoks välja töötama supervisiooni ja toetamise süsteemi. Supervisioon peaks kindlustama, et hoolduspered suudaksid lapsele pakkuda moraalseid ja materiaalseid tingimusi, mis on lapse arenguks vajalikud. Kõne all olev järelvalvesüsteem hõlmab pere nõustamist, sotsiaaltöötaja külaskäike, lapse kõrvaldamist hooldusperest, kui ilmneb väärkohtlemist ja hooletussejätmist. Kompetentne isik peab sekkuma või toetust osutama, kui see on lapse huvides. Igal riigil tuleb valida sobiv supervisiooni- ja toetussüsteem. Peamine on see, et süsteem tagaks lapse arengu. Seadusega määratud supervisiooni ei rakendata, kui hooldusvanemateks on lapse lähedased sugulased.
- Kui vähegi võimalik, tuleks säilitada lapse ja tema bioloogilise pere suhted. Kontakti tuleb vältida, kui see kahjustaks lapse huve. Suhete puudumine lapse ja tema bioloogilise pere vahel on tähtis faktor, mida tuleb arvestada lapse naasmisel koju.
- Vanematel on õigus informatsioonile, mis puudutab nende järeltulija käekäiku (näiteks tervis, õpitulemused).
- Lapse ja hoolduspere suhete kohta peale hoolduslepingu lõppemist Ministrite Nõukogu otseseid soovitusi ei anna. Siiski mainitakse, et teatud juhtudel oleks hea, kui laps säilitaks suhted oma endise hooldusperega.
- Kui vähegi võimalik, tuleb hooldusvanematele anda võimalus avaldada oma

arvamust enne lapse isikut puudutava tähtsa otsuse langetamist.

- Ministrite Nõukogu ei määratle, kes peab vastutama hooldusperede majandusliku toetamise eest. Seda otsustab iga riik ise.
- Enne, kui langetatakse otsus vanemliku vastutuse ülekandmise või perehoolduse rakendamise kohta, tuleb kuulata ja arvestada bioloogiliste vanemate, hoolduspere ja võimaluse korral lapse soove. Igal juhul tuleb esikohale seada lapse huvid. Otsuste tegemisel tuleb vältida asjatuid viivitusi.

5. UURIMISPROBLEEMI ASETUS JA METOODIKA

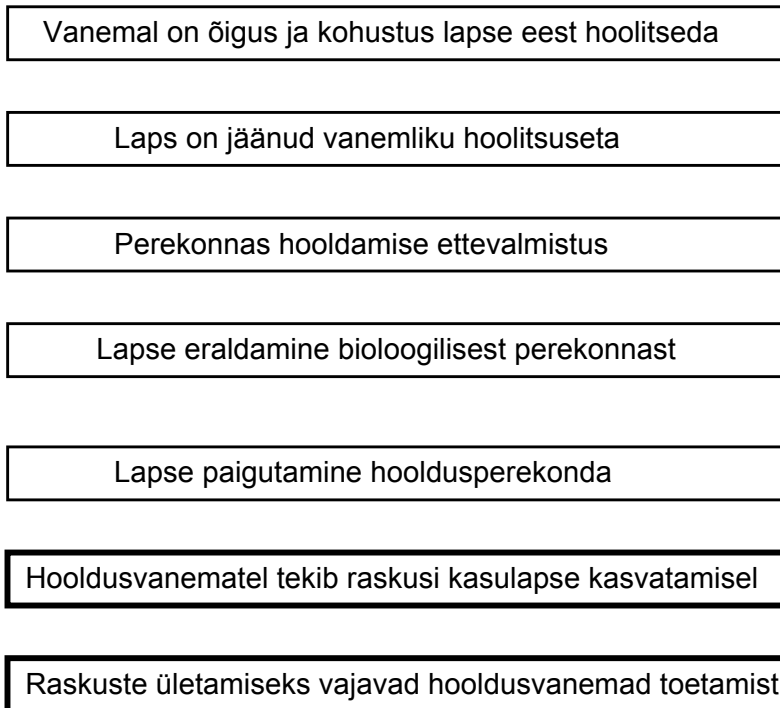
Igal lapsel on õigus kasvada perekonnas, olla vanemate poolt hoolitsetud ja kaitstud. Samas on lapsevanemal õigus ja kohustus oma järeltulijat kasvatada, tema eest hoolitseda, tema huve kaitsta. Kahjuks on aga emasid-isasid, kes oma kohustusi ei täida ning kes on oma lapse hooletusse jätnud. Juhul, kui perekond on võimetu oma probleeme lahendama ning lapse vajadused, nii füüsilised kui psühholoogilised, täitmata jäätakse, tuleb ühiskonnal vahele astuda.

Lastekaitsetöötajate sekkumine toob sageli kaasa lapse eraldamise perekonnast. Loomulikult oleks parim lahendus, kui abi suudetaks osutada ilma perekonda lõhkumata. Kahjuks ei ole see alati võimalik. Kui koju jäämine on lapsele ohtlik, tuleb ta ajutiselt või jäävalt bioloogilistest vanematest lahutada ning asendushooldusele paigutada. Paljude laste jaoks on parimaks asendushoolduse vormiks hoolduspere.

Tihti peale on hoolduspere vajav laps kogenud nii füüsilist kui psühholoogilist vägivalda, ta ei ole kogenud kiindumust, lähedust. Kasulaps võtab hooldusperre kaasa kõik oma hingehaavad, kõik oma mured. Kõik need asjaolud mõjutavad lapse käitumist hooldusperes. Sageli ei ole hooldusvanematel teadmisi ja oskusi, kuidas probleemse käitumisega last kasvatada. Seepärast tekib hooldusvanematel pahatihti kasulapse hooldamisel raskusi. Probleemidest üle saamiseks vajavad hooldusvanemad võimalust nõu küsida, saada tuge spetsialistidelt.

Hooldusperede toetamine ei ole aga Eestis veel välja kujunenud. Kogu perekonnas hooldamise teenus on Eestis veel lapsekingades ning vajab palju muudatusi ning parandusi. Sellest tulenevalt on minu uurimistöö **eesmärgiks** välja selgitada, milliseid ettepanekuid teevad hooldusvanemad lapse perekonnas hooldamise edendamiseks. Sellest lähtuvalt tahan leida vastused küsimustele:

- milliseid muutusi tuleks hooldusvanemate arvates perehooldusteenuse korraldamisel sisse viia;
- mida peaks sisaldama hooldusperede toetamine.

Joonis 1. Uurimisprobleemi asetuse

Et välja selgitada, kuidas hooldusvanemaid tuleks toetada, on vaja uurida, milliseid raskusi hooldusperedes üldse esineb. Lähtuvalt eesmärgist ja püstitatud küsimustest seadsin endale järgmised ülesanded:

- välja selgitada, millised probleemid esinesid kasulaste ja hooldusvanemate kohanemisel;
- uurida, milliseid raskusi on kasulaste kasvatamisel ilmnunud;
- välja selgitada, mida arvavad hooldusvanemad praegustest abi saamise võimalustest;
- välja selgitada, milline peaks olema hooldusperede ettevalmistus ning hilisem toetamine;
- uurida, milliseid ettepanekuid teevad hooldusvanemad perekonnas hooldamise teenuse parandamiseks.

Käesolev uurimistöö on oma olemuselt kvalitatiivne. Uurimuse teostamiseks viisin ajavahemikus 15.01.-26.03.2001 läbi teemaintervjuu (vt. Lisa 1) kümne hooldusvanemaga Läänemaal ja Tallinnas. Hooldusvanema intervjuerimine võttis aega keskmiselt ühe tunni. Intervjuu läbiviimiskoha valisin vastavalt hooldusvanemate soovidele. Nii toimusid intervjuud hooldusvanemate kodudes,

töökohtades ning kohvikus. Intervjuud salvestasin esmalt helilindile, millelt hiljem informatsiooni paberile kirjutasin.

Intervjuu oli jagatud järgmisteks valdkondadeks:

- taustinformatsioon;
- kohanemine;
- probleemid;
- perekonnas hooldamise ettevalmistus;
- abi saamise võimalused, suhted ametnikega;
- ootused ja ettepanekud.

Hooldusvanemate intervjuud on ära toodud lisas 2.

6. UURIMISTULEMUSTE ANALÜÜS JA ARUTELU

6.1. Uurimistulemuste analüüs

Taust

Täpsemalt võib hooldusperede taustast lugeda hooldusvanemate intervjuudest (lisa 2). Siinkohal toon valikuliselt ära hooldusperede taustandmed, mis uurimistulemuste analüüsis olulist rolli omavad.

Viies hooldusperes (2, 3, 4, 5, 6) on rohkem kui üks kasulaps. 6., 7. ja 10. vastajal on kasulapsega sugulussidemed. 1. vastaja kasulaps ja 6. vastaja üks kasulastest on vaimse puudega. 2. vastaja on ametilt sotsiaaltöötaja. Temal on kasulapsed olnud kahel korral, kuid hetkel kasulapsi ei ole. Mõlemal korral läksid kasulapsed tagasi bioloogilisse perekonda. Ka 5. vastaja hoolduspereleping on tänaseks lõppenud. Kasulapsed paigutati peale viit aastat hooldusperes viibimist lastekodusse. 4. ja 8. vastaja kasulapsed tulid hooldusperre lastekodust. Kümnest hooldusvanemast vaid ühe (1) eesmärgiks on leida kasulaspe bioloogiline ema, et laps saaks tagasi koju minna.

Kohanemine

Kõige suuremad probleemid kohanemisel olid 5. vastaja peres. Tekib aga küsimus, kas ilmnenu raskusi kohanemisprobleemideks nimetada, sest need keetsid kogu kasulaste hooldusperes viibitud aja. Seepärast käsitlen tekkinud raskusi järgmises vastuste blokis.

Vastajate 1, 9 peres tekitas kasulapse perre tulek kohanemiskasulaste oma pere lastel, uut pereliiget oli neil raske omaks võtta. 1. vastaja laps pole kasuvennaga senini päriselt leppinud. 9. vastaja laps aga sai aga oma võõristavast suhtumisest peagi üle. 7. vastaja peres kohanesid just lapsed uue olukorraga kiiremini, sest neil polnud eelarvamusi.

3. vastaja kasulapsed olid perre tulles tagasihoidlikud ja kinnised, oma muredest ei räägitud kellelegi. Kasulaste jaoks oli harjumatu, et keegi nende tegemiste vastu huvi tunneb, nende pärast muretseb. Alguses olid kasulapsed väga ettevaatlikud, et nad

oma käitumises vigu ei teeks. Äärmise ettevaatlikkuse põhjuseks oli kartus, et neid saadetakse tagasi bioloogilise ema juurde. Õnneks hakkasid lapsed hoolduspere liikmeid üsna kiiresti usaldama.

Ka 9. vastaja kasulapse jaoks oli harjumatu, et keegi tema pärast muret tunneb, temaga arvestab. Laps ei teadnud, mis tähendab olla pereliige. Ta oli harjunud tegema, mida tahtis, tulema, millal soovis. Tasapisi aga sai kasulapsele selgeks, et tema vastu tuntakse huvi, temast hoolitakse ning ta õppis teistega arvestama.

2. vastaja enda peres kohanemisküsimusi pole olnud, kuid hooldusvanema arvates põhjustavad kohanemisel probleeme eelkõige vanemate ootused. Kui kasulapse käitumine ei vasta hooldusvanematel välja kujunenud ootustele, tekivadki konfliktid.

7. vastaja arvab, et päriselt ei kohane kasulaps iialgi. Laps kasutab sageli mõisteid "meie" ja "teie". Oli tal ju palju aastaid oma perekond ning tal on raske harjuda, et nüüd on hooldusperes tema kodu.

Kasulapse klammerdumist hooldusvanema külge mainisid vastajad 1, 7 ja 8. 7. vastajal oli raske harjuda, et laps tal kogu aeg järgi kõndis, ootas, et temaga tegeldaks. Hooldusvanem võrdleb ennast õlekõrrega, millest kasulaps kinni haaras. Vastaja nägi, kui oluline on lapse jaoks ema reaalne olemasolu, isegi siis, kui viimane riidleb. Kõigis kolmes peres on kasulaps tänaseni hooldusvanematest emotsionaalselt sõltuv: lapsed tahavad igale asjale hooldusvanema kinnitust.

Lastekodumalli olemasolu raskendas kasulaste kohanemist 4. vastaja peres. Lastel ei olnud mingit perekogemust, neil oli raske mõista, mida tähendab oma perekond. Lastel tuli harjuda uute raamidega. Hooldusvanema sõnul tekkisid kohanemisel probleemid sageli pisiasjadest, millele ei osanud tähelepanu pöörata. Lapsed ei mõistnud asjade väärtust. Alguses, kui kasulapsed perre tulid, võtsid nad hooldusvanemate teadmata nende raha. Kasulapsed lihtsalt ei mõistnud, et raha tuleb teenida, sest lastekodus võeti kõik laost, kõik oli "meie". Kohanemist raskendas ka see, et kasulapsed tulid perre kahekesi. Vastaja arvab, et üksik laps oleks kiiremini kohanenud.

Kohanemisperiood tuli läbi teha ka hooldusvanematel endal. 5. vastaja ütles, et tema kohanemine seisnes pidevas avastamises, paljudes üllatustes. Kasulaste kasvatamine kujunes hoopis teistsuguseks, kui hooldusvanem ette oli kujutanud. Vastaja ei osanud tekkinud probleeme ette näha, sest arvas, et kasulastel on hea meel omale kodu ja vanemad saada. Tegelikkus oli aga kujutlustest hoopis erinev.

Ka 8. vastaja kirjeldab kohanemisperioodi kui pidevat avastamist ja nuputamist selle üle, mida üks või teine kasulapse teguviis tähendada võiks. Kohanemine oleks olnud märksa kergem, kui lastekodutöötajad lapse harjumuste kohta rohkem informatsiooni oleks jaganud. 7. vastaja kohanemine seisnes aga selles, et alguses tegi hooldusvanem lastel vahet: kasulapse puhul ärritus vastaja palju kiiremini.

Hooldusvanema enda kohanemine on 4. vastaja arvates kergem, sest täiskasvanu läheneb probleemidele mõistusega. Vastaja suhtus kasulastesse kui oma pereliikmetesse, mitte kui võõrastesse ning seepärast leiti probleemidele lahendused. 9. vastaja jaoks oli aga alguses raske kasulast samamoodi armastada kui oma lapsi.

Kõigi jaoks oli kohanemine raske 6. vastaja perekonnas. Kõige raskem oli muidugi kasulastel, kelle jaoks oli nii palju uut: uus linn, kool, kodu, pere. Kasulastel tuli harjuda hoolduspere kommete ja tavadega, mis sageli puudutasid piskasju. Raske oli aga kõigil pereliikmetel, sest hiljuti oli kolitud uude majja, mis vajas põhjalikku remonti. Alguses tuli kõigil ühes toas elada. Pingeid tekitas suur rahapuudus, mille tõttu kannatas ka toidulaud: isegi leiba oli jaopärast. Raske majandusliku olukorra tõttu ei saanud lastele uusi rõivaid osta. Koolis tuli käia vanamoodsate riietega, mistõttu hakati kasulapsi norima. Poiss hakkas koolist puuduma. Õnneks saadi aga sellest probleemist üheskoos üsna peagi üle.

Majanduslikku abi oleksid peale kasulaste perre tulemist vajanud vastajad 3 ja 6. Psühholoogilist tuge vajasid ja leidsid vastajad 6 ja 7. Viimasel oli võimalus paar korda hooldusvanematele ja kasulastele korraldatud üritustest osa võtta. Nendest kooskäimistest oli hooldusvanemale palju abi. 6. vastaja sai aga psühholoogilist tuge sõpradelt ja pedagoogidest kolleegidelt. Hooldusvanem arvab, et kellel pole lähedasi, kellega rääkida ja probleeme arutada, on kindlasti väga raske.

Vastaja 4 arvab, et psühholoogiline nõustamine kohanemisprobleemide puhul ei aita. Hooldusvanem küsis vajadusel nõu kasulaste endiselt lastekodu kasvatajalt. Samuti peeti nõu ja arutati probleeme abikaasaga. 5. vastaja arvab aga, et ükski kõrvaline isik ei saa pereprobleemide lahendamisel aidata.

Kasulapse ja enda kohanemise kohta tegid hooldusvanemad järgmiseid tähelepanekuid:

- hoolduspere lastel oli kasulastega raske harjuda;
- kasulapsed olid alguses kinnised ja tagasihoidlikud;
- kasulastel oli raske harjuda, et keegi nende tegemiste vastu huvi tunneb, nende pärast muretseb;
- probleemid tekivad sageli sellest, et hooldusvanematel on kasulaste käitumise suhtes ootused ning pahatihti need ei täitu;
- kasulaps ei kohane kunagi täielikult, bioloogiline pere jääb ikka "meieks" ja hoolduspere "teieks"
- kasulapsed klammerdusid hooldusvanemate külge;
- lastekodust tulnud lapsed ei saa aru "privaatsuse" mõistest ning nad ei mõista asjade väärtust;
- kohanemist raskendasid majanduslikud probleemid;
- kohanemisperioodil oleksid hooldusvanemad vajanud majanduslikku abi ja psühholoogilist tuge;
- hooldusvanemate kohanemine seisnes pidevas avastamises.

Hooldusvanemate intervjuude põhjal selgus, et kasulaste kohanemist mõjutas lastekodumalli olemasolu ning perekogemuse puudumine. Hooldusperre tulemine oli kasulastele raske, sest nende jaoks oli ju nii palju uut. Hooldusvanemate enda kohanemine seisnes pidevas avastamises.

Probleemid

Majanduslik olukord teeb muret kolmele vastajale (1, 3, 10). Raha puuduse tõttu ei saa 1. vastaja osta lapsele tervislikku toitu, vitamiine ning panna teda ringidesse, mille tegevus last arendaks. Näiteks oleks kasulapsele ujumine väga vajalik, kuid hooldusperel pole selleks ressursse. Ka 3. vastajal on raske oma kasulapsel

huviringides osalemist võimaldada. Kõige rohkem teeb aga hooldusvanemale muret see, et rahapuuduse tõttu võib katkeda kasulapse haridustee. See küsimus on päevakorda tõusnud sellepärast, et kasulaps saab peagi 18-aastaseks ning peale seda enam riiklikku hooldusperetoetust ei maksta.

Rahapuudus sai 10. vastajale probleemiks peale pensionile jäämist. Kõige rohkem kannatab söögilaud. Vastaja on mures, et laps ei õpigi tervisklikult toituma, kuna praegu pole see võimalik. Raske majanduslik olukord mõjub vastaja sõnul ka psühholoogiale, sest pidev raha lugemine tekitab pingeid, masendust.

Pooled vastajad (4, 5, 7, 8, 9) on riigipoolse rahalise toetusega rahul. 8. vastaja sõnul oleneb toetussummaga rahulolu sellest, mis põhjusel hooldusvanemaks hakati. Kui kasulaps võeti oma pere liikmeks, siis ollakse rahul ükskõik kui väikse toetusega. Kui aga laps võetigi majanduslikel kaalutlustel, siis tahetakse muidugi suuremat toetussummat.

1. vastaja kasulapsel on palju käitumishäireid. Laps teeb sageli pahandust selleks, et olla tähelepanu keskpunktis. Palju raskusi tekitab see, et kasulaps ei oska teistega arvestada. Kasulapse probleemset käitumist põhjustab kaasasündinud ajukahjustus. Kasulapse vaimse alaarengu tõttu tuleb hooldusvanemal topelt mõelda, ka kasulapse eest. See on vastaja sõnul väga väsitav, vaimselt koormav. Hooldusvanemal on raske harjuda sellega, et kasulapsel on hoopis teistsugused iseloomuomadused kui oma pere liikmetel. Loomulikult ei ole pereliikmed ühesuguse karakteriga, kuid kasulapse teatud erinevused häirivad teisi hoolduspere liikmeid.

Vaimupuudega kasulapsega on olnud raskusi ka 6. vastaja peres. Hooldusvanema sõnul ei oska ta sageli puudega kasulapse maailma sisse elda, mõelda nagu tema. Vaimupuudega lapse kasvatamine nõuab palju vaeva.

8. vastaja kasulapsega hakkavad raskused ilmnema nüüd, kus ta on suurem. Viimasel ajal on kasulaps hakanud oma "mina" peale suruma, end kõige tähtsamaks pidama. Probleemidest rääkides tunnistab hooldusvanem, et kasulast on üsna palju hellitatud. Vastajale endale teeb muret küsimus, kuidas lapsele tema bioloogilisest emast rääkida. Hooldusvanem arvab, et see teema võib haiget teha nii lapsele kui talle

endale. Suhtub ju vastaja kasulapsesse kui oma tütresse.

5. vastaja peres tekitas probleeme kasulaste pidev hooldusvanemate vastu sõdimine. Kasulapsed nõudsid alati midagi muud, kui hooldusvanemad pakkusid, lapsed ei olnud kunagi rahul. Vastaja sõnul "kruttisid" lapsed pidevalt pinget üles, sihilikult hooldusvanemat ärritades. Kasulapsed ei osanud teistega arvestada, nad ei olnud harjunud distsipliiniga, nad olid väga armukadedad. Probleemiks oli ka varastamine ja valetamine. Vastaja arvab, et mitmete probleemide põhjuseks võis olla asjaolu, et lapsed olid ilma jäänud varasest kiindumussuhtest, mis loob lapsele valmiduse hiljem lähedast suhet omada.

2. vastaja peres tekitas kasulaste perre tulemine konkurentsi tähelepanu pärast, seda nii hooldusvanemate bioloogiliste laste ja kasulaste vahel kui ka viimastel isekeskis. Probleeme tekitas kasulaste tulek hoopis teistsugusest keskkonnast. Lapsed ei osanud teha vahet heal ja kurjal, neil olid teised kriteeriumid. Kasulastel ei olnud teotahet, sihti, mille poole püüelda, nad ei mõelnud tulevikule. Raskusi tõi kaasa seegi, et kasulapsed ei olnud harjunud koristama, end pesema, kooli asju kokku panema. Kõike seda tuli neile õpetada.

Koolis on püsimatusega probleeme 9. vastaja kasulapsel. Ka kodus oli enne kasulapse tulekut palju vaiksem. Hooldusvanema sõnul on kasulapsel lihtsalt palju rohkem energiat, sest ta on vene rahvusest. Erilisi raskusi ei ole aga kasulapse kasvatamisel ilmnenud. Küll aga kardab vastaja probleeme seoses alkoholi ja narkootikumidega. Muret põhjustab eelkõige hirm, et bioloogilise ema alkoholilembus kandub pojale edasi.

10. vastaja ütles, et tema kasulapsega on ette tulnud pisiprobleeme nagu igas peres. Hooldusvanema sõnul on ta ise vanem ja targem ning kasvatab kasulast teisiti kui oma tütreid. Nüüd oskab vastaja nii füüsilisele kui emotsionaalsele lähedusele rohkem tähelepanu pöörata. Hooldusvanemal on kasulapsega usalduslik ja avatud suhe ning seetõttu omavahel pingeid ei ole. Küll aga on kasulapsel hirm, et keegi saab teada, et tal vanemaid ei ole.

Neli vastajat (1, 4, 5, 6) tunnistavad, et nad ei osanud tekkinud probleeme ette näha.

Üks hooldusvanem (6) ütles, et enne kasulaste perre tulemist küll mõeldi võimalikele raskustele, kuid ilmsid hoopis teised probleemid. 5. vastaja nimetab end sinisilmseks, sest arvas et kasulastel on hea meel endale kodu saada ning ootas neilt ka vastavat käitumist. 2. vastaja sõnul oskas ta ise raskusi ette näha, sest on ise sotsiaaltöötaja. Seega on ta võimalike probleemide ja lahendusviisidega tuttav. Siiski tunnistab vastaja, et vahel on raske teooriat praktikasse rakendada. Üldiselt arwab vastaja, et inimesed, kes võtavad oma perre kasulapse, ei oska võimalikke raskusi ette näha.

Seoses kasulapse kasvatamisega on hooldusperedes ilmnenud järgmised probleemid:

- majanduslikud raskused;
- kasulaste probleemne käitumine, hooldusvanemate vastu sõdimine (pidev vastuhakk);
- hooldusvanematel on raske vaimupuudega lapsi mõista;
- muret teeb ebakindlus suhetes kasulapse bioloogilise perega;
- kasulapsed ei oska heal ja kurjal vahet teha, neil on teistsugused väärtushinnangud;
- kasulapsed ei oska teistega arvestada;
- probleemid pisisasjadega (harjumine hooldusperes väljakujunenud tavadega);

Kasulastega seotud raskusi põhjendavad mõned vastajad kasulapse tulekuga teisest keskkonnast. Eriti raske on pereeluga harjuda lastekodust pärit ning vanemate poolt hooletusse jäätud lastel. Tihtipeale tekkisidki arusaamatused pisisasjadest, hooldusperes väljakujunenud tavadest, millega kasulastel harjuda tuli. Kasulaste probleemse käitumise põhjustena toodi välja ka ilmajäämine varajasest kiindumussuhtest ning lapse vaimne puue. Mõnes hooldusperes esines ka majanduslikke probleeme. Rahapuuduse tõttu ei saa hooldusvanemad kasulastele lubada tervislikku toitu ning last arendavatest ringidest osavõtmist.

Perekonnas hooldamise ettevalmistus

Enne kasulapse perre tulekut ei läbinud spetsiaalset hooldusperekoolitust ükski vastanutest. 1. vastaja sõnul seisnes kogu ettevalmistus selles, et ametnikud käisid kontrollimas, kas lapsel oma voodi on. Kolm vastajat (2, 3, 6) arvasid, et neil oli hooldusvanema rolliks piisav ettevalmistus: 2. vastajal on sotsiaaltöötaja, 3. vastajal

pedagoogi haridus. 6. vastaja arvates on piisavaks ettevalmistuseks see, et ta on oma üheksa last üles kasvatanud. 2. vastaja on isegi hooldusvanemate koolituse korraldamiseks projekti koostanud, kuid seda ei rahastatud.

Spetsiaalse koolituse vajalikkuses kahtlesid vastajad 4 ja 5. Nad mõlemad arvasid, et kuna kõik lapsed on erinevad, ei ole võimalik hooldusvanematele ühtset ettevalmistust anda. Keegi ju ei oska öelda, millised probleemid ühe või teise kasulapsega ilmnedavad võivad. Kui aga koolitus siiski korraldataks, tuleks 1., 4. ja 5. vastaja arvates seal rääkida võimalikest probleemidest, mis kasulapse kasvatamisel ilmnedavad võivad. Seda teemat tuleks käsitleda sellepärast, et hooldusvanemad ise ei oska raskusi ette näha. Võimalikest probleemidest rääkimine on vajalik ka sellepärast, et see paneks inimesed mõtlema, kas nad ikka on kasulapse kasvatamiseks valmis.

Kaheksa vastajat (v.a. 4, 5) peavad spetsiaalset hoolduspere ettevalmistust väga vajalikuks. Hooldusvanem (2), kes on ise sotsiaaltöötaja, on kindel, et kasulapse kasvatamiseks on vaja eriteadmisi. Koolitust oleks vaja ka selleks, et hooldusvanemad mõistaksid, et inimesed on erinevad ning ei seaks liiga kõrgeid ootuseid. Vastaja arvab ka, et kui korraldataks pidevalt spetsiaalset hooldusvanemate koolitust, oleks rohkem inimesi, kes julgeksid kasulapse oma perre võtta. Vastajad 2, 3 ja 10 arvavad, et eriti suurt tähelepanu tuleks pöörata selliste perede ettevalmistusele, kus vanematel omal lapsi ei ole. 6. vastaja peab koolitust eriti tähtsaks juhul, kui perre võetakse erivajadusega kasulaps. 1. vastaja arvates peaks hooldusvanemaid ettevalmistama ka selliseks juhuks, kui hiljem selgub, et kasulaps on puudega.

6., 7. ja 9. vastaja rõhutasid, et koolitusel tuleks kindlasti rääkida sellest, kuidas last paremini mõista. Hooldusvanematele on vaja selgitada, et kasulapse tundeelu on meie omast erinev: kasulaps on haavatavam (9). 7. vastaja arvates tuleks hooldusvanemaid ettevalmistades käsitleda üldse suhtlemist ja teiste inimeste mõistmist. Koolitus võiks sisaldada grupitööd.

Psühholoogia käsitlemist koolitusel peavad vajalikuks vastajad 2, 6 ja 7. Lisaks sellele võiks rääkida ka pedagoogilistest nõksudest (6). Lapse arengut peaks hooldusvanemaid ettevalmistades käsitlema 1. ja 2. vastaja arvates. Viimane peab oluliseks, et koolitusel pöörataks tähelepanu ka sellele, kuidas asotsiaalsetest peredest

pärit lapsi, kes pole lasteaias käinud ning kel pole esimesse klassi minekuks vajalikke algteadmisi, kooliks ette valmistada.

Meditšiinist, täpsemalt laste haigusest tuleks koolitusel rääkida 2. ja 3. vastaja arvates. Äärmiselt oluliseks peavad nad ka majandusliku toimetuleku ja pere eelarve koostamise käsitlemist. Hoolduspere koolitusel tuleks käsitleda ka juriidilist asjaajamist, seadusandlust (2, 6, 8).

1. vastaja peab oluliseks, et koolitusel jagataks hooldusvanemate jaoks vajalikku informatsiooni (näiteks, milliseid erinevaid haridusasutusi Eestis on). Nii 1., 6. kui ka 8. vastaja arvates tuleks juba hooldusvanemaid ettevalmistades rääkida sellest, kuhu probleemide tekkimisel pöörduda, kust vajadusel abi küsida. Hooldusvanem (1) ütleb, et kui abi pole pakutud, siis ei osata seda ise kuskilt otsida. Oleks hea, kui abi võimaluste kohta koostataks spetsiaalne voldik (6).

Oluline on perehoolduse ettevalmistus tervikuna, mitte ainult vanemate koolitus (7, 8, 10). Last ei tohi ühtegi perre paigutada kergekäeliselt. Seda sammu tuleb hoolikalt kaaluda, välja selgitada, kas hooldusvanemad on ikka kasulapse kasvatamiseks sobivad. Inimesega, kes ei ole kasulapse võtmises päris kindel, ei tohiks hooldusperelepingut sõlmida (7). Perehoolduse hoolikam ettevalmistus aitaks vastajate (7, 10) arvates vältida lapse nii-öelda solgutamist ühest kohast teise ning sellest tulenevaid järjekordseid kannatusi.

7. vastaja arvates tuleb perehooldust ettevalmistades tähelepanu pöörata ka praktilistele asjadele. Hooldusvanem toob näiteks eluruumi, mille tingimused peavad kasulapse perre tulemiseks sobima.

Perekonnas hooldamise ettevalmistuse kohta olid hooldusvanemate arvamused järgmised:

- ükski vastaja pole läbinud spetsiaalset hooldusperekoolitust;
- koolitust peetakse vajalikuks, sest hooldusvanemad vajavad eriteadmisi;
- koolitusel tuleb rääkida võimalikest probleemidest, psühholoogiast, meditsiinist, juriidilisest asjaajamisest, seadusandlusest, pedagoogilistest nõksudest, lapse kooliks ettevalmistamisest;

- koolitusel tuleks teha grupitööd, jagada hooldusvanemate jaoks olulist informatsiooni;
- teavet, kuhu abi vajadusel pöörduda, tuleb jagada juba hoolduavanemaid ettevalmistades;
- hooldusperede valimine ja ettevalmistus peaks olema hoolikam ja põhjalikum.

Niisiis pidasid vastajad perekonnas hooldamise ettevalmistust vajalikuks, kuid spetsiaalset koolitust polnud läbinud ükski hooldusvanem.

Abi saamise võimalused, suhted ametnikega

Tihti peale on ametnike suhtumine ebameeldiv, klientidega ollakse ebaviisakad (10). Probleeme põhjustab ka see, et ametnikud ei usalda kliente (6). Ka 1. ja 4. vastaja sõnul ei usu sageli sotsiaaltöötajad ja lastega tegelevad spetsialistid hooldusvanemat, sest ametnikud ise ei ole sarnases situatsioonis olnud. Enamasti ongi nii, et need, kes seadusi teevad, ei ole tegeliku eluga kursis (4).

Lastega tegelevate spetsialistidega on ebameeldivaid kogemusi ka 8. vastajal. Nimelt peitsid lastekodutöötajad mingil põhjusel ära lapse, kes pidi vastaja perre minema. Hooldusvanematele öeldi, et last pole enam lastekodus. Tänu projekti esindajale, kes perehooldust korraldas, tuli pettus päevalgele. Selle vahejuhtumi tõttu kannatas aga laps, sest hooldusperre paigutamine venis ning tüdruk pidi kauemaks lastekodusse jääma. Vastaja soovib, et selliseid ebameeldivusi varjatakse hooldusvanemate ja lapse eest.

1. ja 6. vastaja tõstavad esile probleemid asjaajamisega. Kahjuks tuleb ette juhuseid, kus spetsialist ei ole oma töövaldkonnas kompetentne (10). 9. vastaja pidi perehoolduse vormistamiseks pöörduma Tallinna lastekaitsetöötajate poole, sest kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajad ei osanud antud toimingut teostada. Sageli põhjustab raskusi ametnike omavahelise koostöö puudumine (1, 6). Nad ei ole üksteise tegemistega kursis, igaüks ajab justkui oma rida. Üks ametnik ütleb üht, teine teist ning nii jooksutataksegi klienti edasi-tagasi. Seepärast võtab asjaajamine kohutavalt palju aega ja energiat.

Ametnikele ja spetsialistidele tehti etteheiteid seoses kasulapsesse puutva informatsiooni jagamisega. 3., 7. ja 10. vastaja kasulapse kohta mingit täiendavat teavet ei vajanud, sest lapsi tunti juba varem. Kuus hooldusvanemat (1, 4, 5, 6, 8, 9) aga ütlesid, et kasulapse kohta anti liiga vähe vajalikku teavet. Ametnikke ei süüdistata 4., 5., ja 9. vastaja, sest nad ise ei küsinud ega uurinud. 8. vastaja arvates oleks aga võinud lastekodutöötajad hooldusvanemale rääkida, kuidas nemad last hooldanud ja kasvatanud olid. Lapse harjumuste tundmine oleks kergendanud kohanemist. 6. vastaja, kelle kasulapsel on vaimne puue, arvates oleks tulnud talle teatada kasulapse diagnoos. Kuna ametnikelt on hooldusvanemad kasulaste kohta vähe informatsiooni saanud, on käidud vestlemas lapse sugulaste ja lähedastega (1, 8, 9).

Hooldusvanem (2), kes on ise sotsiaaltöötaja, rääkis informatsiooni jagamisest ametniku seisukohast. Ta ütles, et teabe andmisel tuleb mõelda ka sellele, et hooldusvanem ikkagi võtaks kasulapse oma perre.

2., 3., 6. vastaja arvavad, et hooldusvanemad, kes abi vajavad, pöörduvad esmalt sotsiaaltöötaja poole. Viimane aitab võimalusel ise või suunab abivajajad edasi. 1. vastaja arvates on aga sageli probleemiks see, et inimesed ei tea, millised ülesanded sotsiaaltöötajal üldse on. Nii ei teata, milliste küsimustega tema juurde minna võib.

Hooldusvanemate ja sotsiaaltöötajate suhtlemine on sageli ühepoolne (1, 3, 6). Hooldusvanemad esitavad toetuse kasutamise kohta aruande ning kui vaja, küsivad abi. 3. vastaja ütles, et sotsiaaltöötaja poolne initsiatiiv puudub, koostööd eriti ei tehta. Hooldusvanema arvates võiks ametnikud ka ise rohkem huvi tunda. Suuri etteheiteid vastajatel oma piirkonna sotsiaaltöötajatele siiski ei ole. 4. vastaja ütles, et kui kasulapsed on võetud oma pere liikmeks, siis polegi sotsiaaltöötaja sekkumist vaja.

Negatiivsed kogemused sotsiaaltöötajate tegemistega seoses on aga 5. vastajal. Sotsiaaltöötajad esitasid hooldusvanema suhtes alusetuid süüdistusi nende paikapidavust konrollimata. Kui vastaja läks hooldusperelepingu lõpetama, siis ei tundnud keegi huvi, milles probleem on, ei uuritud, kas olukorda saaks kuidagi muuta. Hooldusvanema arvates oleksid võinud sotsiaaltöötajad kolleegidega nõu pidada ja asja aruata.

Vastajate (1, 2, 10) arvates tuleb vajadusel ise aktiivne olla ja abi otsida. 1. vastaja on abi saanud psühhiaatril, kes on hooldusvanema pannud mõtlema asjade peale, millele ise ei tule. 5. vastaja käis enne hooldusperelepingu katkestamist psühholoogi juures. Spetsialist küll selgitas kasulaste probleemse käitumise võimalikke põhjuseid, kuid saadud teadmised ei aidanud hooldusvanemat. Tema oli teinud kõik, mis tema võimuses, ta ei teadnud, mida saaks olukorra parandamiseks teisiti teha.

Abi saamiseks ei peagi alati spetsialistide poole pöörduma. Hooldusvanemad leiavad tuge ka kirikust (7) ning kollegidega vestlemisest (6). 8. vastaja aga küsib vajadusel nõu projekti esindajalt, kelle kaudu kasulaps perre tuli. Niisiis saavad hooldusvanemad tuge erinevatelt inimestelt. 7. vastaja arvates on oluline teadmine, et sind aidatakse, kui sa seda vajad.

Paljud inimesed ei tea, kuhu abi saamiseks pöörduda. Probleeme tekitab ka see, et paljud inimesed ei ole harjunud ise abi otsima, endast märku andma (3). Mõned inimesed aga ei julge ametnikelt abi küsida (7). 3. vastaja arvates häbenevad inimesed abi küsida. Kellele siis meeldib näidata, et ta ise hakkama ei saa? Selleks, et märgata neid, kes ise abi ei julge küsida, peaks sotsiaaltöötajad ise inimeste vastu rohkem huvi tundma (3).

Olulisemad uurimistulemused antud valdkonnas olid:

- ametnikud on sageli klientidega ebaviisakad, kliente ei usuta;
- kõik ametnikud ei ole kompetentsed, ei oska oma tööd teha;
- ametnikud ei tee omavahel koostööd;
- ametnikud ei tee hooldusvanematega koostööd;
- sotsiaaltöötajad peaksid hooldusperede vastu rohkem huvi tundma, tunnustama;
- abi vajadusel pöörduakse esmalt sotsiaaltöötaja juurde, kes aitab ise või suunab edasi;
- inimesed ei tea, mis on sotsiaaltöötaja ülesanded, seega ei teata, mis küsimustega tema poole pöörduda, mida temalt oodata;
- sageli saadakse abi lähedastelt;
- hooldusvanemaid tuleb teavitada, kust vajadusel abi küsida;
- ametnikud ei jaga hooldusvanematele nende perre paigutatava lapse kohta

piisavalt informatsiooni.

Ootused ja ettepanekud

Kolme vastaja (2, 8, 10) arvates on vale see, et perehooldust ei vormistata ning toetust ei maksta lapse hooldajale, kellel on lapse suhtes ülalpidamiskohustus. Kõige sagedamini puudutab see probleem vanavanemaid. On ju pensionäride majanduslik olukord niikuinii raske, kuidas suudavad nad veel lapselast ülal pidada (8)? Niisiis tuleks edaspidi hakata hooldusperelepingut sõlmima ka hooldust vajava lapse suhtes ülalpidamiskohutust omavate inimestega.

Hooldusvanematel peab olema võimalik saada juriidilist nõuannet (2). Võimalust saada psühholoogilist nõustamist peavad vajalikuks 2., 6., 7., 8. ja 10. vastaja. Eriti oluline on konsultatsiooni saamise võimalus vahetult peale seda, kui kasulaps perre tuleb (2). Psühholoog kuulaks hooldusvanema ära, annaks probleemi kohta erapooletu arvamuse, aitaks olukorda analüüsida. 2. vastaja arvates peaks igas maakonnas vastu võtma nõustaja, kelle teenused oleksid hooldusvanematele tasuta. Nõustaja ja sotsiaaltöötaja ei tohiks olla ühes isikus, sest hooldusvanemal on oma raskustest võõrale mugavam rääkida. Sotsiaaltöötaja käsutuses peaks olema informatsioon, kuhu abi vajav hooldusvanem suunata. Peaks olema palju erinevaid võimalusi, et hooldusvanemad saaksid just sellist abi, mida nad antud hetkel vajavad (2). Sotsiaaltöötaja ülesandeks on niisiis vahendamine, hooldusvanema edasi suunamine (7). Ametnikud peaksid oskama ära tunda ka neid, kes ise abi küsima ei tule (1, 4, 10).

Hooldusvanematele oleks suur abi ka sellest, et neid tunnustataks, nende vastu rohkem huvi tuntaks (6). Hooldusvanematel on vaja teada, et nende töö on vajalik, et nende tegemisi hinnatakse.

Hooldusvanematele tuleks võimaldada puhkust (1, 2, 3.). Vahel on vaja lõõgastuda, kodust eemale saada, et siis taas uue jõuga edasi minna. Hooldusvanemad vajavad puhkust nii omaette kui ka koos lastega. Hooldusvanemate ja kasulaste ühine puhkus aitaks neid omavahel liita, lähedasemaks saada (2).

2. vastaja peab hooldusvanemate toetamist väga oluliseks, sest tema arvates aitaks see vältida perehoolduse katkestusi. Inimesed võivad hakata kahtlema oma võimes olla

head hooldusvanemad (6). Inimesed võivad jõuda nii-öelda ummikusse, kust ise väljapääsu ei leita. Kui hooldusvanematel tekib mõte kasulapsest loobuda, on kindlasti vaja kellegagi rääkida (1, 6, 7). 1. vastaja teab oma kogemusest öelda, et kui on mõte kasulapsest loobuda, on psühhiaatrist suur abi. 5. vastaja aga ütles, et tema puhul poleks perehoolduse katkemist keegi suutnud ära hoida. Vastaja arvates tema kasulastele perehooldus lihtsalt ei sobinud.

2. vastaja peab oluliseks, et lapsi saaks perehooldusele paigutada ilma kohtulahendita. Kohtu sekkumisega lõigatakse läbi lapse sidemed bioloogilise perega. Vanematel kaob motivatsioon end parandada ning lapse naasmine koju muutub ebatõenäoliseks. Vastaja arvates peaks olema võimalik vähemalt pooleks aastaks laps ilma kohtulahendita perehooldusele paigutada. Selle aja jooksul tuleks üritada kriisiperel oma elu tasakaalustada, endas selgusele jõuda.

Rohkem oleks vaja tähelepanu pöörata ennetavale tööle, et laps ei vajakski hoolduspere (4, 10). Seega tuleb aktiivsemalt tegeleda bioloogilise perega, neid tuleks ka majanduslikult rohkem toetada (4). Samuti on ennetava töö juures oluline erinevate spetsialistide koostöö (10). Vastaja arvates on sotsiaaltöötajaid liiga vähe, nad ei jõua teha nii palju, kui oleks vaja. Seepärast on äärmiselt oluline, et informatsioon liiguks, et erinevad institutsioonid teeksid tihedat koostööd.

vastaja arvates on veider, et vanem, kellel ei ole lapse toitmiseks raha, peab oma pojast-tütrest loobuma. Seejärel antakse laps hooldusvanematele, kellele makstakse kasulapse kasvatamiseks parajalt kopsakas summa raha. Vastaja meelest tuleks raha mõistlikumalt jaotada. Ta oleks nõus isegi hooldusperetoetuse vähendamisega, kui selle rahaga bioloogilisi vanemaid toetataks. Bioloogilistele vanematele oleks vaja õpetada seda, kuidas olemasoleva rahaga toime tulla. Vastaja sõnul ongi sageli probleem selles, et inimesed ei oska oma sissetulekuid ja väljaminekuid nii planeerida, et raha järgmise palgapäevani jätkuks. Seepärast peaks omavalitsuses olema palgaline töötaja, kes õpetaks kriisiperedele, kuidas eelarvet koostada ning olemasoleva rahaga toime tulla.

Ka peale lapse hooldusperre paigutamist tuleks 4. vastaja arvates bioloogilise perega rohkem tegeleda. Vastaja on arvamusel, et laste huvidega eriti ei arvestata. Ametnikud

võtavad lapse hooldusperre paigutamist kui asja kaelast ära saamist. Seepärast jäätakse asi sinnapaika ning keegi ei tegele bioloogiliste vanematega.

Lapse bioloogiliste vanematega tegelemist peab vajalikuks ka 10. vastaja. Samas aga leiab hooldusvanem, et sotsiaaltöötajatel polegi võimalusi bioloogiliste vanemate aitamiseks. Ei ole ju sotsiaaltöötajal võimalusi töötuse leevendamiseks, millest aga sageli järgnev probleemide ahel just alguse saabki. Vastajale teeb muret ka asjaolu, et hooldusperelepingu lõppedes ning koju tagasi minnes satuvad paljud lapsed tagasi samadesse tingimustesse, kust nad tulid. Seepärast tuleb enne lapse koju viimist hoolega kontrollida, kas sealne olukord on ikka paranenud. Vastaja arvates tuleks hooldusperelepinguid sõlmida pikemaks ajaks. Ka toetuste maksmisel tuleb jälgida, et raha ikka lapse vajaduste rahuldamiseks kulutataks.

8. vastaja peab vaeleks püüdlusi kasulapsi iga hinna eest bioloogiliste vanematega kokku viia. Hooldusvanemat häirib ebakindlus, mida põhjustab bioloogilise ema-isa õigus igal ajal oma last vaatama ning tagasi nõudma tulla. Vastaja on kindel, et kui laps mõistab, et bioloogilised vanemad on ta hüljanud, ei mõju ema-isa külaskäigud lapsele hästi. Bioloogilise perega suhtlemist ei tohiks mingil juhul peale suruda, kindlasti tuleks arvestada lapse soove. Samas peab vastaja vajalikuks, et hooldusvanematega räägitaks sellest, kuidas kasulapsele tema bioloogilisest perest kõneleda.

1. ja 4. vastaja arvates peaks sotsiaalsüsteem olema paindlikum. Hetkel käib kõik nii-öelda ühe malli järgi, toetus on kõigile ühesugune. Inimestele ja olukordadele ei läheneta individuaalselt (4). Vahel võib näiteks kahelapseline pere olla suuremates raskustes kui perekond, kus on kuus järeltulijat. Väär on ka see, et terved ja haiged lapsed saavad sama suurt toetust (1). Puudega lapse puhul on ju kulutused palju suuremad.

Väga konkreetse ettepaneku esitas 8. vastaja. Kuna hooldust vajavad lapsed on sageli viibinud erinevates asutustes, siis ei ole tihtipeale keegi lapse tervisliku seisundiga kursis. Seepärast peaks haiguslugu lapsega alati kaasas olema. On ju hooldusvanematel vaja teada, milliseid haiguseid kasulaps on põdenud, millised kaitsesüsteemid talle on tehtud.

8. vastaja arvates tuleks perehoolduse osas inimesi rohkem teavitada, sellest tuleks rohkem avalikult rääkida. Riik peaks igati püüdlema sinna poole, et inimesed võtaksid võõra lapse oma perekonda. Peab üritama vältida lapse, kes on jäänud vanemliku hoolitsuseta, sattumist vahelülisse, milleks on mõni asutus. Lisaks inimeste teavitamisele tuleks hooldusperesid ka majanduslikult rohkem toetada. 8. vastaja arvas, et rahalist toetust polekski vaja tõsta. Selle asemel võiks riik võimaldada kasulastel huviringidest ja trennidest osa võtmist. Tihtipeale on kriisiperes, kelle lapsed asendushooldust vajavad, palju õdesid- vendi (2). Selleks, et inimesed suudaksid oma perre võtta mitu kasulast korraga, tuleks hooldusvanemaid kindlasti majanduslikult toetada. Selleks, et inimesed raha saamise eesmärgil hooldusvanemateks ei hakkaks, tuleks rakendada tugevat kontrolli, võib-olla isegi trahve (8). Samuti tuleks hooldusperesid hoolikamalt valida ja ettevalmistada.

Üheksa vastajat peavad vajalikuks hooldusvanemate kokkusaamisi. Vaid 4. vastaja ei pea kokkusaamisi vajalikuks, sest tema arvates ei räägi eestlane oma muredest. Kui hooldusvanemad on võtnud kasulapse, siis peetakse seda oma pere asjaks ning sellisel juhul ei räägita probleemidest võõrastele inimestele. Ka 10. vastaja, kes peab hooldusvanemate kokkusaamisi väga vajalikuks, arvab, et eestlased häbenevad oma muresid ning seepärast nad ei tule kokku, et oma probleeme teistega arutada.

Kaks vastajat (7, 8) on osa võtnud projekti "Meie laps" raames korraldatud hooldusperede kokkusaamistest. 7. vastaja sai antud üritustest palju abi. 8. vastaja aga ütles, et tema selliste kokkusaamiste järele puudust ei tunne. Küll aga on hooldusvanemate kooskäimisi vaja inimestele, kelle perre on tulnud probleemne kasulaps (8).

Hooldusvanemate kokkusaamiste põhisisuks peaks olema kogemuste vahetamine. 2. vastaja arvates on vaja võimalust rääkida võõraste inimestega. Hooldusvanemad saavad omavahel olles arutada asju, millest sotsiaaltöötajatele ei taheta rääkida. Osavõtmine hooldusvanemate kooskäimistest annaks ka võimaluse lõõgastuda, kodust eemale pääseda (1, 3). Teiste hooldusvanematega suhtlemine aitaks leida endas uut jõudu, aitaks püstitada uusi sihte (1). 1. vastaja arvates peaks hooldusvanemate kokkusaamistel alati toimuma ka asjalik ja hästi läbimõeldud koolitus. Ka 3., 7., 6. ja

9. vastaja tõid välja, et kooskäimistel võiks osaleda psühholoog. 3. vastaja meelest võiksid kokkusaamistest osa võtta ka need, kellel on plaanis oma perre kasulaps võtta. Nii kuuleksid tulevased hooldusvanemad, millised raskused neid ootavad ning see paneks mõtlema, kas nad on selliste probleemidega toimetulemiseks valmis. Hooldusvanemate kokkusaamiste korraldamise kohta arvasid 1. ja 6. vastaja, et seda võiks teha ametnikud. 6. vastaja aga arvas, et kooskäimisi võiks organiseerida mõni hooldusvanem või initsiatiivgrupp.

Perekonnas hooldamise edendamiseks tegid hooldusvanemad järgmiseid ettepanekuid:

- hooldusperelepingut tuleks lubada sõlmida ka kasulapse suhtes ülalpidamiskohutust omavatae inimestega;
- hooldusvanematele tuleks võimaldada tasuta psühholoogilist ja juriidilist nõustamist;
- hooldusvanematele tuleks pakkuda võimalust puhata, lõõgastuda;
- lühikeseks perioodiks peaks olema võimalik last paigutada hooldusele ilma kohtulahendita nii, et hooldusvanematele makstaks siiski kasulapse ülalpidamiseks lisatoetust;
- tuleks teha rohkem ennetavat tööd, et ei tekiks vajadust last bioloogilisest perekonnast eraldada;
 - ennetava töö tegemiseks peaks olema töötaja, kes õpetaks kriisiperedele majanduslikku toimetulekut;
 - hooldusperele ja kasulapsele ei tohi bioloogilise perega suhtlemist peale suruda;
 - inimestele tuleks läheneda individuaalsemalt;
 - lapsega peaks haiguslugu kaasas olema, et hooldusvanem saaks tutvuda kasulapse tervislikku olukorraga;
 - avalikkust tuleks perekonnas hooldamisest rohkem teavitada;
 - oleks vaja korraldada hooldusvanemate kokkusaamisi.

6.2. Arutelu

Käesoleva töö teoreetilises osas selgus, et perekonnas hooldamise õnnestumises mängib suurt rolli toetamine. Antud väide sai kinnitust ka hooldusvanemate intervjuudest. Vastajate arvates vajavad hooldusvanemad tähelepanu nii enne kui pärast kasulapse perre paigutamist. Niisiis on hooldusvanemate toetamine, mille olulisust rõhutab ka Euroopa Liida Nõukogu, tõepoolest vajalik. Kinnitust ei leidnud aga Ministrite Nõukogu arvamus, et toetust ei vaja hooldusvanemad, kes on kasulapsega sugulased (vt. ptk. 4.1.). Intervjuudest selgus, et abi vajavad ka lapsega sugulussidemeid omavad hooldusvanemad.

Spetsiaalset koolitust polnud läbinud ükski vastanutest, kuid hooldusvanema rolliks ettevalmistust peeti väga oluliseks. Vastajad kinnitasid seisukohta, et kasulapse kasvatamiseks on vaja eriteadmisi. Koolitusel tuleks hooldusvanemate arvates kindlasti rääkida võimalikest probleemidest. See aitaks vältida valede ootuste tekkimist kasulaste suhtes. Nagu teoreetilises osas kirjutasin, arvatakse, et kasulapsed on rõõmsad ja tänulikud, et omale kodu saavad. Ka ühe vastaja sõnul ootavad hooldusvanemad oma perre täiuslikku last. Ootuste mitte täitumine aga tekitab konflikte.

Vastajate kogemused kinnitasid arvamust, et inimesed, kes võtavad oma perre kasulapse, ei oska raskusi ette näha. Sellest tulenevalt ei osata ka enne kasulapse perre tulemist koolituse vajalikkust hinnata. Kui ka hooldusvanemad tahaksid saada spetsiaalset ettevalmistust, siis tegelikult on koolitus kättesaadav vaid vähestele. Seetõttu lasub minu arvates hooldusperede ettevalmistamise osas suur vastutus sotsiaaltöötajatel. Kahjuks on aga sotsiaaltöötajate poolne perehoolduse ettevalmistamine üsna puudulik. Perekonnas hooldamise juhendi kohaselt peaks kohalik omavalitsus juba enne kasulapse paigutamist hooldusperega põhjalikku tööd tegema. Sageli piirdub aga sotsiaaltöötaja roll hooldusperega lepingu sõlmimisega. Perehoolduse puuduliku ettevalmistuse puhul on aga suur risk, et lapse paigutamine osutub ebaõnnestunuks (vt. ptk. 3.1.). Ka vastajad rõhutasid, et vältimaks perehoolduse katkemisi tuleb hooldusperesid hoolikamalt ette valmistada.

Ka peale lapse paigutamist ei tee hoolduspered ja sotsiaaltöötajad koostööd. Niisiis leidis teoreetilises osas tehtud oletus koostöö nõrga taseme kohta kinnitust. Hooldusvanemad leidsid, et nende suhted sotsiaaltöötajatega piirduvad lepingu sõlmimise ja toetusraha kohta aruande esitamisega. Sotsiaaltöötajad peaksid hooldusperede suhtes ise rohkem huvi ilmutama. Kui hooldusvanemad ka otseselt abi ei vaja, siis võiks neile vähemalt mõne tunnustava sõna öelda. Sotsiaaltöötajate vähest initsiatiivi võib seletada töörohkuse ning ajapuudusega. Seda oma korda põhjustab sotsiaaltöötajate ametikohtade vähesus.

Vastajate arvates peaksid ametnikud üles leidma hädasolijad, kes ise abi ei otsi. Selleks tuleks sotsiaaltöötajatel hooldusvanematega tihedamat koostööd teha, ise rohkem huvi tunda, külas käia, küsida. Sotsiaaltöötajatel aga napib aega. Nii jäävad paljud abivajajad leidmata. Seega oleks vaja sotsiaaltöötajat, kes tegelekski ainult asendushooldusega. Siis oleks tal aega perehooldusesse süveneda, hooldusperesid ettevalmistada ning neid ka hiljem toetada. Nii saaks sotsiaaltöötaja ka asjaajamisel hooldusvanematele abiks olla. Perehooldusele keskenduva sotsiaaltöötaja vajalikkust kinnitab ka üks vastaja. Tema arvates peaksid perehoolduse ettevalmistamisel ilmnevad ebameeldivused, mis on pahatihti seotud ametnikega, hooldusvanema eest varjatud olema. Järelikult peaks perehooldusega seotud asjaajamisega tegelema sotsiaaltöötaja.

Nagu kinnitasid hooldusvanemad, ei julge osa inimestest abi küsida. Tihtipeale häbenetakse oma muresid ja probleeme. Nagu teoreetilises osas selgus, suudavad aga need hooldusvanemad, kes on valmis vajadusel abi küsima, oma rolli edukamalt täitma (vt. ptk. 3.1.). Kahjuks ei ole sugugi julgustav ka ametnike suhtumine. Mitmed hooldusvanemad on kogenud ametnike ebaviisakust. Mõni ime siis, et hooldusvanem, kes korra sõimata on saanud, enam teist korda selle ametniku käest abi küsima ei söanda minna. Võib ju öelda, et mingi siis mõne teise töötaja jutule. Selle sammuga aga riskiks hooldusvanem järjekordse sõimata saamisega. Kindlasti takistab inimesi ka negatiivne eelarvamus, mis minu arvates eestlaste hulgas ametnike suhtes on kujunenud. Kurb on aga see, et sellised eelarvamused ei ole sugugi alusetud. Seda kinnitasid ka vastajad, kellest mitmele on osaks saanud ametnike poolne ebaviisakus. Seega jääb nõnda palju räägitud kliendikesksusest praktikas kõvasti vajaka. Seda kurba tõsiasja kinnitab seegi, et vastajate sõnul ei usu ametnikud hooldusvanemaid.

Archeri arvates on aga hooldusvanemate jaoks väga oluline, et neid usutaks (vt. ptk. 3). Samuti on hooldusvanema jaoks tähtis teadmine, et on olemas keegi, kes vajadusel aitab. Ka vastajate arvates aitab inimest seegi, kui ta teab, et tal on võimalus abi saada. Hooldusvanemaid on vaja abi saamise võimalustest teavitada juba enne, kui probleemid tekivad. Ka "Lastekaitse käsiraamatus" (Rääk, Allev 1999, 46) on kirjas, et hooldusvanematel on õigus saada teavet selle kohta, kuhu abi saamiseks pöörduda.

Hooldusvanemate inervjueerimine kinnitas, et enamasti pöörduakse abi saamiseks esmalt sotsiaaltöötaja poole. Need vastajad, kes sotsiaaltöötajalt nõu olid küsinud, olid seda ka saanud. Kui sotsiaaltöötaja ise aidata ei osanud, teadis ta, kuhu hooldusvanem suunata. Seoses sotsiaaltöötajalt abi küsimisega kerkis aga esile probleem, et inimesed ei tea, millega viimane üldse tegeleb, mis kuulub tema ülesannete hulka. Seega ei teata, mis juhtudel sotsiaaltöötaja poole võib pöörduda. Sellise probleemi esile toomine mind ei üllatanud. Ei tea ju ametnikud isegi, mis see sotsiaaltöö õieti on ning mida täpselt sotsiaaltöötaja tegema peab. Seega tuleks kõigepealt sotsiaaltöö täpsemalt määratleda ning seejärel on vaja sotsiaaltöötajate tegemistest teavitada ka avalikkust.

Whytte peab oluliseks, et hooldusvanematele jagataks enne kasulapse perre tulekut piisavalt teavet (vt. ptk. 3.1.). Intervjuudest selgus, et ametnikud ja spetsialistid andsid hooldusvanematele liiga vähe informatsiooni. Kõige rohkem tekitas raskusi teadmatuse lapse tervise osas. "Lastekaitsetöö käsiraamatu" (Rääk, Allev 1999, 46) kohaselt on hooldusvanematel õigus saada teavet lapse tervisliku seisundi kohta (vt. ptk. 2.3.). Hooldusvanemad peaksid teadma, milliseid haiguseid on kasulaps põdenud, milliseid kaitseüste talle on tehtud. Selle probleemi vältimiseks tegi vastaja ettepaneku, et haiguslugu peaks alati lapsega kaasas olema ning sellega peaksid saama tutvuda ka hooldusvanemad.

Sotsiaaltöötajaid võib takistada teabe jagamisel kartus, et teatud informatsiooni saamine paneb hooldusvanemaks soovija kasulapse võtmise mõttest loobuma. Inimesi, kes ootavad oma perre kasulast on ju palju vähem kui lapsi, kes hoolduspere vajaksid. Seepärast peab sotsiaaltöötaja igast hooldusvanemast kinni hoidma. Seda kinnitab ka vastaja, kes on ise sotsiaaltöötaja. Nimelt ütles ta, et tema kui sotsiaaltöötaja peab hooldusvanematele informatsiooni jagamisel olema kindel, et need inimesed siiski võtavad kasulapse. Ma saan sotsiaaltöötajate dilemmast aru.

Sellegipoolest tuleks hooldusvanemaid paremini teavitada. Sageli on olulised väikesed asjad, mille teada saamine ei pane kasulapse võtmise suhtes ümber mõtlema. Kui laps tuleb lastekodust, peaksid töötajad hooldusvanematele rääkima, kuidas nad last kasvatanud on, millised on tema harjumused. Miks peaks seda kõike hooldusvanemad ise avastama ja nuputama? Teades tähtsusetutena näivaid pisiaaju oleks hooldusvanematel võimalik kergendada nii enda kui kasulapse kohanemist.

Nagu eespool mainitud, peavad vastajad tähtsaks nii hooldusperede ettevalmistust kui nende toetamist peale kasulapse perre paigutamist. Hooldusvanemad peavad oluliseks psühholoogilise nõustamise saamise võimalust. Vastajad arvavad, et kui hooldusvanemad hakkavad kahtlema oma võimes olla head hooldusvanemad ning tekib mõte kasulapsest loobuda, on kindlasti vaja kellegagi rääkida, nõu pidada. Üks vastaja ütles, et abisüsteemi olemasolu aitaks vältida perehoolduse katkemisi. Niisiis leidis kinnitust väide, et võimaluste puudumine tuge saada suurendab perehoolduse ebaõnnestumise riski (vt.ptk. 3).

Vältimaks probleemide tekkimist on loomulikult perehoolduseks ettevalmistus äärmiselt oluline. Need vastajad aga, kes koolituse suhtes kahtleval seisukohal olid, arvasid, et ei ole võimalik kõiki raskusi ette näha ning nendega tegelemiseks valmistuda. Iga laps on erinev ning keegi ei tea, kuidas ta käitub. Seda olulisem on abisaamise võimalus peale lapse paigutamist hooldusperre. Inimesed, kes ei osanud kasulaste kasvatamisel tekkinud raskusi ette näha, võivad probleemide ilmnemisel paanikasse sattuda. Nagu 3. peatükis mainitud, hakkavad hooldusvanemad sageli ennast süüdistama, oma võimetes kahtlema. Kui selliste mõtetega hooldusvanemal ei ole võimalust nõu küsida või kui ta ei tea, kuhu abi saamiseks pöörduda, on oht, et perehooldus ebaõnnestub. Hetkel on abisaamise võimalusi üsna vähe. Õnneks on kõikide vastanute suhted sotsiaaltöötajatega normaalsed ning viimase poole julgetakse abi küsimiseks pöörduda. Vastupidiselt Pärnumaal läbiviidud uurimustöö tulemustele (vt. ptk. 3.1.), selgus käesoleva uurimuse raames tehtud intervjuudest, et sotsiaaltöötajad on kõiki vastajaid alati aidata osanud. Hooldusvanemad, keda sotsiaaltöötaja ise otseselt aidata ei saanud, ütlesid, et viimane teadis, kuhu inimesed edasi suunata. Mis puutub abi saamist, siis näevadki hooldusvanemad sotsiaaltöötaja ülesandena edasi suunamist, vahendamist.

Kui hooldusvanemat on vaja juhatada psühholoogi juurde, siis ega selles osas sotsiaaltöötajatel suurt valikut ei ole. Psühholooge, kes tasuta nõustaksid, on vähe. Enamikel hooldusvanematest aga ei ole rahalisi ressursse, et tasulise nõustaja juurde minna. Seega on õigustatud vastaja ettepanek, kelle arvates peaks igas maakonnas olema hooldusvanematel võimalus saada tasuta nõustamist.

Sarnaselt mujal maailmas läbiviidud uurimustele (vt. ptk. 3.1.) selgus, et ka meie hooldusvanemad peavad sagedamini nõu lähedastega kui spetsialistidega. Kinnitust leidis ka väide, et väga olulisel kohal on hooldusvanemate kokkusaamised. Peaaegu kõik vastajad arvasid, et hooldusvanemad peaksid kogemuste vahetamiseks koos käima. Üks vastaja ütles, et ametnikud ei mõista hooldusvanemaid. Seepärast olekski vaja, et hooldusvanemad, kes on sarnases olukorras ning seetõttu üksteisest mõistavad, üksteisega nõu saaksid pidada. Vastajate arvates võiks neist kokkusaamistest siiski ka spetsialistid osa võtta. Sellistel kokkusaamistel on osalenud kaks vastajat. Mõlemad leidsid, et teiste hooldusvanematega on hea nõu pidada, eriti siis, kui peres on probleemse käitumisega kasulaps.

Üks vastaja arvas, et inimesed ei tea, kust abi otsida. Seepärast on väga oluline enne probleemide ilmumist hooldusvanematele rääkida, millised abi saamise võimalused neil on, kuhu vajadusel pöörduda. Vastaja poolt tehti ettepanek koostada voldik hoolduspere abi saamise võimaluste kohta. Kuna esmalt pöörduakse sageli sotsiaaltöötajate poole, siis on oluline, et ametnikud valdaks piisavalt informatsiooni. Mõned voldikud vajalike aadresside ja telefoninumbritega on juba tehtud. Need ei ole loomulikult spetsiaalselt hooldusperede jaoks, kuid sealt võib siiski üht-teist kasulikku leida. Antud voldikud on minu meelest siiski rohkem spetsialistidele ja ametnikele endile, kes teavad, mida otsida. Samuti ei pruugi need voldikud hooldusvanematele, kes ainult lepingu sõlmimiseks sotsiaalhoolekande osakonna uksest sisse astuvad, kättesaadavad olla. Kahjuks näitavad kogemused, et isegi lastega tegelevad spetsialistid ei ole teadlikud osade lastekaitse puutuvate voldikute olemasolust, veel vähem nende sisust. See asjaolu viitab sellele, ametnikud ei ole üksteise tegemistega kursis. Ka hooldusvanemad rõhutasid, et ametnike ja spetsialistide omavaheline koostöö peaks tihedam olema.

Teoreetilises osas oli juttu perekonnas hooldajate puhkusest (vt.ptk. 2.3. ja 4).

Inervjuudest selgus, et hooldusvanemad, kelle peres on kasulaps, vajaksid aeg-ajalt võimalust hinge tõmmata. Siinkohal võib märkida, et ka oma last kasvata vanem tahaks vahel pereprobleemidest eemale saada, lõõgastuda. Mille poolest siis hoolduspere erineb, et talle puhkust peaks võimaldama? Üks erinevus on selles, et kasulapsed on sageli probleemse käitumisega ning seetõttu on nende hooldamine raskem. Samas on muidugi ka paljude bioloogilises peres kasvavate lastega palju raskusi. Arvangi, et puhkuse võimaldamine tuleb päevakorda siis, kui ka meil tekivad nii-öelda elukutselised hooldusvanemad, kelle perest käib läbi palju kasulapsi. See viitab aga lühiajalisele perehooldusele. Praegu on enamus meie hooldusperedest suunatud pikaajalisele hooldusele. Lühiajaline perehooldus ning sellega koos elukutselise hoolduspere vorm saab aga kujuneda alles siis, kui tõhustub töö bioloogiliste vanematega.

Bioloogilistesse vanematesse suhtumise osas oli intervjuueeritud hooldusvanemate hulgas nii tarvetele kui suhetele suunatud koolkondade pooldajaid. Psühholoogilist vanemikkust pooldava vastaja arvates ei tohiks bioloogiliste vanematega suhtlemist peale sundida. Üks vastanutest ütles aga selgelt välja, et bioloogiline pere on lapsele parim. Ka teine hooldusvanem peab oluliseks tööd bioloogilise ema-isaga, pidades silmas nende ettevalmistamist lapse koju tagasi pöördumiseks. Vastajad rõhutasid ennetava tegevuse tähtsust, et last ei tuleks üldse vanematest lahutada. Seejuures märgib üks hooldusvanem, et sotsiaaltöötajatel polegi võimalusi bioloogiliste vanemate aitamiseks. Seda probleemi käsitlesin ka käesoleva töö teoreetilises osas (vt. ptk. 2.3.). Intervjuueeritud hooldusvanemad tõstsid bioloogiliste vanematega teatava töö puudulikkuse põhjusena esile majanduslike ressursside nappuse. Ühe probleemina mainiti sotsiaaltöötajate vähesust, mistõttu jääb palju tööd tegemata. Mulle meeldis hooldusvanema ettepanek, kelle arvates peaks omavalitsuses olema töötaja, kes toetaks ja suunaks kriisiperesid, õpetaks neile majanduslikku toimetulekut, eelarve koostamist. See aitaks ennetada lapse perest eraldamise vajaduse tekkimist. Tänapäeval räägitakse üha enam avahoolduse olulisusest. Peamiseks sihtgrupiks on aga hetkel eakad inimesed, kellel aidatakse võimalikult kaua kodus elamisega hakkama saada. Avahooldust tuleks aga rakendada ka lastega peredele, kes ise oma elukorraldusega toime ei tule. Kriisiperesid tuleks toetada eesmärgiga võimaldada lapsel oma kodus kasvada.

Üks vastajatest tõi välja perehoolduses valitseva ebakindluse probleemi. Hooldusvanemat häirib, et bioloogilisel vanemal on õigus igal ajal last vaatama ja tagasi nõudma tulla. Seega tuleks, nagu teoreetilises osas mainitud (vt. ptk. 2.3.), lapse ja tema bioloogilise pere suhted täpsemini määratleda. Ebakindlust peaks mõnevõrra vähendama ka ülalpidamiskulude katmise uus kord, mis nõuab lapse bioloogilistest vanematest eraldamist kohtu kaudu. Endiselt saab lapsi hooldusele paigutada ka vanemate nõusoleku põhjal, kuid sel juhul ei maksta hooldusperele kasulapse ülalpidamiseks lisatoetust. Üks hooldusvanem aga ei pea kohtulikku sekkumist vajalikuks, sest tema arvtes lõikab kohtulahend läbi sidemed lapse ja bioloogiliste vanemate vahel. Nii muutub lapse tagasimineku koju ebatõenäoliseks. Siingi väljendub tarvetele ja suhetele suunatud koolkondade erinevus. Esimene hooldusvanem peab olulisemaks psühholoogilise vanemlikkuse tekkimist ja püsimist. Teise vastaja arvates tuleks aga üritada säilitada lapse suhteid bioloogiliste vanematega.

Vastajad tõstsid esile vanavanemate ja perehooldusega seotud probleemi, millest oli juttu peatükis 2.3. Hooldusvanemate arvates peaks olema lubatud ka lapse suhtes ülalpidamiskohustust omavate inimestega hooldusperelepingut sõlmida. Ka minu arvates tuleks igati soosida seda, et vanavanemad suudaksid hooletusse jäänud lapselast kasvatada. On ju lapsel kergem harjuda inimestega, keda ta juba tunneb. Seda enam, et meie riigis on väga vähe inimesi, kes oma perre võõrast last võtta tahaksid. Niisiis peaks olema lubatud perehooldust vormistada ka lapse suhtes ülalpidamiskohustust omavate inimestega.

Kinnitust leidis väide, et ka hooldusvanemad ise peavad uue olukorraga kohanema (vt. ptk. 3.2.). Inervjuud andsid tõestust, et ka hooldusvanemad vajavad aega, et kasulapsesse kiinduda, teda samamoodi armastama hakata kui oma lapsi.

Teoreetilises osas tõi välja mõned võimalused, kuidas ja milliseid tundeid kasulaps hooldusperre tulles väljendada võib (vt. ptk. 3.2.). Inervjueeritud hooldusvanemate kasulaste käitumises on esinenud varastamist, valetamist, viha väljendamist. Üheks sageli esinevaks probleemiks oli asjaolu, et kasulapsed ei oska teistega arvestada. Hooldusel viibivate laste jaoks on uus see, et nendega arvestatakse, nende vastu huvi tuntakse, nende pärast muretsetakse. Kasulapsed on ju jäänud vanemliku hoolitsuseta

ning paljudel puuduvad pereelu kogemused. Kasulapsed tulevad sageli kriisiperest, kus nad on jäätud ilma tähelepanust, kiindumusest. Ka vastaja rõhutab, et hooldusvanemad peavad arvestama sellega, et kasulapsel võib olla valusaid kogemusi, mistõttu laps on kergesti haavatav.

Riigipoolse rahalise toetuse suurusega olid vastajad üldiselt rahul. Mõnes peres olid siiski majanduslikud raskused. Kurvaks teeb see, et ressursside puudumise tõttu ei saa lapsed käia huviringides. Üks hooldusvanem arvaski, et riik ei peaks rahalist toetust suurendama. Selle asemel tuleks võimaldada lastel erinevates ringides ja trennides käimist. See probleem ei puuduta ainult hooldusel viibivaid lapsi. Väga paljudel peredel ei ole lapse huviringide, mis lähevad üha kallimaks, jaoks raha. See viitab jällegi preventiivse töö puudulikkusele. Huviringides saavad käia vaid majanduslikult hästi kindlustud perede lapsed. Millega peaksid siis vaesemate vanemate järeltulijad tegelema? Kui lastel ei võimaldata huviringides ja trennides käia, siis pole minu arvates ka vaja imestada, miks need noored küll tänaval jölguvad ja "pättusi" teevad.

Mul on hea meel tõdeda, et paljud teoreetilises osas välja toodud seiskohad leidsid hooldusvanemate poolt kinnitust. On vajalik, et teoretikud pööraksid tähelepanu probleemidele, mis praktilises elus muret teevad.

7. KOKKUVÕTE JA ETTEPANEKUD

Lapse hooldamine perekonnas on sotsiaalteenus, mida osutatakse lapsele, kes on vanemlikust hoolitsusest ilma jäänud. Niisiis vajavad perehooldust lapsed, kelle vanemad on surnud, teadmata kadunuks või teovõimetuks tunnistatud, kelle ema või isa on kinnipidamisasutuses ning poisid-tüdrukud, kes on oma vanematelt kohtu kaudu ära võetud. Hooldusperelepingu võib sõlmida ilma kohtuotsuseta juhul, kui lapse bioloogiline vanem annab oma nõusoleku. Lapsi ja nende vanemaid ei tohi vastu nende tahtmist eraldada. Loomulikult ei kehti eelnev nõue juhul, kui vanemate juurde jäämine ohustab lapse elu või tervist.

Inimene, kes soovib hakata hooldusvanemaks, peab esitama avalduse kohalikele omavalitsusele. Viimase ülesandeks on perehoolduse ettevalmistamine, mille hulka kuulub ka hooldusvanemate koolituse korraldamine. Samuti peab kohalik omavalitsus võimaldama hooldusvanematele nõustamist. Kahjuks näitavad kogemused, et nii perehoolduse ettevalmistamine kui hilisem toetamine on üsna puudulik. Sageli piirdub sotsiaaltöötajate ja hooldusvanemate kontakt lepingu sõlmimisega. Ometi on hooldusperede ettevalmistamine väga oluline, sest kasulapse kasvatamiseks on vaja eriteadmisi. Seega peaks koolitus olema kättesaadav kõigile inimestele, kes soovivad hakata hooldusvanemaks. Siiski ei saa koolitus ette valmistada kõigiks võimalikeks raskusteks. Kuna hooldusvanemad ei oska probleeme ette näha, ei pea mõned inimesed ettevalmistust vajalikukski. Kui kasulaps perre tuleb, kerkivad esile erinevad raskused, millega hooldusvanemad ei oska toime tulla. Nii võivad hooldusvanemad jõuda punkti, kus neil tekib mõte kasulapsest loobuda. Sellises olukorras vajavad hooldusvanemad võimalust nõu ja tuge saada.

Uurimistulemustest (vt. Lisa 3) selgus, et lapse perekonnas hooldamise edendamisel peavad hooldusvanemad oluliseks psühholoogilise nõustamise võimalust, hooldusvanemate kokkusaamiste korraldamist, perekonnas hooldamise põhjalikumalt ettevalmistust, ametnike ja hooldusvanemate koostöö parandamist.

Uurimistöö tulemused kinnitasid teoreetilist seisukohta, et hooldusvanemaid on vaja toetada. Inervjuudest selgus, et hooldusvanemad peavad oluliseks nii psühholoogi nõustamist kui toe saamist teistelt hooldusvanematelt. Viimasest lähtudes tõstsid

vastajad esile vajaduse korraldada hooldusvanemate kokkusaamisi. Ka teistes Euroopa maades peavad hoolduspered üksteiselt saadud toetust väga oluliseks. Kooskäimistel oleks hooldusvanematel võimalus oma kogemusi jagada, muredest rääkida, üksteist toetada. Tekib ju kasulapse kasvatamisel mitmeid raskusi. Uurimusest selgus, et hooldusperedes tekivad probleemid sageli pisisasjadest. Kasulapsed tulevad hoopis teisest keskkonnast ning neil tuleb harjuda hooldusperes väljakujunenud tavadega. Mitmes hooldusperes tekitab raskusi ka kasulapse oskamatus teistega arvestada.

Hooldusvanemad kinnitasid teoreetilises osas selgunud tõsiasja, et kasulapse kasvatamisel esile tõusnud raskusi ei suudeta ette näha. Seepärast peeti oluliseks, et hooldusperesid ettevalmistades räägitaks ka võimalikest probleemidest. Hooldusperekoolitusel tuleks käsitleda ka meditsiini, psühholoogiat, juriidilist asjajamist, majanduslikku toimetulekut. Samuti tuleks juba hooldusvanemaid ettevalmistades neid informeerida abi saamise võimalustest.

Praeguste abi saamise võimaluste kohta öeldi, et esmalt pöörduakse sotsiaaltöötaja poole, kes vajadusel edasi suunab. Seoses sotsiaaltöötajaga kerkis aga esile probleem, et inimesed ei tea, millega too tegeleb ning mis küsimustega tema poole pöörduda võib. Intervjuudest selgus, et sotsiaaltöötajad peaksid hooldusvanematega tihedamat koostööd tegema. Samuti tuleks tõhustada ametnike omavahelist koostööd.

Eestis ei ole perekonnas hooldamise teenus veel lõplikult välja kujunenud, vajalikud on paljud muutused. Hooldusvanemad, keda uurimistöö raames intervjuerisin, tegid perekonnas hooldamise edendamiseks mitmeid ettepanekuid:

- hooldusvanematele tuleks võimaldada tasuta psühholoogilist nõustamist;
- hooldusvanemate jaoks tuleks koostada abisaamise võimalusi käsitlev voldik;
- tuleks korraldada hooldusvanemate kokkusaamisi;
- hooldusperelepingut tuleks lubada sõlmida ka hooldust vajava lapse suhtes ülalpidamiskohustust omavate inimestega;
- ametnikud ja spetsialistid peaksid rakendama kliendikeskset lähenemist;
- ametnikud ja spetsialistid peaksid tõhustama omavahelist koostööd;

- sotsiaaltöötajad peaksid hooldusvanematega tihedamat koostööd tegema;
- hooldusvanematele tuleks kasulapse kohta rohkem vajalikku informatsiooni jagada;
- hooldusperede valimine ja ettevalmistus peaks olema põhjalikum;
- hooldusvanematele tuleks korraldada vastavat koolitust;
- inimesi tuleks teavitada sotsiaaltöötaja kohustustest, tööülesannetest;
- oleks vaja sotsiaaltöötajaid, kes tegeleksid ainult perehoolduse korraldamisega;
- tuleks tõhustada tööd bioloogilise perega, et vältida lapse eraldamist vanematest või võimaldada lapse tagasiminekut koju;
- bioloogiliste vanemate, hoolduspere ja kasulapse suhted tuleks täpselt määratleda;
- avalikkust tuleks perekonnas hooldamisest rohkem teavitada.

Ettepanekud lapse perekonnas hooldamise edendamiseks esitan sotsiaalministeeriumi hoolekandeosakonna peaspetsialistile Signe Riisalole.

KASUTATUD KIRJANDUS

Avaldatud allikad:

Archer, C. (1996). Attachment disordered children. Teoses: Phillips, R., McWilliam, E. After Adoption: working with adoptive families (lk. 56-65). Nottingham: Russell Press Ltd.

Clark, H. H. (1977). Domestic Relations. Cases and Problems. Somerville.

Colton, M., Hellinckx, W. (1993). Child care in the EC. Aldershot: Arena.

Colton, M., Hellinckx, W. (1994). Residential and Foster Care in the European Community: Current Trends in Policy and Practice. The British Journal of Social Work, Volume 24, Number 5, October 1994, 559 - 576. Oxford: Oxford University Press.

Colton, M., Williams, M. (1997). The Nature of Foster Care: International Trends. Adoption & Fostering, Volume 21, Number 1, Spring 1997, 44 - 49. London: Collage Hill Press.

Douglas, C. (1996). A model of assessment and matching. Teoses: Phillips, R., McWilliam, E. After Adoption: working with adoptive families (lk. 5-18). Nottingham: Russell Press Ltd.

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus (1992). Riigi Teataja 28, 370, 787 - 796.

Foster Families (1987). Council of Europe. Strasbourg.

Itzkowitz, A. (1989). Children in Placement: A Place for Family Therapy. Teoses: Combrinck - Graham, L. (ed.): Children in Family Context (391-412). London.

Jakobson, U. (1997). Tugi-ja kasupered. Teoses: Laps ja vägivald. Konverentsi materjale (lk. 4-7). Tallinn: Spin Press.

Jakobson, U. (1999). Aeg on vormistada kasuvanema töö töösuhteks. Sotsiaaltöö, 5, 6-8.

Jarkko, M., Mikkola, M. (1994). Lastensuojelu. Helsinki.

Kaplan, S. (1999). Kasulaps, kasuvanem, kasupere. Sotsiaaltöö, 5, 4-5.

Kurorski, L. (1984). General Principles of Law of the Polish People's Republic. Warsaw.

Laste riiklikuks hoolekandeks määratud rahaliste vahendite kasutamine (2000). Riigi Teataja Lisa 13, 147, 552-560.

Laste riiklikuks hoolekandeks määratud rahaliste vahendite kasutamine (2001). Riigi Teataja Lisa, 10, 134, 331-339.

Morrisette, P. (1994). Foster Parenting: Developmental Model. Child and Adolescent Social Work Journal, Volume 11, Number 3, June 1994, 235 - 346. New York: Human Sciences Press, Inc.

Nixon, S. (1997). The Limits of Support in Foster Care. The British Journal of Social Work, Volume 27, Number 6, December 1997, 913 - 929. Oxford: Oxford University Press.

Paddock, D. (2000a). Proactive parenting in adoptive families: why is my child so angry, depressed, anxious?

http://www.adopting.org/DeePaddock/html/traumatized_children.html (17.11.2000)

Paddock, D. (2000b). Grief and loss issues for adopted children: caring adults can make a world of difference.

http://www.adopting.org/DeePaddock/html/grief_and_loss.html#top (17.11.2000)

Paddock, D. (2000c). Going and growing through grief and loss.

http://www.adopting.org/DeePaddock/html/grief_and_loss.html#top (17.11.2000)

Paddock, D. (2000d). Proactive parenting : how to recognize issues and when to seek help. http://www.adopting.org/DeePaddock/html/when_to_seek_help.html (20.11.2000)

Pelzer, D. (1997). The Lost Boy. Deerfield Beach: Health Communications, Inc.

Perekonnaseadus (1994). Riigi Teataja 1, 71, 1326, 2111 - 2139.

Perekonnas hooldamise juhend (1995). Riigi Teataja Lisa 55, 1878-1882.

Riisalo, S. (2000). Lapse hooldamisest perekonnas.

http://www.sm.ee/ajakiri4_00riisalo.html. (06.12.2000)

Rääk, R., Allev, R. (1999). Lastekaitsetöö käsiraamat. Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet.

Sotsiaalhoolekande seadus (1995). Riigi Teataja 21, 323, 723 - 736.

Thoburn, J. (1994). Child placement: principles and practice. Aldershot: Arena.

Tolfree, D. (1995). Roofs and Roots: The care of separated children in the developing world. Aldershot: Arena.

Tonts, K. (1999). Kasupere taasiseseisvunud Eesti hoolekndes. <http://www.parnu.ee/kasupere/tonts.html> (15.02.2001)

Whytte, N. (1996). Councelling adopted adolescents. Teoses: Phillips, R., McWilliam, E. After Adoption: working with adoptive families (lk. 73-80). Nottingham: Russell Press Ltd.

Wiman, R. (1995). Alternatives to Institutional Child Care. Helsinki.

Avaldamata allikad:

Kaldre, K. (1996). Võimalikud alternatiivid lastekodule tänases Eestis. Lõputöö. TPÜ. Käsikiri. Tallinn.

Lehtla, A. (2000). Hooldusperede hetkeolukorrast Läänemaa näitel. Seminaritöö II. TPÜ. Käsikiri. Tallinn.

Siplane, A. (1999). Kasuperede arengust Eestis. Uurimus kasuperede hetkeseisust ja arenguvõimalustest. Bakalaureusetöö. TPÜ. Käsikiri. Tallinn.

TEEMAINTERVJUU HOOLDUSVANEMAGA

TAUSTINFORMATSIOON

Kas Teil on ka varem kasulapsi olnud?

Kas Teil on omal lapsi?

Kust kasulaps teie perre tuli (lastekodust, bioloogilisest perest, hooldusperest)?

Kas Teile on teada, millistel põhjustel kasulaps bioloogilisest perest lahutati?

KOHANEMINE

Kuidas kasulaps kohanes?

Kuidas Te ise uue olukorraga kohanesite?

Millist abi oleksite kohanemisperioodil vajanud?

PROBLEEMID

Milliseid probleeme on kasulapse hooldusel olemise ajal ilmnenud?

Kuivõrd suutsite esinenud probleeme ette näha?

PEREKONNAS HOOLDAMISE ETTEVALMISTUS

Milline peaks Teie arvates olema perehoolduse ettevalmistus?

ABI SAAMISE VÕIMALUSED, SUHTED AMETNIKEGA

Kust hooldusvanemad praegu vajadusel abi saavad?

Kuidas olete rahul sotsiaaltöötajate ja teiste ametnike tööga?

Kuidas olete rahul ametnike poolse kasulapse taustinformatsiooni jagamisega?

OOTUSED JA ETTEPANEKUD

Kuidas tuleks Teie arvates muuta perehoolduse korraldamist?

Kuidas tuleks Teie arvates hooldusperesid toetada?

HOOLDUSVANEMATE INTERVJUUD

VASTAJA 1**Taust**

Kasulaps on 11-aastane poiss. Hetkel otsitakse bioloogist ema, et laps saaks tagasi koju minna. Hooldusvanema tulevikuplaanid ei ole kindlad, praegu puudub siht.

Vastajal omal on kaks last. Varem vastajal kasulapsi pole olnud. Kasuaps tuli hooldusperre haiglast, kus ta oli uuringutel. Enne haiglat oli laps kodus, kus ta oli täiesti hooletusse jäätud. Vastaja sõnul on põhjus, miks laps perekonnast lahutati, järgmine: ema ei tahtnud last enda juurde, ütles, et ei suuda last armastada. Mees jättis raseduse ajal kasulapse ema maha.

Kasulaps on puudega, tal on kaasasündinud asjukahjustus, lastehalvatus, PCI.

Kohanemine

Kasulaps klammerdus vastaja külge, istus ainult süles. Kohenemisel siiski suuri raskusi polnud, kasulaps leidis kohe turvatunde. Hoolduspere oma poeg ei leppinud olukorraga, lõplikult pole leppinud siiani. Hooldusvanema enda kohanemisel probleeme polnud: oli ju ka omal varem laps ning kasulaps oli perre tulles üsna väike.

Probleemid

Probleemid hakkasid ilmema siis, kui hooldusvanem märkas kasulapse mahajäämust arengus. Vastaja jaoks on väga raske ja väsitav see, et kõike peab topelt mõtlema, poisi eest ka. See on vaimselt koormav. Kasulapsel on palju käitumishäired. Näiteks tahab ta pidevalt tähelepanu keskpunktis olla. Selle saavutamiseks teeb poiss pahandusi. Laps ei suuda absoluutselt teistega arvestada. Viimane asjaolu tekitab suuri probleeme. Hooldusvanema sõnul on raske harjuda sellega, et kuna kasulapsel pole hooldusperega mingeid sugulussidemeid, on tal ka hoopis teistsugused iseloomuomadused.

Majanduslik olukord on raske. Raha puuduse tõttu ei saa lubada tervislikku toitu, vitamiine, ujumist. Kui oleks raha, saaks lapse panna ringidesse, mis teda arendaks. Puudega laps nõuab suuri väljaminekuid.

Tekkinud probleeme ei suutnud hooldusvanem ette näha. Hetkel on hooldusvanema jaoks raske see, et ei ole eesmärki, sihti, mille poole liikuda. Vastaja ei tahaks olla täiskasvanust invaliidi hooldaja.

Perekonnas hooldamise ettevalmistus

Vastaja sõnul ei toimunud perehoolduseks mingit ettevalmistust. Hooldusvanematega ei tegelenud keegi, vaadati ainult, et lapsel oma voodi oleks. Mingit koolitust vastaja ei saanud. Vastaja sõnul oleks aga koolitust väga vaja, hooldusvanemate ettevalmistusele tuleks rohkem tähelepanu pöörata. Koolitus peaks silmad avama, mõtlema panema. Koolitusel peaks rääkima võimalikest probleemidest, mis ilmned võivad. Nii mõtleksid inimesed, kas nad on ikka selleks kõigeks valmis. Psühholoogid puutuvad ju selle kõigega kokku, nad teavad milliste probleemidega nende poole pöördutakse. Neist asjust tulekski koolitusel rääkida. Hooldusvanemad ise ei oska probleeme ette näha. Koolitusel tuleks rääkida ka koostöö valmidusest, lapse arengust. Hooldusvanemaid ettevalmistades tuleks käsitleda ka seda, mis saab siis, kui

selgub, et laps on puudega. Ka selleks tuleb inimesi ette valmistada. Kindlasti tuleks jagada mitmesugust teavet (näiteks millised erinevaid koole Eestis on). Enne lapse hooldusele paigutamist tuleks hooldusvanemaid teavitada, millised abi võimalused on kättesaadavad, kuhu tuleb pöörduda. Kui abi pole pakutud, kui sellest ei räägita, siis ei oska ka ise kuskilt abi otsida. Inimestel on vaja teada, millised võimalused neil on. Hetkel on vastajal konkreetne vajadus koole puudutava info kohta.

Abi saamise võimalused, suhted ametnikega

Kasulaps käib psühhiaatri juures. Poisile kirjutati rohtusid, kuid need talle kahjuks ei mõju. Ka hooldusvanem ise käib psühhiaatri juures. Psühhiaater on vastajale rahusteid kirjutanud, nõu andnud. Psühhiaater aitab vabaneda liigsest "enesematerdamisest". Psühhiaater paneb mõtlema asjadele, mille peale ise ei tule. Psühholoogilt vastaja abi ei saanud. Sinna on mõtet ainult siis minna, kui tõesti pole kellegagi rääkida.

Probleeme tekib asjade ajamisel, sest tänapäeval ei saa niisama lihtsalt töölt ära. Hooldusvanemat jooksutatakse edasi-tagasi, sest ametnike vahel ei ole koostööd, kõik tegelevad eraldi. Näiteks ei öelnud arst, et kui on tõend, saab mähkmeid odavamalt. Seda kuulis vastaja kuskilt mujalt. Siis tuli jälle arsti juurde minna. Nii pidi mitu korda edasi-tagasi käima. Tihtipeale ei usu ametnikud ja spetsialistid vanemaid. Vastaja on kogenud ebameeldivat suhtumist arstide poolt. Viimased on vastaja üle naernud, teda rumalaks pidanud. Seda koges vastaja siis, kui märkas lapse mahajäämust arengus. Arstid seda aga ei märganud, tunnistasid lapse terveks. Hiljem aga selgus, et lapsel on tõesti ajukahjustus.

Sotsiaaltöötaja regulaarseid külastusi ei tee, kuid hooldusvanem selle üle ei kurda, selle vastu aga ka midagi ei oleks. Mis puutub sotsiaaltöötajate töösse, siis on vastaja arvates probleem selles, et inimesed ei tea, mida sotsiaaltöötajalt üldse oodata, ei kujutata ette, mis sotsiaaltöötajate ülesanded üldse on. Nii ei tea inimesed, millise murega tema juurde minna. Oma piirkonna sotsiaaltöötajaga on vastaja rahul. Ta oskab alati aidata, kui ise ei tea, uurib sotsiaaltöötaja järele ja annab hooldusvanemale teada. Sotsiaaltöötaja teab, kuhu suunata. Enne lapse paigutamist oleks kindlasti vaja rääkida, kust vajadusel abi otsida. Vastaja on abi otsimisel ise aktiivne, otsib võimalusi, kust abi saada.

Vastajal on olnud mõte lapsest loobuda. Kasulaps viis oma käitumisega hooldusvanema endast välja, ühel hetkel hakkas karikas lihtsalt üle ajama. Vastaja tundis, et ta läheb hulluks või satub vanglasse. Hooldusvanem püüdis last ära anda, kuid ei saanud, sest bioloogiline ema on kadunud. Sellisesse ummikusse jõutakse siis, kui siht kaob, kui ei ole enam eesmärki. Vastaja otsib ise abi, kuid on inimesi, kes ise väljapääsu ei otsi. Sel juhul oleks vaja, et sotsiaaltöötaja teeks regulaarseid külastusi. Kui probleemid ilmnevad, juhataks ta, kust abi saada.

Ametnikud ja spetsialistid ei andnud kasulapse perre tulemisel poisi kohta mingit informatsiooni. Vastaja käis ise kasulapse ema naabrainsena käest uurimas.

Ootused ja ettepanekud

Väga vajalikud oleksid hooldusvanemate kokkusaamised. Hooldusvanematel on vaja lõõgastuda, korra kodust eemale saada. On vaja kuulata teiste kogemusi, see annab jõudu. Vastaja ootused hooldusvanemate kokkusaamistele: leida toetust, oma valust

rääkida, saada kinnitust, leida uut sihti, lõõgastuda, jõudu koguda, et rutiini tagasi minna. Kokkusaamistel peaks toimuma ka alati mingi koolitus. See peaks olema hästi läbimõeldud, asjalik koolitus. Seda ei tohiks korraldada mõttega, et lihtsalt midagi oleks! Vastuseid on vaja, poolikust asjast pole kasu. Kindlasti on vaja häid koolitajad, kes tunnevad oma ala! Organiseerima peaks selliseid kokkusaamisi keegi sotsiaaltalitusest.

Vastajale teeb muret asjaolu, et kuidagi ei suudeta leida kasulapse ema, sest pole ju kohta, mille kaudu otsida. Politseid ei taheta kasata. Tuleks leida võimalus, kuidas kadunud vanemaid leida.

Vastajat häirib see, et seaduse silmis on kõik nii öelda ühes pajas, olukordi ja inimesi ei vaadata üksikult. Selline tähelepanek kerkis esile seetõttu, et iga laps ei ole 7 aastaseks valmis kooli minema. Mis veel kooli puutub, siis teeb muret see, et vastaja kasulapse jaoks pole sobivat kooli. Vastaja arvates ei ole õige ka see, et haiged ja terved lapsed saavad sama suurt toetust, sest kulutused on ju erinevad. Puudega lapse hooldamine on täiskohaga töö. Raske puudega lapse kõrvalt on väga raske tööl käia. Kui siiski kasvõi poole kohagagi töötada, kaob õigus 300-le kroonile, mida saavad ainult mitte töötavad hooldajad. Tegelikult on seegi toetus absurdsest väike, kuid siiski parem kui mitte midagi.

VASTAJA 2

Taust

Hetkel vastaja peres kasulapsi ei ole. Vastaja on kasulapsi kasvatanud kahel korral: esimesel korral oli peres kaheksa, teisel korral kolm kasulast. Viimasel korral olid lapsed vaid lühikest aega, vaid seni, kuni ema haiglas sünnitamas oli. Esimesel korral tulid lapsed bioloogilise ema juurest, kes oli nad hooletusse jätnud. Lapsed läksid tagasi koju.

Vastajal omal on viis last.

Kuna vastaja on ise omavalitsuses sotsiaaltöötaja, räägib ta nii hooldusvanema kui ametniku seisukohtadest.

Kohanemine

Oma kasulastega kohanemisel probleeme ei tekkinud. Üldiselt kohanemise kohta ütleb aga vastaja, et sageli tekitavad probleeme ootused. Hooldusvanematel on ootused, et laps käitub teatud viisil. Kui laps käitub teisiti, ei vasta ta vanemate ootustele ning tekibki konflikt.

Probleemid

Probleemina toob vastaja välja konkurentsi tekkimise tähelepanu pärast, nii kasulaste enda vahel, kui ka kasulaste ja oma laste vahel. Raskusi on tekitanud ka see, et tavaliselt ei ole kasulapsed harjunud koristama, korda hoidma, ennast pesema, kooli asju õigel ajal kokku panema.

Kasulastele on tulnud õpetada teotahet. Vastaja selgitas lastele seoseid elus, rääkis, miks miski on kasulik. Kasulastele tuli selgitada, et ta teeb kõik enda jaoks. Lapsed, kes vajavad hoolduspere, tulevad teisest keskkonnast, neile on teised asjad tähtsad. Lastel ei ole sihti, nad ei ole tulevikule mõelnud (näiteks ei oska paljud neist öelda, kelleks nad saada tahavad).

Tihti peale tulenevad raskused sellest, et kasulapsed ei oska hea ja kurja vahel vahet teha. Pole neile seda ju keegi õpetanud. Bioloogilises peres (kriisiperes), kust kasulapsed tulevad, on hea ja kurja kriteeriumid sageli teistsugused.

Vastaja arvab, et üldiselt ei osata probleeme ette näha. Kuna ta ise on sotsiaaltöötaja ning on probleemsete perede ja lastega kokku puutunud, siis oskab ta võimalikke raskusi ka ette näha. Vastaja tunnistab, et kuigi on olemas vastavad teadmised, on vahel teooriat raske praktikasse rakendada.

Perekonnas hooldamise ettevalmistus

Vastaja tahtis hakata rahvaülikoolis hooldusvanemate koolitust läbi viima, kuid seda projekti kahjuks ei rahastataud. Põhjenduseks toodi see, et Tallinnas hakkab keegi hooldusvanemate koolitust korraldama. Siiani pole sellest aga midagi näha ega kuulda. Kui ka koolitust korraldataks, oleks see väga kallis. Koolitus peaks sisaldama järgnevaid teemasid: pere eelarve koostamine, psühholoogia, seadused ja määrused, meditsiin. Perekondi tuleb võõra lapse kasvatada võtmiseks kindlasti ette valmistada. Ettevalmistust vajavad eriti just noored pered. Neile tuleb õpetada lastega toimetulekut, laste suunamist ja arendamist. Kindlasti tuleb tähelepanu pöörata sellele, kuidas asotsiaalsetest peredest lapsi, kes pole lasteaias käinud ning kellele pole ka kodus vajalikke algteadmisi antud, kooliks ette valmistada. Vastaja arvab, et koolitust on vaja ka selleks, et inimesed üldse julgeks kasulast perre võtta. Vastaja on kindel, et kasulapse kasvatamiseks on vaja eriteadmisi. Koolitust on vaja just selleks, et inimesed ei seaks valesid ootusi. Vanematel on vaja mõista, inimesed on erinevad: pole mõtet nõuda, et laps laulaks, kui ta joonistab hästi.

Abi saamise võimalused, suhted ametnikega

Inimesed, kes abi tahavad, küsivad enamasti kõigepealt sotsiaaltöötaja käest. Ettevõtlikumad uurivad ka ise ja otsivad. Kui väga vaja on, siis on hooldusvanematel võimalik psühholoogi konsultatsiooni saada. Abivajavad hooldusvanemad saadetakse laste- ja noorte nõustamiskeskusesse. Kuna vastaja ise on ametnik, siis on tal tutvusi, teab, kelle poole ise abi saamiseks pöörduda.

Laste kohta käiva informatsiooni kohta ütleb vastaja, et sotsiaaltöötajana jagab nii palju teavet, kui ta valdab. Siiski peab olema kindel, et hooldusvanem ikkagi võtab lapse oma perre. Vastaja jagab sellist informatsiooni, mis hiljem määravaks saab.

Ootused ja ettepanekud

Vastaja sõnul tuleks poliitilist suhtumist muuta. Tuleks võimaldada lapsi perehooldusele paigutada ilma kohtulahendita. Kui eesmärgiks on lapsed bioloogilisse perre tagasi suunata (mis on ju parim lahend), on seda hea teha ilma kohtuliku sekkumiseta. Kohtulahendiga lõigatakse bioloogilise perega suhted läbi. Vanemal tekib trots: "Tahtsite mu lapsed võtta, eks võtke!" Tal kaob motivatsioon, tal pole mõtet ega vajadust enam pingutada, sest õigused on juba ära võetud. Vähemalt pooleks aastaks peaks olema võimalik laps hooldusperre paigutada ilma kohtulahendita. Selle aja jooksul on võimalik bioloogiline pere (muidugi mitte alati) tasakaalustada, aidata neil endas selgusele jõuda.

Kindlasti tuleb tähelepanu pöörata ka hooldusperede majandulikule toetamisele. Tavaliselt on kriisiperes, mille lapsed vajavad hooldusperet, palju lapsi. Kellel on aga

nii palju raha, et võtta perehooldusele mitu last?

Hooldusperede jaoks on vajalik soodne psühholoogi teenus. Suhtlemisel tekivad tahes-tahtmata probleemid, kas siis kui hästi läbi saadakse. On vaja, et keegi ära kuulaks, aitaks analüüsida, aitaks näha, kes peaks teisiti käituma. On vaja konsultanti, kes vaataks kõrvalt ja suunaks mõlemat poolt. Nõustajaks võib olla omavalitsuse töötaja, kuid parem oleks, kui see oleks keegi kaugemalt, keegi võõras. Nii ei tuleks probleem hooldusvanema ja omavalitsuse töötajate igapäevasesse suhtlemisse kaasa. Kindlasti on hooldusvanematele vaja ka juriidilist konsultatsiooni.

Sotsiaaltöötajal, lastekaitsetöötajal peaks olema informatsioon, kuhu abivajajad suunata, kust saada odavamalt või tasuta nõustamist. Tegelikult peaks igas maakonnas olema lepinguline nõustaja. Nõustamine peaks olema hooldusvanemale tasuta.

Perehooldust peaks muutma nii, et ka sugulastega saaks lepingut sõlmida. Lapsel on ju kergem kohaneda inimesega, keda ta tunneb. Abivajava lapse sugulasel aga ei pruugi olla majanduslikult võimalik last võtta. Miks siis ei või temaga lepingut teha ning toetussummat määrata?

Hooldusvanemate kokkusaamisi oleks vaja. Selleks peaks olema võimalus (mitte kohustus). Sellistel kokkusaamistel saaks jagada kogemusi, informatsiooni. On pisasju, mille peale ise ei tule, kuid keegi kõrvalt oskab sellele tähelepanu juhtida. Kokkusaamistel saab rääkida sama asjaga tegeleva inimesega. On hea, et rääkida saab võõraste inimestega, neile julgetakse räägitakse asjadest, millest sotsiaaltöötajale võib-olla ei räägita.

Kõige raskem on aeg, kui kasulaps perre tuleb. Siis peab kindlasti olema võimalus saada konsultatsiooni. Üldse peaks olema erinevaid võimalusi, et pere saaks just seda abi, mida ta antud hetkel vajab. Abisüsteemi olemasolu aitaks vältida perehoolduse katkestusi. Ühel hetkel jõutakse ikka väsimuseni, punkti, kus oleks abi vaja. Hooldusvanematele oleks vaja puhkuse võimalust. Puhkus, nii lastega koos kui ka eraldi, liidaks, muudaks lähedasemaks.

VASTAJA 3

Taust

Kasulasteks on 17- ja 18-aastased vennad. Hooldusperes on kasulapsed alates 1996.aastast. Vastajal on omal 9 last. Hooldusvanemaks hakkamine tuli järsku, ilma eelneva kavandamiseta. Vastaja lihtsalt nägi, et ema on lapsed maha jätnud ning võttis nad enda hoolde.

Kohanemine

Alguses pani vastaja poisse proovile: jättis raha. Midagi ei võetud. Hiljem selgus, et poisid olid omavahel kokku leppinud, et mingit pahandust ei tee, sest nad kartsid, et nad saadetakse ema juurde tagasi.

Kohanemisel probleeme ei olnud, kasulapsed harjusid kiiresti. Nende ainuke hirm oli, et äkki ema viib nad koju tagasi.

Alguses olid kasulapsed tagasihoidlikud ja kinnised, ei julgenud oma muredest

rääkida. Sellest saadi aga peagi üle, kasulapsed hakkasid hoolduspere üsna kiiresti usaldama. Kasulaste jaoks oli uus see, et kedagi nende tegemised huvitasid, et keegi muretses nende pärast. Poisse näiteks üllatas see, kui kasuema küsis, kuidas koolipäev läks. Ka hoolduspere oma lapsed võtsid poisid kiiresti omaks, nad hakkasid hästi läbi saama.

Mingit vajadust abi järele vastaja sel perioodil ei tundnud. Küll aga oli alguses majanduslikult väga raske. Õnneks olid aga hoolduspere oma laste vanad riided alles ning ka külarahvas tõi kasulaste jaoks vajalikke rõivaid.

Probleemid

Kõige enam teeb vastajale muret majanduslik olukord. Kui kasulaps saab 18 aastat täis, siis enam toetusraha ei saa. Kõige hullem on see, et raha puuduse tõttu võib kasulapse haridustee katkeda. Ka huviringide eest ei jõua maksta. Kasulapsele meeldib sporti teha. See on ju hea, kui poiss millegagi tegeleb, millestki huvitub, kuid teatavasti kõik maksab. Huviringides käimine võib raha pärast pooleli jääda.

Psühholoogilisi probleeme vastaja sõnul kasulastega pole olnud. See paneb ka hooldusvanemat ennast imestama, sest olid ju kasulapsed enne hooldusperre tulekut palju haiget saanud. Õnneks taastusid posid mineviku haavadest kiiresti.

Raskeid probleeme pole hooldusperes ette tulnud. Väikseid muresid on muidugi olnud, kuid need on olnud väiksed probleemid, mida tuleb ette igas peres, ka oma lastega. Vastaja peres on kõigest oma jõududega üle saadud.

Perekonnas hooldamise ettevalmistus

Vastaja peab enda puhul piisavaks ettevalmistuseks seda, et ta on üles kasvatanud 9 last. Üldjuhul peab aga vastaja koolitust siiski vajalikuks. Seal tuleks käsitleda majanduslikku toimetulekut, eelarve koostamist. Neid, kellel omal lapsi pole olnud, tuleks perehoolduseks rohkem ette valmistada. Oluline teema, mida koolitusel kindlasti käsitleda tuleks, on lastehaigused.

Abi hetkel

Vastaja sõnul pöörduakse kõigepealt sotsiaaltöötaja poole, nemad suunavad edasi. Vastaja helistab ja küsib nõu ka maakonna lastekaitse peaspetsialistilt.

Sotsiaaltöötajaga on vastajal normaalsed suhted. Koostööd eriti ei tehta. Vastaja sõnul on suhtlemine sotsiaaltöötajaga ühepoolne: hooldusvanem esitab aruande, kui midagi vaja, siis helistab, kuid sotsiaaltöötaja poolne initsiatiiv puudub. Sotsiaaltöötajad võiksid ise rohkem huvi tunda.

Erilist informatsiooni hooldusvanem kasulaste kohta ei vajanud, sest nad olid omast külast, kõik oli teada.

Kui mõnel hooldusvanemal tekib mõte kasulapsest loobuda, peaks olema võimalik abi saada, just hingeabi. Praegu eriti ei teata, kust abi küsida, ei teata, kust alustada. Inimesed ei ole veel harjunud, et ise tuleb endast märku anda, abi küsida. Praegu ei ole enam nii nagu vene ajal, mil sind üles otsiti. Vastaja arvates häbenevad inimesed abi küsida, sest nad kardavad, et arvatakse, et nad ei saa ise hakkama. Sotsiaaltöötajad

peaksid ise rohkem käima ja küsima, siis ehk öeldakse, kui abi on vaja.

Ootused ja ettepanekud

Hooldusvanemad võiksid omavahel kokku saada, neil on ju ühised mured. Nii saab kuulata teiste kogemusi, võib-olla saab ise kedagi aidata. Samas oleksid sellised kokkusaamised ka lihtsalt mõnusaks vahelduseks. Igal kokkusaamisel võiks olla keegi spetsialist, kes räägiks millestki, mis hooldusvanematele muret tekitab, teemast, mis neid huvitab. Kokkusaamisi võiks organiseerida keegi hooldusvanematest või näiteks initsiatiivgrupp. Kokkusaamisi võiks korraldada oma maakonnas. Neist kokkusaamistest võiks osa võtta ka need, kel on plaanis kasulaps võtta. Seal nad kuuleksid teiste kogemusi, probleeme. See paneks inimesi mõtlema, kas nad on ikka kasulapse perre tulemiseks, võimalikeks probleemideks valmis.

Suur abi oleks ka sellest, kui keegi lihtsalt huvi tunneks, tunnustaks. Hooldusvanematel on vaja teada, et nad on kellelegi vajalikud, et nende tööd pannakse tähele ja hinnatakse. Kiitust vajab ju igaüks, ka täiskasvanu.

Vastaja sõnul oleks vaja kohta, kuhu laps viia, kui on vaja näiteks kuhugi asju ajama minna. Oleks vaja kedagi, kes siis last vaataks. Sellist teenust on vaja ka selleks, et hooldusvanem saaks vahel lõõgastuda. Seda on vaja selleks, et tüdimust ei tekiks

VASTAJA 4

Taust

Vastajal omal ei olnud omal lapsi, sellepärast võtsid lastekodust kaks õde suveks. Tüdrukud ei tahtnud lastekodusse tagasi minna, nii jäidki nad hooldusperre. See oli 1993.a. Praegu on kasulapsed 16 ja 15-aastased.

Lapsed olid väiksest peale lastekodus olnud, üksteist õed ei tundnud. Ema loobus lastest, ei suutnud lihtsalt üksi kasvatada. Laste isa läks Ukrainasse, senini pole teda leitud. Vastaja eesmärk on lapsed adopteereida.

Kohanemine

Kasulapsed tulid perre kahekesi. Vastaja arvab, et üksi kohaneks laps kiiremini. Kohanemist raskendas lastekodu malli olemasolu, lastel polnud ju mingit perekogemust. Arvatavasti ei saa nad kunagi täpselt aru, mis tähendab pere. Kohanemisel said probleemideks pisiasjad, elementaarsed asjad, mille peale ei tule hooldusvanem ega laps. Laste jaoks oli uute raamidega harjumine kohutavalt raske. Üheks probleemide allikaks oli laste arusaamine, et kõik on meie. Külas näiteks sorisid lapsed igal pool, sest nad ei tulnud selle peale, et kellelgi on isiklikud asjad. Seepärast ei julgenud vastaja kasulapsi hetkekski silma alt ära lasta. Lapsed ei saanud aru, et asjadel on mingi väärtus. Oli neil ju lastekodus ladu, kust riideid võtta. Alguses võtsid lapsed hooldusvanemate raha. Nad lihtsalt ei saanud aru, et see on asi, mida tuleb teenida, mille saamiseks tuleb vaeva näha.

Pikaajalise paigutuse korral on kohanemine kergem, siis tekib peresuhe. Kui paigutus on lühiajaline, siis on see lapse jaoks nagu hotell. Lühiajalise paigutuse puhul laps ei tahagi võib-olla kohaneda, see tekitab ju ka kohustusi.

Enda kohanemise kohta ütleb vastaja, et täiskasvanul on kergem kohaneda, sest ta

võtab asja mõistusega. Vastaja ei suhtunud lastesse kui võõrastesse inimestesse, lapsed võeti täieõiguslikeks pereliikmeteks.

Vastaja arvab, et kohanemisprobleemide puhul tavaline psühholoogiline nõustamine ei aitaks. Kui tekkisid probleemid, helistas vastaja lastekodu kasvatajale, hooldusvanem teeb seda ka praegu. Samuti pidas vastaja raskuste ilmnemisel nõu abikaasaga, koos otsiti põhjuseid, arutati. See oli pidev avastamine.

Probleemid

Hiljem ei ole suuri probleeme ilmnenu. Hooldusperedele makstakse praegu korralikult, vastaja on selle summaga rahul. Sellest piisab laste ülalpidamiseks. Raha pärast pole kasulapsed millestki ilma jäänud.

Vastaja tunnistab, et ise ei osanud probleeme ette näha.

Perekonnas hooldamise ettevalmistus

Vastajal vastavat koolitust ei olnud. Hooldusvanem ei ole üldse koolituse vajalikkuses eriti kindel. Ühtset ettevalmistust on raske anda, sest kõik lapsed on ju erinevad, ei saa olla ühtset retsepti. Kui siiski koolitus oleks, võiks seal rääkida võimalikest probleemidest, mis ette võivad tulla.

Abi saamise võimalused, suhted ametnikega

Vastaja ütleb, et sotsiaaltöötajad ei usu hooldusvanemaid. Nende probleemidest ei saa sotsiaaltöötajad aru, sest nad ise ei ole vastavas situatsioonis olnud. Suhted sotsiaaltöötajaga piirduvad viimasele raha kohta aruande tegemisega. Vastaja ei arva, et sotsiaaltöötaja rohkem huvi tundma peaks. On ju kasulapsed justnagu oma lapsed, olekski imelik, kui sotsiaaltöötaja pidevalt külas käiks. Vastaja isiklikult mingit abi ei vaja.

Informatsiooni hooldusvanem kasulaste kohta ei saanud, tulid nad ju alguses ainult suveks. Vastaja ei ole ka ise laste tausta uurinud.

Ootused ja ettepanekud

Vastaja meelest on suur absurd see, et inimesed, kellel pole raha ja kes ei suuda last enam kasvatada, annavad lapse ära. Siis läheb laps hooldusperre kellele makstakse selle lapse kasvatamise eest kõva summa. Vastaja arvates peaks rohkem tegelema bioloogilise perega, et nad ei peaks üldse last ära andma. Tihtipeale ongi ju lapsest loobumise põhjus selles, et inimesed on töötud, neil pole enam lapsele toidu ostmiseks raha. Bioloogilist pere tuleks majanduslikult rohkem toetada. Rahasid tuleks mõistlikumalt jaotada, vajadusel võiks isegi hooldusperre toetust vähendada.

Praegune sotsiaalsüsteem ei jõua iga inimeseni. On vaja individuaalsemalt tegeleda, õpetada inimestele eelarve tegemist, enda majandamist. Selle jaoks peaks vallas olema palgeline töötaja, kes õpetaks igapäevast toimetulekut, seda, kuidas olemasoleva rahaga hakkama saada. Vastaja toob oma vallas näite: endine sotsiaaltöötaja oli ühele perele kui vanem õde, õpetas rahaga ümber käima, väljaminekuid ja sissetulekuid planeerima.

Ametnikud peaks oskama ära tunda neid, kes ei lähe ise abi küsima. Sotsiaalsüsteem peaks olema paindlikum, praegu on kõik ühe malli järgi (mõni kahe lapsega võib

suuremas hädas olla, kui kuue lapsega). Probleem on selles, et need, kes seadusi teevad, et tea tegelikust elust midagi.

Perehoolduse korraldamise kohta ütleb vastaja, et rahad liiguvad ja organiseerimine käib, kui sisuliselt nähakse last liiga vähe. Lapse huve tegelikult ei arvestata, ametnik on lihtsalt rõõmus, kui lapse hooldusperre paigutamiseks asja kaelast ära saab. Bioloogiliste vanematega ei tegelda. Ometi on bioloogiline pere parim, jäävad ju vanemad lapsele ikka kalliks.

Hooldusvanemate kokkusaamisi vastaja eriti vajalikuks ei pea. Oma arvamust põhjendab vastaja sellega, et eestlane ei räägi oma raskustest ja muredest. Kui inimesed on kasulapsed omaks võtnud, siis peetakse seda oma pere asjaks ja oma pere probleemidest ei minda kuhugi rääkima.

VASTAJA 5

Taust

Vastajal omal on kaks täiskasvanud poega. Kasulapsi pole varem olnud. Hooldusvanemaks hakkas vastaja 1994. aastal, mil perre võeti 4-aastane õde ja 6-aastane vend. Hooldusvanemate eesmärgiks ei olnud isiklik suhe, perehooldust võeti kui tööd. Kuna oma laste kasvatamisega oldi hästi hakkama saadud, taheti kasulastele lihtsalt kodu pakkuda. Hooldusperelepingu katkestas vastaja 1999. aastal. Kasulapsed paigutati lastekodusse.

Kasulapsed tulid turvakodust. Bioloogilised vanemad olid asotsiaalid, kes laste eest ei hoolitsenud.

Kohanemine

Lapsed ei näidanud kohanemisel mingeid emotsioone. Probleemid algasid aga kohe. Kas neid nimetada kohanemisprobleemideks? Kestsid nad ju kogu perehoolduse aja.

Hooldusvanema enda kohanemine seisnes pidevates üllatustes, avastamises. Kasulaste kasvatamine oli hoopis teistsugune, kui hooldusvanem oli arvanud. Viimane tunnistas ise, et oli läbinisti sinisilmne, ta ei osanud absoluutselt probleeme ette näha. Ta arvas, et kasulastel oli hea meel endale kodu saada. Kohe kasulaste tulles hakkasid aga ilmuma erinevad probleemid. Hooldusvanem arvab, et keegi poleks osanud teda aidata, üksiki kõrvaline isik ei saa pereprobleeme lahendada.

Probleemid

Kasulapsed olid kangust täis (näiteks keeldus lihtsalt kooli minemast). Probleeme tekitas pidev vastu hakkamine, sõdimine (ei taha seda pluusi, ka seda mitte; tahan just selle laua taga istuda, kui oma tahtmise sai, ei tahtnud ka selles lauas istuda). Kasulapsed ei olnud harjunud distsipliiniga (laste magama saamine oli alati väga raske). Kasulapsed "kruttisid" pidevalt pinget, kui hooldusvanem ei ärritunud, vihastusid lapsed veel enam. Kasulapsed ei osanud teistega arvestada. Probleeme tekitas varastamine.

Paljude probleemide põhjus võis peituda selles, et lapsed olid ilma jäänud varasest kiindumussuhtest, mis loob aluse valmiduseks omada lähedast suhet. Tüdruk oli näiteks valmis elama asuma inimese juurde, kes talle lihtsalt midagi magusat tõi.

Kasulapsed olid väga armukadedad, nii üksteise, kui teiste pereliikmete peale (tüdruk näiteks kinnitas enne magama minekut, et hooldusema oma abikaasa kõrvale ei istuks).

Majanduslikke probleeme pole olnud.

Perekonnas hooldamise ettevalmistus

Koolitust vastaja ei läbinud, ei olnud mingit ettevalmistust. Vastaja arvab, et koolitusest poleks suurt abi, sest keegi ju ei tea, millised probleemid esinevad just nende kasulastega. Jälle kord rõhutab hooldusvanem oma sinisilmsust, sest ta arvab, et lapsed lihtsalt tulevad ja on. Kui siiski koolitust korraldataks, peaks seal rääkima võimalikest ohtudest, mis võivad ette tulla. Vastaja ütleb, et võib-olla oleks temagi siis mõttest loobunud, võib-olla oleks aga arvanud, et nende lastega on teisiti.

Abi saamise võimalused, suhted ametnikega

Sotsiaaltöötajaga eriti peale lepingu sõlmimist tegemist ei olnud, viimane ei tundnud asja vastu üldse huvi. Hiljem aga süüdistas sotsiaaltöötaja hooldusvanemat laste eest mitte hoolitsemises, laste arvel rikastumises. Vastaja ütleb, et kui sotsiaaltöötajal sellised kahtlused olid, oleks too võinud ju vaatama tulla. Hooldusvanem ise ei arva, et sotsiaaltöötaja külaskäikudest mingit abi oleks olnud. Kui hooldusvanem lepingut lõpetada tahtis, venis asi väga pikale, sest oli puhkuste aeg ja tööl olnud sotsiaaltöötaja üksi ei saanud asja läbi viia. Sotsiaaltöötajad ei tundnud huvi, ei võtnud midagi ette, et olukorda uurida, muuta. Hooldusvanema arvates oleksid sotsiaaltöötajad võinud inimesed kokku võtta, asja arutada.

Enne lastest lahkuminekut käis hooldusvanem psühholoogi juures. Too ütles, et varastamise põhjus on see, et lapsed tahavad rohkem tähelepanu. Vastaja sõnul oli aga veel rohkem tähelepanu lastele pöörata võimatu. Psühholoogi jutu järgi tahtsid lapsed sigaduste tegemise abil näha, kas neid ikka armastatakse. Kuid kui kaua siis nii võib?! Kinnitati, et lapsi tuleb tingimusteta armastada. Hooldusvanem ütleb, et tema ei suutnud end muuta. Võib-olla oleks pidanud ta midagi teistmoodi tegema, kuid mida? Psühholoogi juurest sai vastaja teada, et on kuidas on, süüdi jääb ikka tema. Lastega ei tohi ju midagi teha: lüüa ei tohi, söögist ilma jätta ei tohi, õue peab laskma. Mida siis teha, kuidas karistada, korrale kutsuda?! Igal juhul on laps õige, kasuvanem süüdi.

Kasulastest loobumist ei oleks saanud kuidagi ära hoida. Vastaja arvab, et nendele lastele lihtsalt ei ole hoolduspere õige koht. Nendele sobib lastekodus rohkem, sest nad vajavad anonüümsust, mis lastekodus on, nad ei taha lähedast suhet. Kodus nad ei tahtnud absoluutselt tööd teha. Lastekodus aga panevad teised lapsed asjad paika. Antakse võmm kuklasse ja asi korras. Kodus aga nii ju teha ei tohi.

Informatsiooni sai vastaja laste kohta vähe, kuid ei süüdistas selles kedagi. Hooldusvanem ise ka ei küsinud, sest lihtsalt ei teadnud, mida küsida. Kasuvanemale näidati lihtsalt laste kaarte, kus olid kirjas näiteks põetud haigused.

Ootused ja ettepanekud

Vastaja väljastpoolt abi ei oota, kuidas teda ikka aidata oleks saanud?! Küll aga arvab vastaja, et võiks korraldada hooldusvanemate kokkusaamisi.

VASTAJA 6

Taust

Vastaja peres on kaks kasulast, õde-vend. Lapsed on olnud hooldusperes kolm aastat, praegu on nad 17 ja 18- aastased. Tüdruk on kerge vaimse puudega. Laste isal on vanemlikud õigused, emal kasvatuslikud õigused ära võetud. Laste vanaema (hooldusisa õde), kes lapsi kasvatas, suri. Enne kasuperre tulekut olid lapsed veidi aega turvakodus.

Kohanemine

Kohanemine oli lastele kindlasti raske, sest nende jaoks oli kõik uus: kodu, pere, kool, linn. Tegelikult oli algus kõigile, nii hooldusperele kui kasulastele, raske. Suur osa kohanemiskustes oli rahal. Hoolduspere oli äsja kolinud majja, mis vajab põhjalikku remonti. Alguses elati kõik koos ühes toas, isegi kööki ei olnud, kõik pesu tuli käsitsi pesta. Millekski muuks eriti aega ei jäänud. Lapsed kasvasid, kuid uusi riideid ei suudetud osta. Sellepärast noriti poissi koolis. See põhjustas omakorda popi tegemist, kuid sellest probleemist saadi üle.

Rahaprobleemid mõjutavad kogu pere elu. Kui ema peab pidevalt raha lugema, ütleva lapsele, et üle kahe viilu leiba ei tohi võtta, sest muidu pole hommikul midagi süüa, siis mõjub see ju emale ja see mõjutab ka ema suhet lapsega. Kasulapsed olid õnneks väga mõistlikud, nad mõistsid olukorda, oskasid vähesega toime tulla. Kasulastel oli ka varasemas elus samad probleemid, seepärast nõudsid nad vähe. Kus lapsed rasket majanduslikku olukorda ei mõista ning palju nõuavad, võib rohkem probleeme tekkida.

Niisiis oleks kõige rohkem olnud sel perioodil vaja majanduslikku abi. Psühholoogilise poole pealt saadi aga abi sõbrannadelt ja kolleegidelt (vastaja on pedagoog), kellega sai räägitud ja arutatud. See aitas palju. Iga väikenegi tähelepanu oli suur abi. Kellel sellist võimalust tuge saamiseks ei ole, sellel on kindlasti raske.

Kohanemine ja harjumine võtab aega. On ju igas peres välja kujunenud teatud tavad, kombed, mis puudutavad vahel pisiasju. Kasulastel tuleb aga nendega harjuda. Raske on ka hooldusvanematel kasulastele omaks saada.

Perehoolduse esimesest perioodist meenutab vastaja, milliseid raskusi oli asjaajamisega. Bürokratia võttis kohutavalt energiat ja aega.

Probleemid

Suuri probleeme pole vastaja sõnul olnud, sest lapsed oli ju juba perre tulles suured. Kui kodune olukord läks kergemaks, muutus ka laste elu lihtsamaks. Kui poisil hiljem ka probleeme tekkis, oli ta neist üle.

Vastaja meelest ei ole kasulaste ja oma laste kasvatamisel erinevusi olnud.

Probleeme on vaimupuudega tüdrukuga suhtlemisel. Vastaja ei oska tema maailma sisse elada. Vahel tekitavad raskusi pisikesed asjad, mille peale ei tulegi. Tüdrukuga on palju tegemist, vaeva. Temaga oli alguses raske harjuda. Kuid omei ei ole olnud nii suuri probleeme, kui vastaja inimeste juttude põhjal kartis.

Võimalikele probleemidele mõeldi varem, kuid tihtipeale ilmnesisid teised probleemid, kui arvati. Osasid asju aga ei suudetud ette näha. Näiteks teati, et poisil läheb koolis hästi ning seepärast tuli popitamine üllatusena.

Üldiselt vastaja sõnul eriti probleeme siiski pole olnud, lapsed on väga tublid olnud. Kõige raskem oligi alguses harjumine. Kui ühtesulamine on toimunud, on kõik üks pere. Muret teeb vastajale tulevik, eriti see, mis saab edaspidi vaimupuudega tüdrukust.

Perekonnas hooldmise ettevalmistus

Spetsiaalset koolitust hooldusvanemal ei ole. Kuna vastaja on ise erilasteaias pedagoog, oli teatud ettevalmistus siiski olemas. Vastaja arvab, et teistele hooldusvanematele on kindlasti koolitust vaja. Iga inimene, kes tahab kasulast võtta, peaks kindlasti läbima koolituse. Eriti tähtis on see juhul, kui perre võetakse erivajadusega laps.

Koolitus peaks sisaldama psühholoogiat, pedagoogilisi nõkse. Koolitusel tuleks rääkida sellest, kuidas lapsi mõista. Kindlasti peaks rääkima juriidilisest asjaajamisest, paberimajandusest, kelle poole pöörduda, kust abi saada. Selle jaoks peaks olema mingi voldik.

Abi saamise võimalused, suhted ametnikega

Halvad kogemused on bürokraatiast! Kogu kasulaste perre tulemisega seotud asjaajamine võttis kohutavalt aega ja energiat. Oli ju samal ajal vaja ka tööl käia, raske oli oma aega sobitada. Dokumentidega oli kohutav segadus. Seda põhjustas sageli see, et inimest ei usaldata. Üks ametnik ütleb üht, teine teist. Ametnikud ei tea teineteise tegemistest mitte midagi, seadused on ju ometi ühised. Mõni ametnik töötab silmaklappidega, ajab ainult oma rada ja muust ei tea midagi.

Vastaja ise ei ole nõustajatelt abi otsinud, sest saab nõu ja tuge kolleegidelt ning on osalenud erivajadustega laste kasvatamise kursustel.

Inimesed, kes abi soovivad, pöörduvad kõigepealt lastekaitsetöötajate poole. Kui viimased ise aidata ei suuda, siis nad suunavad edasi. Sotsiaaltöötajatega on vastajal hetkel vähe tegemist, ainult rahaasjad. Üldiselt sotsiaaltöötajate kohta ütleb vastaja, et väga palju on inimesest, kes ametniku koha peal on. Üks teeb natuke rohkem, kui peab, teine teeb ainult seda, mida peab või natuke vähem.

Informatsiooni saadi laste kohta vähe. Hooldusvanema arvates oleks pidanud talle näiteks lapse diagnoosi ütlema. Nüüd pidi ta ise selle ära arvama.

Ootused ja ettepanekud

Kui kasulaps juba perre tuleb ja probleemid tekivad, peaks olema võimalus nõustaja juurde pöörduda. Siis saab rääkida konkreetsetest probleemidest, mis ette on tulnud. Vastaja arvab, et ühel hetkel võivad hooldusvanemad langeda sügavikku, kust ei osata väljapääsu leida. Inimesed hakkavad kahtlema võimes olla hea lapsevanem. Võeti ju kasulaps mõttega teda aidata, talle head kodu pakkuda, olla hea hooldusvanem. Sellises olukorras on kindlasti oluline kellegagi rääkida. Kuna paljudel on rahalisi raskusi, peaks nõustamine olema tasuta.

Vastaja arvates oleks vaja hooldusperede omavahelisi kokkusaamisi, kas lastega või ilma. See võiks olla nagu kohviring. Kokkusaamistel saaks tekkinud probleemid lahti rääkida. Vahel võiks sinna kutsuda psühholoogi, kes suudaks hooldusvanemate küsimustele vastuseid anda. Sellised kokkusaamised oleks head just oma praktilisuse poolest. Ainult teooriast ei aita, näidete varal saab asi selgemaks. Konkreetseid näited, kuidas keegi toime on tulnud, aitaks ka teisi. Korraldama peaks neid kokkusaamisi keegi ametnikest, sest hoolduspered ju kogu aeg muutuvad, keegi tuleb juurde, keegi langeb ära. Keegi aktiivne inimene võiks muidugi ka hooldusvanemate hulgast olla.

VASTAJA 7

Taust

Kasulaps jäi 18- aastase õega, kes on hoolduspere sugulane, kahekesi. Vanemad surid. Kasulaps oli sel ajal 7- aastane. Nüüdseks on kasulaps hooldusperes olnud 7 aastat. Hoolduspere tundis kasulast ka varem. Vastajal omal on kaks last.

Kohanemine

Päriselt ei kohane laps iialgi. Laps ei harju päriselt uue perega, sellega, et see ongi nüüd tema pere. Tal oli ju seitse aastat olnud oma pere. Kasulapses on tugevalt sees mõisted "meie" ja "teie". Niisiis oleks kohanemine mõnes mõttes lihtsam, kui laps ei mäletaks oma perest midagi.

Vastaja tundis ennast alguses kurja võõrasemana. Ise mõtles küll, et ei tee lastel vahet, kuid siis hakkas mõtlema, et miks ta siis nii närvi läheb. Hooldusvanem tegi lastel vahet, kuid õnneks märkas hooldusvanem seda ise. Vahetegemine väljendus ärritumises: oma lastega oli kannatlikum, kasulapse peale ärritus kergesti. Vastaja nägi ennast kasulapses, laps tegi hooldusvanema enda vigu. Hooldusvanem nägi end justkui peeglist. See ärritas vastajat. Hoolduspere bioloogilised lapsed harjusid aga kasulapsesega kergesti, neil pole eelarvamusi.

Kasulapsel on vaja lihast ja luust ema, kedagi reaalselt, kes kasvõi riidleks. Hooldusvanem on kasulapse jaoks justkui õlekõrs, millest ta kinni haarab. Ka see ärritas alguses, et laps oli liigselt küljes kinni. See on praegugi nii, et alati on vaja hooldusema kinnitust.

Kohanemisperioodil saadi abi lihtsalt rääkimisest. Sotsiaaltöötajalt küsiti, kas on kuskil sellist gruppi, kus kasu vanemad koos käivad. Paar korda käidi teiste kasuperedega koos üritustel, mida korraldati projekti "Lapsele oma kodu" raames. Nendest kooskäimistest oli vastajale palju abi.

Probleemid

Erilisi probleeme pole olnud. Kasulaps on ju nagu oma laps, kõigiga on ju vahel pahandusi. Oma laste ja kasulapse kasvatamisel vahet ei ole, laps on laps. Igaüks on kuskil haiget saanud.

Majandusliku abiga on vastaja rahul: nii palju kui on, nii palju kulutatakse.

Perekonnas hooldamise ettevalmistus

Vastavat ettevalmistust vastajal ei olnud, kõik käis nii kiiresti. Kui inimestel on mõte võtta kasulaps, siis tuleks enne koolitus läbida. Kindlasti oleks vaja psühholoogilist

koolitust. Tuleb õppida teist inimest rohkem mõistma. Koolitusel peaks olema grupitööd, suhtlemist.

Perehoolduseks ettevalmistudes tuleb tähelepanu pöörata ka praktilistele asjadele. Väga oluline on kasulapse perre võtmisel eluruum, igalühel peaks olema nii-öelda oma nurk.

Abi saamise võimalused, suhted ametnikega

Vastaja saab lohutust kirikust. Üldiselt aga leiavad inimesed abi teiste kaudu: kellegi tuttav tunneb kedagi. Kui inimene tahab abi ja häält teeb, siis ta ka abi saab. Abivajajaid otsima hakata on raske. Kui keegi näeb, et lähedasel on häda, siis ta aitab. Paljud inimesed ei julgegi ametnikelt abi küsida. See oleneb konkreetsest inimesest. Ametnikes vastaja viga ei näe, nemadki on ju kõigest inimesed ning inimesi on erinevaid.

Inimesele piisab teadmisest, et ta saab abi, kui ta seda vajab. Inimesele on suur abi sellest, kui ta teab, et tal on võimalus abi saada. Liiga pealetükkiv abi oleks ka halb.

Oma piirkonna sotsiaaltöötajate tööga on vastaja rahul. Mis puudutab sotsiaaltöötajad, siis ütleb vastaja, et tegelikult ta ei teagi, mis on sotsiaaltöötajate ülesanded. Nii ei teagi, mida neilt üldse oodata.

Vastaja arvab, et kui hooldusvanematel tekib kasulapsest loobumise mõte, siis võib psühholoogist abi olla. Loobumise mõte võib tekkida vaid emotsioonide pinnal. Mõistus ju ütleb, et see on teine inimene, et nii ei saa. Selline solgutamine, mida põhjustab hoolduavanemate loobumine lapsest, kahjustab last. Et selliseid olukordi, kus hooldusvanem tahab kasulapsest loobuda, ei tekiks, tuleb rohkem tähelepanu pöörata hoolduspere valimisele, ettevalmistamisele. Kui inimene on kahtlev ning ei ole kasulapse võtmises päris kindel, ei tohi talle last anda.

Ootused ja ettepanekud

Tähtis on kokku saada samas suunas liikuvate inimestega. Kui juba laps peres on, võib korraldada hooldusvanemate kokkusaamisi. Kui ilmneb mingi probleem, oled sa selles kinni, justkui sein on ees. Siis on hea, kui saad sellest kellegagi rääkida. Teiste kogemusi on hea kuulata. Kokkusaamistel peaks olema ka psühholoog, kes on vastavate teemade asjatundja.

Kuna probleemid ja olukorrad on nii erinevad, ei saa mingit ühtset juhust hooldusvanematele anda. Kui mure tekib, saab ju helistada. Sotsiaaltöötaja ülesandeks võiks olla vahendamine, edasi suunamine, sest tal on ju erinevat informatsiooni.

VASTAJA 8

Taust

Hoolduspere jaoks oli kasulaps võõras. Laps võeti perre sellepärast, et omal lapsi ei olnud. Lapsekasvatamiskogemusi vastajal siiski on, sest palju on tegeldud õe lastega. Hooldusperre tuli kasulaps väikelastekodust. Seal oli laps olnud paar kuud. Enne lastekodu kasvatas last vanaema (kasulapse venda kasvatab siiani). Asutusse paigutati

laps seepärast, et vanaema ei suutnud enam lapse eest hoolt kanda. Lapse ema oli neljandat korda abielus, kergeete elukommetega. Lapse bioloogilist isa hooldusvanemad ei tunne. Kasulaps ei tea, et ta hooldusperes on, teda ei huvitagi. Laps teab vaid, et vastaja pole teda sünnitanud.

Laps viidi pidevalt kodust haiglasse. Oli mitu nädalat järjest haiglas. Vahepeal oli tüdruk ka turvakodus. Ema andis lapse kohta loobumiskirja. Laps tuli hooldusperre projekti "Lapsele oma kodu" kaudu.

Laps oli hooldusperre tulles 1,5 aastane. Peres on olnud nüüdseks 8 aastat.

Kohanemine

Kuna lastekodu töötajad midagi ei rääkinud, tuli kõike ise avastada. Igakord peale sööki ajas laps keele välja. Siis tuli nuputada, mida see tähendada võiks. Võrevoosisse ei saanud last panna, hakkas karjuma. Enne tüdruk magama ei jäänud, kui laks tagumikule anti. Oma tutvusi näitas ta välja koera kombel (läks neljakäpukil inimese juurde, niutsus).

Laps oli hirmu täis, ei jäänud emast sammugi maha. See kestab tegelikult siiamaani. Kõigi küsimustega pöördub ema poole. Isegi kui isa vastab samamoodi, peab ema ikka üle kinnitama. Tüdruku jaoks olid tähtsad teised lapsed. Kõik muu võis tegemata jätta, kui ainult sõbrad olid.

Hooldusvanemate enda kohanemine läks kergesti. Muret tekitas see, kuidas naabrid suhtuvad. Kuid see läks üsna valutult. Keegi halvasti ei öelnud. Ümberkaudsed inimesed ja perekond võtsid kasulapse kergesti omaks.

Probleemid

Alguses ei olnud mingeid probleeme, sest perre tulles oli kasulaps nii väike. Nüüd aga hakkavad raskused tekkima, sest laps on suurem, ta teab, mida ta tahab. Laps surub oma "mina" peale, tema on kõige tähtsam. Vastaja arvab, et üks kasulast ole hellitatud ka.

Riigipoolsest toetusest on suur abi. Kool nõuab ju tohutut raha. Toetusega rahulolu oleneb sellest, mis mõttega laps perre on võetud. Kui laps võetakse pereliikmeks, arvestatakse kohe sellega, et ollakse võimelised teda ka üleval pidama. Sellisel juhul on igast toetusest hea meel. Kui laps võetakse raha pärast, tahetakse muidugi suuremat toetust. Riik võiks küll rohkem toetada, kuid mitte tingimata rahaga. Näiteks võiks võimaldada ujulas, laagrites käimist, huviringides osalemist. Nii saaks laps käia ringis, mille tegevus on tervislik.

Raskusi tekitab bioloogilisest perest rääkimine. Vastaja tahaks minna last vanaemale ja vennale näitama, kuid seal võib ka ema olla. Raske küsimus on ka see, kuidas üldse lapsele seletada, kelle juurde minnakse. Kasulaps ise ei ole kunagi oma päritolu vastu huvi tundnud. Vastaja ütleb, et selles osas vajab ta abi kelleltki, kes aitaks enda jaoks selgeks mõelda, kas ja kuidas lapsele tema sugulastest rääkida. Nüüd on see juba raske, sest hooldusvanem võtab kasulast kui oma tüdruku. Raske on nüüd last kellegagi jagada.

Kuna kasulapsel on peagi murdeiga käes, siis võib lapsele bioloogilistest vanematest rääkimine probleeme tekitada. Kui tekib konflikt, võib kasulaps öelda, et sa polegi mu

ema, sellepärast sa ei armasta mind. Paar korda on laps teinud juttu kodust ära minemisest, kui oma tahtmist ei saa. Kuid seda võtet kasutavad ju paljud lapsed.

Perekonnas hooldamise ettevalmistus

Hooldusperede valimisele ja ettevalmistamisele tuleks suuremat tähelepanu pöörata. Koolituse vajalikkus oleneb sellest, mis mõttega kasulaps perre võetakse. Ka individuaalselt on koolitusvajadus erinev. Koolitusel peaks rääkima dokumentidest, asjaajamisest. Samuti on oluline kohe alguses hooldusvanematele öelda, kuhu nad abivajadusel pöörduda võivad.

Abi hetkel

Vastaja pöördub abi vajadusel sama inimese juurde, kes lapse perre aitas tuua. Lapse perre tulekuga seoses sotsiaaltöötajaga eriti tegemist ei olnud, kõik käis projekti kaudu.

Mis puudutab lastega tegelevaid spetsialiste, siis on vastajal väga ebaneeldiv kogemus lastekodu töötajatega. Nimelt peideti lastekodus laps, kes pidi vastaja perre minema, ära. Arvatavasti ilmus kuskilt parem pere. Lastekodu töötajad ei tahtnud last välja anda. Projektitöötaja hakkas nii-öelda surkima ja pabereid nõudma. Tänu sellele venis asi veelgi pikemaks ning laps pidi sellepärast kauem lastekodus olema. Sellised ebaneeldivused peaksid lapse ja ka hooldusvanema eest varjus olema. Kui laps on suurem ning ta teab, et ta saab peresse ning siis äkki öeldakse, et ikka ei saa, on see ju lapse jaoks hirmus pettumus. Samuti hooldusvanema jaoks.

Kui laps tuleb lastekodust, on kindlasti vaja teada, kuidas teda seal on hooldatud, kasvatatud. Vastaja käis lastekodus informatsiooni küsimas, kuid sealt ei tahetud vastata. Lapse kohta saadi informatsiooni vanaemalt, kellega kohtamas käidi. Lastekodu töötajad informatsiooni ei jaganud, nad ei rääkinud, kuidas nad last on kasvatanud olid. Näiteks kartis laps vett, autosõitu. Kõike seda tuli hooldusvanematel endil avastada. Bioloogilise pere kohta jagas informatsiooni projekti esindaja.

Vastajale meeldib tema piirkonna sotsiaaltöötajate suhtumine. Nad teavitavad hooldusvanemaid ise, kui midagi uut on. Vastaja on sotsiaaltöötajate tööga väga rahul. Mõned aastad tagasi valitses teistsugune suhtumine. Vastaja arvates on sotsiaaltöötajad on paremuse poole muutunud, suhtumine on mõistvam.

Ootused ja ettepanekud

Haigusloo peaks lapsega kaasa andma. Hooldusvanemal on vaja teada, milliseid haiguseid laps on põdenud. Muidu peab jälle ise nuputama, kuid meditsiinis võib see halvasti lõppeda. Hooldusvanemal on vaja teada, mis süste kasulaps väikesena on saanud. Lastekodu paberites oli paar rida lapse tervise kohta, sealt kirjutas hooldusvanem omale ise mõned asjad paberile.

Vastajale ei meeldi, et nüüd tahetakse laps kangesti bioloogiliste vanematega kokku viia. See on vale. Seda võib teha ainult siis, kui laps seda ise tahab. Vastajale ei meeldi, et bioloogilisel vanemal on igal ajal õigus last vaatama tulla, ka lapsele ei mõju see hästi. Kui ema on lapse hüljanud ja laps sellest aru saab, siis mõjub bioloogilise vanema külaskäik lapsele halvasti. Hooldusvanem tahab kindlust, et kui ma võtan täna lapse enda juurde, siis homme ei tule keegi ja ei nõua seda last endale. Raske on langetada otsuseid bioloogilistest vanematest rääkimise kohta. See on

keeruline teema ning selle käsitlemine võib halvasti mõjuda nii kasulapsele kui hooldusvanematele. Bioloogilise perega suhtlemisest ja sellest, kuidas antud teemat lapsega käsitleda, tuleks hooldusvanematele rääkida. Kuid samas ei tohiks bioloogilise perega suhtlemist peale sundida.

Hooldusvanematele peaks olema võimalus psühholoogi poole pöörduda. Igas peres tekib konflikte, nii-öelda ütlemisi. Siis oleks vaja erapooletut arvamust, kuidas kriitilises olukorras käituda.

Vastaja on osa võtnud hooldusvanemate kooskäimistest, mida korraldati projekti "Meie laps" raames. Koos käidi kord kuus. Hooldusvanemad ja eestkostjad jagasid oma mureid, kohal oli ka psühholoog. Ka lastele korraldati üritusi. Vastaja ütleb, et tema jaoks ei ole selliseid kokkusaamisi vaja, kuid arvab, et kui perre võetakse probleemne laps, siis on kokkusaamisi vaja. Kokkusaamistel, kus vastaja käis, oli hooldusvanem, kellel oli suuri probleeme (seal peres oli kasulaps vanem) ning nemad said kokkusaamistelt palju abi. Vastaja arvab, et temal pole abi vaja olnud, sest laps tuli perre nii noorelt.

Miks ei ole vanavanematel õigus hooldustoetust saada? See on vastaja arvates valus probleem. Pensionäridel on ju niigi vähe raha, kuidas neil on võimalik veel lapsi ülal pidada? Peaks ju ometi soodustama lapse jäämist lähedaste inimeste juurde.

Inimesi tuleks perehooldusest rohkem teavitama, et inimesed tahaksid võõraid lapsi oma perre võtta, et lapsed, kellel kaob võimalus oma peres kasvada, ei peaks lastekodusse minema. Eestlane ei ole praegu valmis võõrast last oma perre võtma. Riik peaks toetama ja soodustama seda, et inimene võtaks võõra lapse, et too ei satuks vahelülisse, milleks on mõni asutus. Vastaja toob võrdluse, et kui inimene saab vastavat palka, näeb ta ka rohkem vaeva. Kui inimene niigi vaevleb oma palgaga, et kuidagi toime tulla, siis ei saa ju mõelda võõra lapse perre võtmisele. Et inimesed ainult raha pärast hooldusvanemaks ei hakkaks, peaks olema tugevam kontroll, võib-olla isegi trahvid. Veelkord rõhutab vastaja vajadust pöörata suuremat tähelepanu hoolduspere valimisele ja ettevalmistusele. Hooldusperedel võiks olla mingi katseaeg. Selleks, et inimesed üldse perehooldusele mõtleksid, peaks inimesi sellest teenusest rohkem teavitama, sellest rääkima. Praegu on sellest väga vähe juttu.

VASTAJA 9

Taust

Kasuaps tuli hooldusperre pastori kaudu, kes poisi varjupaigast leidis. Laps oli lastekodu järjekorras. Lapse ema elab Tallinnas, tal pole tööd. Hetkel on käsil emalt vanemlike õiguste äravõtmine. Lapse isa on Venemaal. Nüüdseks on kasulaps peres olnud poolteist aastat. Praegu on poiss 13 aastane. Vastajal omal on 3 last. Kasulast võetakse kui oma last.

Kõigepealt oli laps lihtsalt jõulude ajal perekonda. Varjupaigast oli poisi allkirja vastu enda juurde võtnud pastor, kuid tal tuli kiiresti jõuludeks ära sõita. Pastor tundis vastajat ning et poiss ei peaks pühadeks tagasi varjupaika minema, läks poiss jõuludeks vastaja perekonda. See tekitas aga suuri probleeme, sest pastor ei oleks tohtinud last teise perre anda. Asi läks Tallinnasse välja ning turvakodust õeldi, et poissi ei lubata enam ei pastori juurde ega vastaja perekonda. Keegi ei uurinud aga

põhjusi, miks selline olukord tekkinud oli. Seepeale läks vastaja Nõmme sotsiaalhoolekandeosakonda, sest inimeste teadmatuse tõttu pidi ju laps kannatama. Seal ajati asi kiiresti korda, juba mõne päeva pärast oli laps hooldusperes. Kohaliku valla sotsiaaltöötajad ei teadnud, kuidas asju ajada.

Kohanemine

Laps kohenes hästi, kasulapse poolt probleeme ei olnud. Alguses oli oma pere väikestel lastel raske koheneda. Väike tüdruk ütles kasulapsele, et see pole emme laps. See periood läks aga üle. Nüüd võtavad lapsed kasulapst kui oma venda. Enda kohanemise kohta ütleb vastaja, et raske oli panna end kasulast armastama nagu oma last.

Kasulapse jaoks on uus see, et keegi tema pärast muretseb. Tal ei ole ju õiget perekogemust, ta ei teadnud, mis tähendab olla pereliige. Tema vastu polnud keegi varem huvi tundnud, ta tegi, mis tahtis, tuli, millal tahtis. Nüüdseks on kasulaps aru saanud, et tema pärast muretsetakse: kui hiljem tuleb, siis helistab.

Mingit abi vastaja kohanemisperioodil ei vajanud.

Probleemid

Hooldusvanem kardab, et ema alkoholiprobleemid kanduvad poisile edasi. Samuti kardab narkootikumiprobleeme.

Kasulapse kasvatamine on teistsugune kui enda laste kasvatamine. Seda just sellepärast, et kasulaps on teisest rahvusest (venelane). Tal on palju rohkem energiat. Enne kasulapse tulekut oli peres palju vaiksem. Koolis on kasulapsel probleeme püsimatuse, enesekontrolliga. Varastamise ega valetamisega pole poisil probleeme olnud. Kui poes käib, annab alles jäänud raha tagasi (sentide täpsusega).

Riigipoolse majandusliku toetusega on vastaja rahul.

Perekonnas hooldamise ettevalmistus

Spetsiaalset koolitust vastajal ei olnud, kuid ettevalmistust oleks siiski vaja. Seal peaks rääkima teistega arvestamisest, lapse mõistmisest. Koolitusel tuleks rääkida ka sellest, et kasulaps ei ole nagu meie, tema tundeelu on teistsugune, ta on haavatam.

Abi hetkel

Kui vastaja abi vajaks, pöörduks sinna kust nii-öelda hädasignaal tuli. Kui näiteks koolist teatatakse, et seal on probleeme, siis ka kooli poole pöörduks.

Teavet lapse pere kohta saadi pastorilt, kelle informatsioon oli pärit poisilt ja varjupaigast. Hooldusvanem kohtus ka kasulapse ema ja vanavanemaga, kellelt sai üht-teist küsida. Alguses oli vastaja mures poisi tervise pärast, kuskilt oli vaja saada lapse haiguslugu. Hiljem sai hooldusvanem lapse tervisekaardi, kuid see tuli ise otsida. Ametnike poolse info jagamise kohta ei oska midagi öelda, sest ise midagi ei küsitud.

Sotsiaaltöötajate, eriti Tallina lastekaitsetöötajate tööga on vastaja igati rahul. Kohaliku valla (Ida-Virumaal) töötajad ei osanud asju ajada, ei teadnud, kust otsast alata. Ametnikega suhtlemist vastaja ei pelga, halbu kogemusi ei ole.

Ootused ja ettepanekud

Hooldusvanemate kokkusaamisi oleks vastaja arvates vaja. Kokkusaamistest võiks osa võtta ka psühholoog.

VASTAJA 10

Taust

Kasulaps on vastaja lapselaps, kasulapse ema on vastaja tütar. Kasulapse ema jättis tütre maha. Emal ilmnisid alkoholiprobleemid. Vastaja arvab, et kasulapse emal on ka mingi psüühiline häire, kuid ravile ei olnud viimane nõus minema. Kasulapse ema elas lapse sünni ajal vastaja juures. Kui laps oli 3-4 kuune, hakkas lapse ema nädalavahetuseti ära kaduma. Kasulaps oli umbes aastane, kui ema lõplikult ära läks. Vastaja ei ole kunagi lapsele sisendanud viha, kurjust ema suhtes. Kasulapse emal sündis ka teine laps, tema on lastekodus. Nüüdseks on emal vanemlikud õigused ära võetud. Hetkel on vastaja pensionär.

Kohanemine

Kasulaps elab sünnist saati vastaja juures.

Probleemid

Kasulapse ja oma laste kasvatamine on olnud erinev. Eelkõige sellepärast, et hooldusvanem on nüüd ise vanem, targem, rahulikum. Enda lastele pühendas vastaja vähem aega, vähem tähelepanu, ka avatust oli vähem. Vastaja ei teadvustanud varem, kui olulised on puudutused, kallistused. Kasulapsega on väga lähedane ja avatud suhe, räägitakse kõigest. Vastaja ise ostab ja loeb raamatuid, et noorte asjadega kursis olla. Kasulaps usaldab vastajat väga.

Probleemid on sellised nagu iga lapsega. Raskusi tekitasid aga formaalsused. Kui laps pidi kooli minema ei saanud teda lähimasse kooli panna, sest laps polnud vastaja juurde sisse kirjutatud. Seda ei saanud ka teha, sest seadus ei luba lapselast vanavanema juurde sisse kirjutada. Sellest tekkiski vajadus eestkoste vormistada.

Kui vastaja tööl käis, majanduslikke probleeme polnud. Need tekkisid siis, kui vastaja pensionile jäi. Kui hooldajal on majanduslikult raske, mõjutab see ju ka last (just psühholoogilises mõttes). Kõige rohkem kannatab raha puuduse tõttu söögilaud. Nii ei harju laps tervislikult sööma, ta pole harjunud liha sööma, sest seda pole saanud sageli lubada. See annab kunagi tema tervisele tugeva löögi. Eestkostjad peaksid rohkem toetust saama.

Raha puuduse tõttu ei võta vastaja oma teist lapselast lastekodust ära. Ta ei saa panna ühe lapse pärast teist kannatama.

Kasulapsel on hirm, et teised saavad teada, et tal pole vanemaid. Lapsed on ju julmad.

Perekonnas hooldamise ettevalmistus

Kui võõras laps perre võetakse, oleks kindlasti ettevalmistust vaja. Tuleb ju laps raskest perest, ta võib tuua kaasa probleeme. Ka hooldusvanemad võivad halvasti käituda (võtta lapse raha pärast). Perehoolduse hoolikas ettevalmistus on oluline, et säästa lapsi haiget saamast, edasi-tagasi solgutamisest. Kindlasti oleks vaja

spetsiaalset koolitust, see valmistab inimest ette. Eriti on vaja seda perele, kus enne last ei ole.

Abi saamise võimalused, suhted ametnikega

Sotsiaaltöötajatele heidab vastaja ette nende ebameeldivat suhtumist. Lastekaitsetöötaja suhtus hooldusvanemasse üsna järsult, ei mõistnud klienti. Kui vastaja läks abi küsima, otsima lahendust oma olukorrale, vastati talle, et tal on kohustus last ülal pidada. Vastaja tahtis seda seadust paberil näha, kuid lastekaitsetöötaja ei osanud öelda, kus see kirjas on. Seejärel läks vastaja Sotsiaal- ja Tervishoiuametisse, kus talle näidati vastavat seadust. Seal on aga tegelikult öeldud, et ülalpidamiskohustus on majanduslikult kindlustatud vanavanemal. Siis pöördus vastaja ministeeriumisse. Seal saadeti tagasi Sotsiaal- ja Tervishoiuametisse. Vastaja tahtis hakata hooldusvanemaks. Sotsiaal- ja Tervishoiuametist soovitati hoolduspere leping vormistada kasulapse tädi nimele. Lastekaitsetöötaja ütles, et see ei ole lubatud, kuid tegelikult on. Niisiis ei tea ametnikud ise ka, mis nad teevad. Selle kohta veel üks näide: vastaja käis ametnike juures avaldust kirjutamas. Pärast teatati, et avaldus on valesti kirjutatud, kuid ometi ju ametnikud ise juhendasid vastajat.

Vastaja pöördus sotsiaalministri poole, et too õpetaks, kuidas rahadega toime tulla. Seal suunati tagasi sotsiaalhoolekandeosakonda, soovitati juhataja poole pöörduda. Juhataja suhtus halvustavalt, oli pahane, et vastaja oli pöördunud kõrgematesse instantsidesse. Eelmise lastekaitsetöötajaga olid vastajal pingelised suhted. Siis aga tuli uus lastekaitsetöötaja ning tema tööga on vastaja väga rahul.

Vastaja arvab, et kes tahab abi leida, seda ka leiab. Tuleb lihtsalt ise aktiivne olla, ise abi otsida. Inimesed on aga erinevad. Osa inimesi on nõrgad, kes ei otsi ise abi. Neid inimesi tuleb märgata.

Ootused ja ettepanekud

Kindlasti tuleks perehoolduses sisse viia selline muutus, et ka vanavanemad saaksid hooldusvanemaks olla. See, et seadus paneb vanavanematele ülalpidamiskohustuse, ei tohiks takistada neile perehoolduse vormistamist.

Psühholoogilise abi kättesaadavus on väga oluline. Vastajale meeldib see, et välismaal on pea igapähe oma psühholoog. Vastaja meelest on vaja kedagi, kes sind kuulab, abistab. Oluline on see just siis, kui peres on võõras laps. Kui oma lapsega tekib konflikt, siis peale selle lahendamist taas kallistatakse, lepitakse ära. Kui aga võõra lapsega tekib probleeme, siis kuna ei ole sellist lähedust, ei minda ka kallistama. Nii võib jääda konflikt lõpuni lahendamata, see konflikt paisub, süveneb. Kasulaps võib hakata hooldusvanemale ütleva, et see ei armastagi teda. Seepärast on kindlasti vaja psühholoogilist abi.

Toetuste jagamisel tuleb jälgida, et raha läheks tõepoolest lapsele. Tuleks rakendada pidevat kontrolli. Praegu on liiga vähe sotsiaaltöötajaid, nende koormus on liiga suur ning nad ei suuda kontrollida. Tulevikus läheb kindlasti rohkem sotsiaaltöötajaid vaja. Rohkem on vaja teha ennetavat tööd, et laps ei satukski lastekodusse, et ta ei vajaks hoolduspere. Eriti tuleks toetada üksikvanemaid.

Vastaja arvates on vale, et lapsed ei ole kuskil arvele võetud. Vanasti käis õpetaja igas kodus ja kontrollis olukorda. Sotsiaaltöötaja ei peagi igale poole jõudma, õpetaja

peaks sotsiaaltöötajale informatsiooni andma. See tähendab, et koostöö peaks tõhusam olema.

Hooldusvanemate kokkusaamisi oleks väga vaja, seal nad saaksid oma muredest rääkida. Vastaja aga arvab, et meie inimesed ei tule kokku, nad ei räägi oma muredest. Eestlane häbeneb oma probleeme.

Kui hoolduspere leping lõpeb läheb sageli laps samadesse tingimustesse tagasi kust ta tuli. Neid juhuseid, kui bioloogiline pere on jalgadele saanud, on vähe. Hooldusperelepinguid peaks tegema pikemaks ajaks. Enne, kui laps koju tagasi viia, tuleb hoolega kontrollida, kas kodune olukord on ikka paranenud. Bioloogilise perega tuleks küll tegeleda, neid aidata, kuid tegelikult polegi sotsiaaltöötajal võimalusi aidata. Pole ju sotsiaaltöötajal inimesele tööd anda, kuid just töötusest enamus probleeme alguse saavadki.

UURIMISTULEMUSTE KOKKUVÕTE

Järgenavalt on uurimistulemused valdkondade kaupa kokkuvõtvalt välja toodud .

Kohanemine:

- hoolduspere lastel oli kasulastega raske harjuda;
- kasulapsed olid alguses kinnised ja tagasihoidlikud;
- kasulastel oli hirm, et kui nad midagi valesti teevad, viiakse nad tagasi tagasi ema juurde;
- kasulastel oli raske harjuda, et keegi nende tegemiste vastu huvi tunneb, nende pärast muretseb;
- probleemid tekivad sageli sellest, et hooldusvanematel on kasulaste käitumise suhtes ootused ning pahatihti need ei täitu;
- kasulaps ei kohane kunagi täielikult, bioloogiline pere jääb ikka "meieks" ja hoolduspere "teieks"
- kasulapsed klammerdusid hooldusvanemate külge;
- lastekodust tulnud lapsed ei saa aru "privaatsuse" mõistest ning nad ei mõista asjade väärtust;
- kohanemist raskendasid majanduslikud probleemid;
- hooldusvanemate kohanemine seisnes pidevas avastamises.

Probleemid:

- majanduslikud probleemid;
- kasulaste probleemne käitumine, hooldusvanemate vastu sõdimine(pidev vastuhakk);
- hooldusvanematel on raske vaimupuudega lapsi mõista;
- muret teeb ebakindlus suhetes kasulapse bioloogilise perega;
- kasulapsed ei oska heal ja kurjal vahet teha, neil on teistsugused väärtushinnangud;
- kasulapsed ei oska teistega arvestada;
- probleemid pisisasjadega (harjumine hooldusperes väljakujunenud tavadega);
- hooldusvanemad ei ole osanud probleeme ette näha.

Ettevalmistus hooldusvanema rolliks:

- ükski vastaja pole läbinud spetsiaalset hooldusperekoolitust;
- koolitust peetakse vajalikuks, sest hooldusvanemad vajavad eriteadmisi;
- koolitusel tuleb rääkida võimalikest probleemidest, psühholoogiast, meditsiinist, juriidilisest asjaajamisest, seadusandlusest, pedagoogilistest nõksudest, lapse kooliks ettevalmistamisest;
- koolitusel tuleks teha grupitööd, jagada hooldusvanemate jaoks olulist informatsiooni;
- hooldusvanematele tuleb rääkida, kuhu abi vajadusel pöörduda;
- hooldusperede valimine ja ettevalmistus peaks olema hoolikam ja põhjalikum.

Abi saamise võimalused, suhted ametnikega

- ametnikud on sageli klientidega ebaviisakad, kliente ei usuta;
- kõik ametnikud ei ole kompetentsed, ei oska oma tööd teha;
- ametnikud ei tee omavahel koostööd;
- ametnikud peaksid hooldusvanematega tihedamat koostööd tegema;
- sotsiaaltöötajad peaksid hooldusperede vastu rohkem huvi tundma, tunnustama;
- abi vajadusel pööratakse esmalt sotsiaaltöötaja juurde, kes aitab ise või suunab edasi;
- inimesed ei tea, mis on sotsiaaltöötaja ülesanded, seega ei teata, mis küsimustega tema poole pöörduda, mida temalt oodata;
- sageli saadakse abi lähedastelt;
- hooldusvanemaid tuleb teavitada, kust vajadusel abi küsida;
- ametnikud ei jaga hooldusvanematele nende perre paigutatava lapse kohta piisavalt informatsiooni;

Ootused ja ettepanekud

- hooldusperelepingut tuleks lubada sõlmida ka kasulapse suhtes ülalpidamiskohutust omavatae inimestega;
- hooldusvanematele tuleks võimaldada tasuta psühholoogilist ja juriidilist nõustamist;
- hooldusvanematele tuleks pakkuda võimalust puhata, lõõgastuda;
- lühikeseks perioodiks peaks olema võimalik last paigutada hooldusele ilma kohtulahendita nii, et hooldusvanematele makstaks siiski kasulapse

üalpidamiseks lisatoetust;

- tuleks teha rohkem ennetavat tööd, et ei tekiks vajadust last bioloogilisest perekonnast eraldada;
- ennetava töö tegemiseks peaks olema töötaja, kes õpetaks kriisiperedele majanduslikku toimetulekut;
- hooldusperele ja kasulapsele ei tohi bioloogilise perega suhtlemist peale suruda;
- inimestele tuleks läheneda individuaalsemalt;
- lapsega peaks haiguslugu kaasas olema, et hooldusvanem saaks tutvuda kasulapse tervislikku olukorraga;
- avalikkust tuleks perekonnas hooldamisest rohkem teavitada;
- oleks vaja korraldada hooldusvanemate kokkusaamisi.